

Kunnskapsgrunnlag for regional planstrategi «Det store bildet – Oppalašgovva - Konhaiskuva»

Leseveiledning

Ethvert forsøk på å tegne et komplett bilde av Troms og Finnmark vil være for omfattende til å kunne passe i ett dokument. En fullstendig bakgrunnshistorie der alt er med, er ikke mulig. Til det er geografien for variert, folkene for sammensatt, mulighetene for mange og fortellingene for ramsalte. Dette kunnskapsgrunnlaget skal danne utgangspunktet for den regionale planstrategien som skal peke videre på behovene for ulike regionale planer for Troms og Finnmark de neste årene. Fremstillingen du sitter med er derfor resultatet av noen begrensende valg. Vi har spurt oss selv: Hvilke trekk ved fylket vårt mener vi vil definere og prege utviklingen i årene som kommer? I dokumentet er det forsøkt å holde fokus på det som er nødvendig kunnskap for å trekke de store linjene og formulere de langsiktige målene i videre planlegging.

Tittelen «Det store bildet» skal synliggjøre denne prioriteringen. Det er likevel mye mer som kan fortelles og utdypes om fylket vårt, mer statistikk finner du også på hjemmesiden til Troms og Finnmark fylkeskommune. Vi har valgt å supplere med litteraturforslag for den vitebegjærlige leser. Det er intensjonen å presentere et nyttig og leservennlig produkt som kan leses og brukes av flere enn planleggere og politikere. Fremstillingene av fylket settes vekselvis i en kommunal, regional eller nasjonal sammenheng, alt ettersom hva som er mest relevant for den enkelte problemstilling eller hva slags kunnskap vi har tilgjengelig. Vi har bestrebet oss på å sette relevant tallmateriale i en bredere samfunnsmessig kontekst. Gjengivelse av statistikk i dokumentet fra åpne, offentlige databaser forsøkes tolket med faglige og regionale briller og eventuelle svakheter ved datamaterialet eller fremstillingen utdypes der dette kan tenkes å påvirke fremstillingene. De aller fleste databasene vi har brukt er tilrettelagt for publikum og egnet for videre utforskning på egenhånd. Vi ønsker å inspirere leseren til selv å tenke videre og oppdage hvordan mange tema kan ses fra ulike vinkler eller faglige ståsteder.

Hovedsporet for samfunnsutviklingen er FNs bærekraftsmål, som er verdens felles arbeidsplan for å utrydde fattigdom, bekjempe ulikhet og stoppe klimaendringene innen 2030. Bærekraftsmålene henger sammen, men kan også virke motstridende. Samfunnsutfordringer som ikke tilhører noen især og som vanskelig lar seg løse med dagens metoder og verktøy, såkalte «wicked problems», er komplekse og krever samarbeid mellom akademia og næringsliv, på tvers av organisasjoner og over lande- og kommunegrenser.

Bærekraft har tre dimensjoner, miljømessig, sosialt og økonomisk. Miljømessig bærekraft handler om å «levere naturen tilbake i minst like god stand som vi overtok den fra forrige generasjon – og at vi kan levere den videre til kommende generasjoner uten å ha forbrukt den. Økonomisk bærekraft handler om at mengden varer og tjenester som produseres, skal opprettholdes over tid for å tilfredsstille menneskelige behov. Økonomisk verdiskaping i en slik kontekst er ikke økonomisk vekst, men er å anse som økonomisk utvikling som kan fortsette uendelig fordi den baserer seg på utnyttelse av fornybare ressurser og forårsaker så uvesentlige miljøskader at det ikke ville føre til uttømming av ressurser. Derfor er det også en betingelse for økonomisk bærekraft at tidsaspektet for all verdiskaping er tydelig definert som langsiktig. For at den økonomiske utviklingen

skal være bærekraftig, må også fordelingen av ressurser være rettferdig. Menneskelige og naturgitte ressurser skal forvaltes på en slik måte at alle mennesker skal kunne tilfredsstille sine behov på en best mulig måte. Økonomiens hovedoppgave blir dermed å bidra til å utvikle meningsfulle arbeidsplasser, varer og tjenester med høy kvalitet, og inntekter til samfunnet som gir grunnlag for et velfungerende samfunn med høy livskvalitet for befolkningen.

Sosial bærekraft handler derfor om å sikre og opprettholde høy sysselsetting, sosiale sikkerhetsnett, likhet og deltagelse i demokratiske beslutningsprosesser, og å opprettholde et sunt samspill mellom ulike sosiale systemer. Sosial bærekraft har også en egenverdi og har sammenheng med livskvalitet som oppleves ulikt fra menneske til menneske. Den sosiale dimensjonen innbefatter også kultur, som er en viktig ramme for den individuelle dannelsesprosessen herunder også kulturdimensjon, for eksempel drama, kunst, musikk, estetikk og for utviklingen av samfunnet. I så måte er den også en viktig forutsetning for utvikling av individuell og kollektiv identitet. Kunnskap og verdier er viktig for å skape samfunn som er sosial og økonomisk rettferdig og som ivaretar naturen. På output-siden får vi erfaringer som endrer bevissthet, holdninger og handleevne. Derfor er god utdanning viktig.

Hva som kan anses som muligheter og utfordringer i fylket vårt vil ofte preges av ståsted. Der noen ser problemer, ser andre et potensial. For eksempel er det en klimautfordring at mer av isen i Arktis smelter enn tidligere, samtidig medfører det noen nye muligheter når disse havområdene blir tilgjengelige for ferdsel. Det bildet som tegnes i kunnskapsgrunnlaget er ment å være objektivt og godt fundert, men hovedtrekkene som beskrives må ikke betraktes som hugget i stein. Hva hver enkelt av oss velger å bidra med i samfunnet fremover, enten det er gjennom utdanning eller jobb, frivillig innsats, en smart forretningside eller engasjement i samfunnsdebatten, er med på å forme samfunnsutviklingen i Troms og Finnmark. Du er faktisk en samfunnsutvikler.

Innholdsfortegnelse

1 Sammenheng

2 Senterstruktur og kommunikasjon

2.1 By og land

2.1.1 Stedsutvikling

2.1.2 Klimatilpasning

2.1.3 Sentralisering

2.1.4 Bo- og arbeidsmarkedsregioner

2.1.5 Pendlervillighet

2.2 Arealutnyttelse

2.2.1 Strandsone

2.2.2 Friluftsområder

2.2.3 Naturmiljøer

2.2.4 Forsvaret

2.2.5 Arealkrevende næringer

2.2.6 Interessekonflikter og planverk

2.3 Infrastruktur, fremkommelighet og mobilitet

2.3.1 Veinettet

2.4 Næringstransport

2.4.1 Offentlig kommunikasjon

2.5 Stengte veier og ulykker

2.5.1 Trafikksikkerhet Troms og Finnmark fylke

3 Bolyst og levekår

3.1 Sosial ulikhet og utenforskap

3.1.1 Utdanningsnivå

3.1.2 Inkludering og integrering, diskriminering og mobbing

3.1.3 Fattigdom og velstand

3.2 Helse og livskvalitet

3.2.1 Helsetilstand

3.2.2 Diabetes type-2 og legemiddelbruk

3.2.3 Kronisk nyresykdom

3.2.4 Luftveissykdommer - KOLS

3.2.5 Skader og ulykker - Hoftebrudd

3.2.6 Egenvurdert helse

3.2.7 Psykisk helse

3.2.8 Tilgjengelighet til helsetjenester

3.3 Folkehelsearbeid og helserelatert adferd

3.3.1 Helselatert atferd

3.3.2 Alkohol

3.3.3 Livskvalitet

3.3.4 Fornøydhhet

3.3.5 Tannhelse

3.3.5.1 Organisering tannhelsetjenesten

3.4 Kulturell identitet

3.4.1 Samisk og kvensk eller norskfinsk kultur

3.4.2 Kulturminner

3.4.3 Landskap

3.4.4 Kulturell aktivitet og tilgjengelighet

3.4.5 Kulturell infrastruktur

3.4.6 Museer

3.4.7 Kulturelle møteplasser

3.4.8 Bibliotek

3.4.9 Anlegg for idrett, friluftsliv og fysisk aktivitet

3.5 Profesjonell kunst og kultur

3.5.1 Landsdelsmusikerordningen i Nord-Norge (LiNN)

3.5.2 Film

3.6 Frivillighet

3.6.1 Idrett

3.6.2 Friluftsliv

4 Kompetanse, verdiskaping og naturressurser

4.1 Natur, miljø og økosystemer

4.1.1 Drikkevann og fysiske miljøer

4.1.2 Drikkevannskvalitet og klimaendringer

4.1.3 Avfall og avfallshåndtering

4.1.3.1 Matavfall

4.1.3.2Avfall som ressurs og sirkulær økonomi

4.1.3.3Avfall på avveie

4.2Omstilling og klimarisiko

4.3Næringsutvikling

4.3.1Verdiskaping og sysselsetting

4.3.2Arbeidsledighet og ungdomsledighet

4.3.3Sysselsetting etter næring

4.3.4Fiske, fangst og akvakultur

4.3.5Jordbruk og skogbruk

4.3.6Reindrift

4.3.7Bygge og anleggsnæringen

4.3.8Varehandel og reparasjon av motorvogner

4.3.9Industri

4.3.10Olje og gassnæringen

4.3.11Bergverksdrift

4.3.12Reiseliv

4.3.13Reiseliv

4.3.14Kreative næringer

4.3.15Fornybar energi

4.3.16Eksport og internasjonale markeder

4.3.17Tilgang på kapital

4.3.18Næringslivsstrukturer i Troms og Finnmark

4.4Virkemiddelapparat og regional næringsutvikling

4.5Kompetansebehov og kompetanseutvikling

4.5.1Behovet for og tilgangen til kvalifisert arbeidskraft

4.5.2Utdanning og rekruttering

4.6Utdanning

4.6.1 Grunnskole

4.6.2 Læringsresultater

4.6.3 Overgang grunnskole til videregående skole, og i løpet av videregående opplæring

4.6.4 Læringsmiljø

4.6.5 Videregående opplæring

4.6.6 Gjennomføring av videregående opplæring på normert tid og mer enn normert tid

4.6.7 Lærlinger og lærebedrifter

4.6.8 Nettskolen for Troms og Finnmark

4.6.9 Internasjonalisering i videregående opplæring i Troms og Finnmark

4.6.10 Fagskoler

4.6.11 «Finnmarksmodellen»

4.6.12 Høyere utdanning

4.6.13 Karriereveiledning

4.7 Innovasjon og FoU

4.7.1 FoU-aktivitet i privat og offentlig sektor.

4.7.2 Pilotprosjekter

4.8 Robusthet og tåleevne

5 Relevant litteratur og ressurser

1 Sammendrag

Et sentralt trekk som preger Troms og Finnmark er demografiutfordringene, nærmere bestemt den skjeve kjønns og alders-sammensettingen i befolkningen i flertallet av kommunene.

Gjennom flere år har vi observert flyttemønstre som er avhengige av kommunenes sentralitet. Flyttestrømmen går typisk mot byer og tettsteder i fylket, men likevel i hovedsak ut av regionen. SSBs prognoser fremover viser at folk velger seg byer og tettsteder fremfor spredtbygde områder og sør fremfor nord. Kvinner flytter i større grad enn menn, og unge flytter i større grad enn gamle. Skjevheten i befolkningen henger delvis sammen med lave fødselstall, men er også et uttrykk for en global trend som følger utdanning og velstand.

Befolkningsutviklingen er derfor et resultat av både regionale, nasjonale og globale trender. Den økende levealderen er i seg selv et uttrykk for god helse, god livskvalitet, høyt utdanningsnivå og økonomisk velstand og er jo isolert sett å betrakte som et gode, men fører også til en forsterking av kjønns- og alders-skjevheten som følger av flyttemønstrene i regionen og landet. Utviklingen er tydeligst i kommuner med lav sentralitet, noe som gjør at de mest spredtbygde kommunene opplever en aldring av befolkningen med relativt flere gamle i forhold til unge og flere menn i forhold til kvinner. Når færre unge i yrkesaktiv alder skal forsørge kommunens innbyggere, øker det forsørgerbyrden og svekker kommuneøkonomien. Fraflytting og reduserte befolkningstall påvirker også tilgjengeligheten av tjenester, individuelle valgmuligheter og svekker lønnsomhet og mulighetene for kollektive og bærekraftige løsninger.

Næringslivet i fylket er i stadig utvikling og industrien, som i stor grad er råvarebasert, speiler fylkets store og mangfoldige naturressurser. Arbeidslivet forteller om kompetansemangel. Kompetansemangel kan henge sammen med den lave befolkningstettheten, sysselsettingsandelen og for lavt utdanningsnivå i forhold til etterspørselen. Når en høyere andel av befolkningen har god utdanning er samfunnet bedre rustet for tilpassing i et arbeidsmarked i stadig endring. I fylket vårt har en større andel av kvinnene enn mennene gjennomført høyere utdanning. At kvinner i større grad enn menn flytter ut, gir derfor effekter på mer enn fødselstall og befolknings-sammensetting.

Det er likevel en økende andel som gjennomfører videregående utdanning og en stadig økende andel med høyere utdanning i fylket. Samtidig er deler av arbeidsmarkedet, spesielt innenfor primærnæringene og reiseliv, preget av sesongarbeid som skaper utrygghet og lite forutsigbarhet både for enkeltindivider, næringssatsing, stedsutvikling og bolyst. Det er også en generell trend at arbeidsmarkedet for ufaglærte minker i takt med overgangen til kompetansekrevende næringer. Kompetansebehovet i næringene og den tilgjengelige arbeidskraften i befolkningen står ikke i forhold til hverandre og det vises blant annet ved at det er utfordrende å rekruttere. Oversikter og erfaringer viser at næringslivet ikke får tak i ønsket kompetanse og at de ansetter folk med lavere kompetanse enn det som er behovet. Dette gjelder særlig stillinger som krever høyere utdanning.

Fylket generelt er preget av lav arbeidsledighet, noe som altså resulterer i et stramt arbeidsmarked. Mangelen å kompetent arbeidskraft kan delvis bøtes på av at arbeidstakere i regionen er villige til å pendle for å få jobben de ønsker seg eller er kvalifisert for. Men kompetansemangelen kan påvirke evnen til innovasjon, omstillingsevne eller næringsutvikling, og vil for eksempel kunne bremse utviklingen i å gå fra å være en råvareleverandør til å øke bearbeidingsgraden på råvarer. Usikkerheten rundt tilgang til kompetent arbeidskraft kan påvirke investeringsvilligheten og tilgangen til risikovillig kapital og dermed bidra ytterligere til å svekke innovasjonshastighet og omstillingsevne.

De langsiktige trendene i befolkningsutviklingen peker spesielt mot for en økende mangel på helsepersonell fremover som kan skape utfordringer med å ta vare på en aldrende befolkning. Potensialet i en teknologisk utvikling, fleksibilitet i turnuser og skiftarbeid, eller økt digitalisering kan imidlertid være en del av løsningen både innenfor sjømatnæring, helse- og omsorg og byggenæringen.

Troms og Finnmark har en sårbar infrastruktur. Enkelthendelser som ras, uvær eller flom kan få store konsekvenser for folks hverdagsliv, for næringer eller samarbeid, og flere kommunesentre er uten omkjøringsmuligheter via vei. Bosetting, persontrafikk, beredskap og næringstransport rammes lett av ulike hendelser som påvirker regularitet, kapasitet eller forutsigbarhet. Byer og større tettsteder har befolkningstall som muliggjør god økonomi og bærekraft ved kollektive løsninger, mens utbygging av infrastruktur og kollektive løsninger i spredtbygde områder krever store investeringer i forhold til befolkningstall og det eksisterende næringslivet. Fylkets lange kyst der mye bosetting og næringsliv er etablert, er geografisk tilrettelagt for bærekraftig transport til havs, men dagens situasjon preges av dårlige havneforhold samt uforutsigbarhet, eller usikker regularitet, for ferger, hurtigbåter og godstrafikk. Mye godstrafikk går i dag på veiene i fylket. Med omfattende klimakrav og avgifter knyttet spesielt til CO₂-utslipp, utfordrer det lønnsomheten dersom varene fortsatt skal fraktes med dieseldrevne kjøretøy. Spesielt gjelder dette for sjømat som i dag i stor grad fraktes på veinettet. Klimaendringer vil trolig føre til hyppigere naturhendelser i de neste årene og infrastrukturen vil bli ytterligere utsatt og sårbar.

Uforutsigbarhet, enten det skyldes dårlige veier, avlyste fergeavganger, ras eller strømbrydd skaper utrygghet både for folk og næringsliv. Utrygghet svekker bolyst og vilje til å satse fremtid og kapital. En avventende holdning til nye klimakrav i dag, vil utløse et påfølgende behov for rask omstilling i morgen for å ivareta lønnsomheten i ulike næringer eller tilrettelegge for fremveksten av nye. En aktiv og kunnskapsbasert tilnærming til regionale og nasjonale klimamål og virkemidler gir fylket bedre forutsetninger for gradvise omstillingsprosesser. Klimaendringene vil blant annet føre til en generell havstigning i årene fremover, selv om vi imøtekommer klimakravene i Paris-avtalen. Det vil påvirke både bostedene våre og infrastrukturen for øvrig. Værphenomener som for eksempel 200-års stormflo, vil etter hvert inntreffe mye hyppigere etter hvert som havstigningen øker og oversvømme boliger, veier eller kritisk infrastruktur i et fylke hvor mye er plassert ved kysten.

Folk i fylket lever under ulike sosiale forhold og faktorer som bidrar til god helse er systematisk ulikt fordelt i befolkningen. Generelt kommer minoritetsgrupper dårligere ut på helse, utdanning, arbeid og økonomi. Helserelatert adferd følger spesielt sosioøkonomiske forhold. Men for fylket utgjør også geografi utgjør en forskjell som påvirker dødelighet og levealder. Betydningen av tilgjengelighet er derfor et sentralt funn fra kunnskapsgrunnlaget. Utdanning er en viktig faktor for helsetilstand og livskvalitet og både videregående og høyere utdanning er for vår region nært knyttet til hybelliv og reising og er dermed også et spørsmål om tilgjengelighet. Sosioøkonomiske forhold og geografi påvirker valg og muligheter og bidrar til å opprettholde og reproducere de samme sosiale forholdene hos barn som hos foreldre. Det er derfor et element av arvelighet i sosioøkonomiske forhold som i vår region forsterkes av avstander og tilgjengelighet.

Forskjeller i sosioøkonomiske forhold, samt tilgjengelighet, gir utslag i ulik benyttelse av så vel helsetilbud som kulturelle tilbud og ulik deltakelse i samfunnsliv og arbeidsliv. Aktiv tilrettelegging av kulturtilbud, inkluderingstiltak, familiepolitikk og likestillingsfremmende tiltak åpner for bredere deltakelse i både samfunnsliv og yrkesliv. Deltakelse og inkludering kan dermed bidra til å redusere sosiale forskjeller, lette forsørgerbyrden i samfunnet, samt bedre fysisk og psykisk helse og livskvalitet hos den enkelte, -noe som igjen styrker bolyst og fremmer stedsutvikling og næringsutvikling gjennom bedre rekrutteringsmuligheter.

Det er behov for en raskere klimaomstilling i Troms og Finnmark. Generelt har næringslivet, kommunene og andre sentrale aktører for lite fokus og noen ganger for lite kunnskap om klimarisiko. Klimaendringer som høyere havtemperatur, mer vær, ras, havstigning vil påvirke oss alle i årene som kommer og spesielt de naturbaserte næringene og reiselivet vil møte omstillingsbehov. Kravene i Parisavtalen (2015) krever kutt i klimagassutslipp, med 50-55% frem mot 2030. Bærekraftsmål 12 (ansvarlig forbruk og produksjon) og 13 (stoppe klimaendringene) må derfor prioriteres høyt, men det mangler implementering i regionale planer og handlingsprogram. Generelt ser vi at omstillingen som må til går sakte og utslippsregnskap viser status quo for de siste årene. Det er behov for et overordnet perspektiv, blant annet når det gjelder areal-utnyttelse. Det handler både om å verne områder og arealer for å hindre økt klimagassutslipp, og samtidig kunne tilrettelegge for næringsutvikling, mobilitet og stedsutvikling på en fremtidsrettet måte. Helhetsperspektivet må ta opp i seg både befolkningsutviklingen, næringsutviklingen og klimaendringene på en slik måte at vi kan fortsette å høste av naturressursene i årene fremover. Dette krever for eksempel at vi setter av areal til sjømatproduksjon, mineral- og bergverksaktivitet, reindrift, osv. Men helhetsperspektivet betyr også at vi må stille krav til stedsutvikling og mobilitetsløsninger slik at vi tilrettelegger for en god balanse i befolkningsutviklingen i tettbygde og spredtbygde områder så vi ivaretar fremtidens arbeidsliv, næringsutvikling og innbyggernes trygghet og forventninger til at godt liv.

Klimaendringer fører til at sikkerhet og beredskap utfordres, og kritisk infrastruktur er sårbar. Samtidig lever vi i et internasjonalt samfunn og også andre lands klimaendringer påvirker oss, vi er for eksempel ikke selvforsynt med mat. Men klimaendringer som ismelting i nord fører også til økt tilgjengelighet og økt maritim trafikk, både kommersiell og militær. "Planlegging må nå ta høyde for at Arktis kan bli et åpent hav" (sitat Haakon Bruun-Hansen, sjef for Forsvarets operative hovedkvarter, Forsvarets Forum, des. 2020). Ismeltingen er et eksempel på en klimaendring som både har en miljø-dimensjon med økt risiko for ulykker og naturbelastning, men også en endring som har en sikkerhetspolitisk dimensjon. Samtidig kan nettopp denne klimaendringen utgjøre et nytt potensiale, f.eks. for næringstransport.

Nylig la Regjeringen fram en helhetlig klimaplan for å nå bærekraftmålene og forpliktelsen i Parisavtalen som gjelder frem til 2030. Økt skatt på fossilt drivstoff er et av mange tiltak. Også krav om utslippsfrie fergeanbud kommer i 2023. Manglende omstilling vil altså bli dyrere fremover. Finansmarkedet skjerper også kravene i forhold til å gi lån til virksomheter som ikke er omstillingsdyktige, det blir vanskeligere å få finansiert fossilbasert aktivitet. Kravene i EU's Green Deal vil også påvirke næringslivet i fylket fordi EU er et av våre største eksportmarkeder. Endringer i forbrukernes adferd vil trolig føre til markedsmessige endringer og sammen med teknologisk utvikling endre rammene for næringsvirksomheten i fylket. For eksempel vil trolig forbrukerne, i større grad i årene som kommer, stille krav til bærekraftige alternativer, og bærekraftige varer og tjenester, for eksempel i reiselivet, vil bli etterspurt.

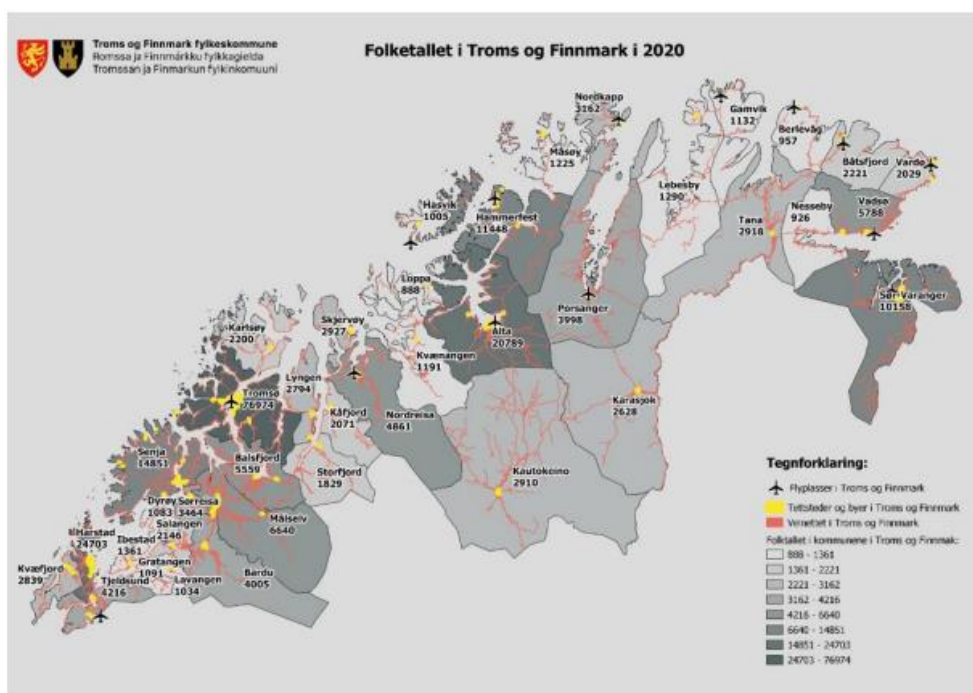
En helhetlig areal- og transportplanlegging er nødvendig for å være i forkant av de ulike effektene av klimaendringene, så vi sikrer forutsigbare betingelser for både næringsliv og befolkning i fylket i fremtiden.

2 Senterstruktur og kommunikasjon

Dette kapitlet skal gi innsikt i grunnleggende infrastruktur i by og distrikt, noe som omfatter både veier, kollektivtilbud, fremkommelighet og mobilitet. Infrastrukturen binder sammen fylket og mennesker og er den underliggende strukturen som må være på plass for at et samfunn skal fungere. Alt krever energi og for å kunne utvikle bærekraftige byer og lokalsamfunn er det å kunne benytte fornybar energi viktig for å kutte klimagassutslipp. Klimaendringer er et regionalt, nasjonalt og globalt spørsmål og kjenner ingen landegrenser, fylkesgrenser eller kommunegrenser. Det er viktig å begrense økningen av gjennomsnittstemperaturen til 1,5 °C dersom verden ønsker å slippe dramatiske konsekvenser i fremtiden. I tillegg til å kutte i utslipp og fange og lagre CO₂, må det satses på fornybar energi, samtidig som naturen blir ivaretatt og hensynet til ulike arealkrevende næringer balanseres. Investeringer i samferdselstiltak for å hindre ulykker og sikre god fremkommelighet både for mennesker og næringsliv, er nødvendig og krevende å finne løsninger på. Troms og Finnmark er rik på naturressurser og har en flott natur som trenger vår oppmerksomhet slik at vi kan stanse tapet av biologisk mangfold og beskytte livsviktige økosystemer. Enkeltindivider kan også gjøre en forskjell for kloden, ved å bruke kollektivtilbud og velge nullutslipps kjøretøy når det er mulig. Eller ved å ta sykkelen eller bruke bena, for samtidig å styrke egen helse.

2.1 By og land

Norges nordligste fylke, Troms og Finnmark er Norges største i areal og har en strategisk plassering i nordområdene med grenser i øst til Russland, Finland og Sverige, og til Nordland fylke i sør. I vest og i nord grenser regionen til Norskehavet og Barentshavet. Fylket har en kystlinje på 15 475 km. Det bor 243 311 mennesker i fylket, omtrent 4,5 % av Norges befolkning (2. kvartal 2020). Det er registrert 12 126 mennesker i valgmannstallet for Sametinget som bor i Troms og Finnmark, de utgjør omtrent 67 % av alle dem som står i dette valgmannstallet (pr 30.06 2019).

Figur 1. Befolkningen i Troms og Finnmark pr. 01.01.2020 med tilhørende tettsteder, veinett og flyplasser. Kilde: SSB, tabell 07459 og Geonorge

2.1.1 Stedsutvikling

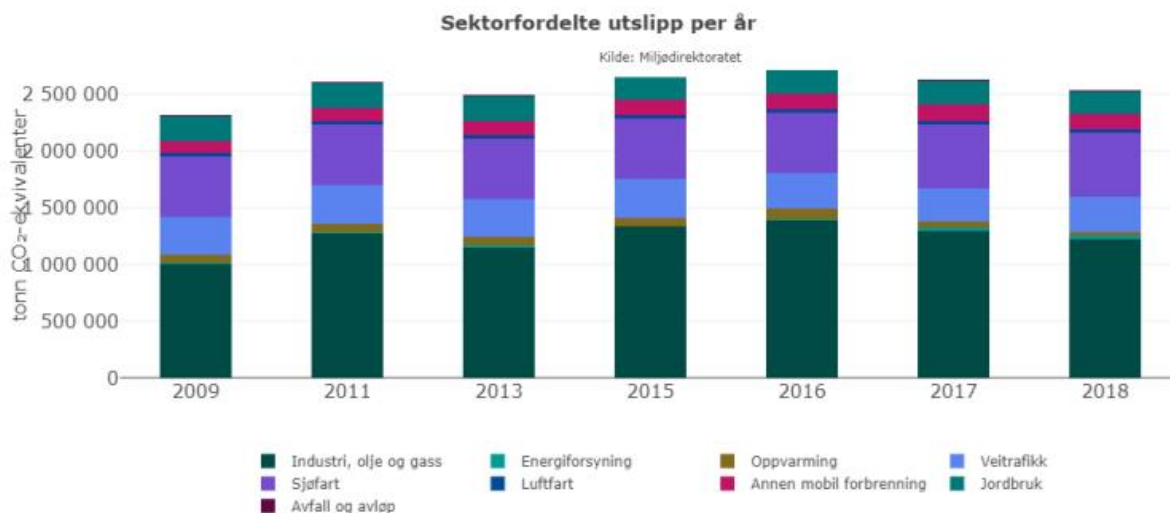
Et levende og mangfoldig sentrum med et variert tilbud av møteplasser, handel, tjenester og kulturog fritidsaktiviteter, er viktig for byenes og tettstedenes attraktivitet og konkurransekraft. Et tydelig avgrenset sentrum med boliger, arbeidsplasser, kulturtilbud, handel og andre publikumsrettede funksjoner understøtter utviklingen av kompakte byer og tettsteder med korte avstander. Det er i sin tur med på å redusere bilbehovet, og gjøre sentrumsområdene mer tilgjengelig for fotgjengere og syklistene. Vi utnytter ressurser som areal, energi, kompetanse og teknologi bedre ved å bo tettere. Mobilitet og tilgjengelighet lettes og samfunnets robusthet i kriser eller naturkatastrofer bedres. Ufordringer som for eksempel avfallshåndtering og klimagassutslipp er lettere å håndtere ved kollektive løsninger.

Småbyene i Nord-Norge kjennetegnes ved at de er bilbaserte og det er lite kapasitetsutfordringer for personbiler på vegnettet. Det er sterk kultur for bilkjøring og det er rikelig med parkeringsplasser knyttet til handel- og servicetilbud. Det er stor variasjon i byenes kompakthet, boligmonstre og aktivitetstilbud. Arbeidsplasser ligger gjerne som «satellitter» rundt bykjernen. Kundegrunnlaget er for lite til at kollektivtransporten er et konkurransedyktig alternativ til bil, og tilrettelegging for fotgjengere og syklistene er ofte vurdert som for kostbart. Fortetting av bebyggd areal og flere boliger i sentrum med gåavstand til tjenester og ulike tilbud, reduserer bilavhengighet, skaper tryggere lokalsamfunn og er spesielt hensiktsmessig for barn og unge. Flere byer har handelen i konsentrert i sentrum, andre har etablert bilbaserte kjøpesentre, eller handelsområder utenfor bykjernen. Sammenhengende gang- og sykkel-vegnett er sjeldent og vegdekket har ofte skader, er ujevnt og mangler universell utforming. Erfaringer tyder på at selv der det er tilrettelagt for gående og syklende, velger mange å bruke personbilen (Småby i nord, Statens vegvesen, 2019). I noen lokalsamfunn er egnede boliger mangelfulle, samtidig som finansiering av nybygg kan være utfordrende på grunn av forventninger til fortsatt lave priser på bruktboliger. Unge voksne i etableringsfasen ønsker seg kanskje enebolig med plass, mens eldre kan ha mer glede av mindre og mer lettstelte boliger, gjerne i gåavstand til tjenester og møteplasser.

Klimagassutslipp

Miljødirektoratet, Statens vegvesen, Kystverket, Landbruksdirektoratet, Norges vassdrags- og energidirektorat og Enova har i Klimakur 2030 analysert potensialet for å redusere ikke-kvotepliktige utslipp av klimagasser, og tiltak som øker opptaket og reduserer utslipp fra skog og annen arealbruk. Klimakur 2030 er mulige utslippsreduksjoner og tiltakskostnader for 60 ulike klimatiltak analysert. Tiltakene kan til sammen kutte utslippene med 40 millioner tonn CO₂-ekvivalenter i kommende tiårsperiode. Klimakur 2030 er ikke en anbefaling om hva som bør gjøres, men gir et bredt kunnskapsgrunnlag for Norges videre arbeid med å redusere utslippene.

Oversikten nedenfor viser sektorfordelte utslipp pr år i Troms og Finnmark, i perioden 2009-2018.

Kutt i klimagassutslipp har Norge forpliktet seg til gjennom Parisavtalen og dette ble ytterligere presisert i Klimaloven fra 2018 som lovfestet 40% klimagasskutt innen 2030. Regjeringen har siden skjerpet utslippsmålet til mellom 50-55% reduksjon innen 2030 for at nasjonen skal kunne være et lavutslippssamfunn i 2050.

For å lykkes med ambisiøse klimakutt må også Troms og Finnmark i mye større grad ta i bruk lav- og nullutslippsløsninger i alle sektorer.

2.1.2 Klimatilpasning

Klimatilpasning innebærer å forstå konsekvensene av at klimaet endrer seg og iverksette tiltak for å på den ene siden å hindre eller redusere skade, og på den andre siden utnytte mulighetene som endringene kan innebære.

Klimaendringer er en av vår tids største utfordringer, globalt, nasjonalt, regionalt og lokalt. Bærekraftmål 13 beskriver tydelig målet om å stoppe klimaendringene og er satt høyt på dagsorden globalt og nasjonalt. Parisavtalen fra 2015 som Norge har tilsluttet, fastsetter mål for partene om å begrense den gjennomsnittlige globale oppvarmingen til godt under 2 °C og helst begrense oppvarmingen til 1,5 °C. Avtalen ber også om at landenes kapasitet til å tilpasse seg klimaendringene skal styrkes for å fremme klimarobusthet og lave utslipp, og at globale finansstrømmer skal gjøres forenelige med lave klimagassutslipp og klimarobust utvikling.

Norge opplever allerede klimaendringer. Fram mot år 2100 vil Norge få et varmere klima, med mer nedbør, kortere snøsesong, minkende isbreer, endret flommønster og stigende havnivå. Men klimaendringer som ismelting i nord fører også til økt tilgjengelighet og økt maritim trafikk, både kommersiell og militær. "Planlegging må nå ta høyde for at Arktis kan bli et åpent hav" (sitat Haakon Bruun-Hansen, sjef for Forsvarets operative hovedkvarter, Forsvarets Forum, des. 2020). Ismeltingen er et eksempel på en klimaendring som både har en miljø-dimensjon med økt risiko for ulykker og naturbelastning, men også en endring som har en sikkerhetspolitisk dimensjon. Samtidig kan nettopp denne klimaendringen utgjøre et nytt potensiale, f.eks. for næringstransport.

Tilpasning til klimaendringer krever kunnskap, både om fortidens og dagens klima, hvordan klimaet vil endres fremover og hvordan dette påvirker hensyn og interesser som skal ivaretas, også på kommunenivå. Innen klimarisiko omtales dette som fysisk risiko.

For Troms og Finnmark vil mer styrtregn, flom, skred og tørke ikke bare forårsake akutte problemstillinger, men også kreve omstilling av beredskapsapparat og infrastruktur for å kunne tåle endring. Spesielt for kystnære strøk i Nord-Norge vil risikoen knyttet til stormflo og ekstremvær være økende. Her inngår også de langsiktige virkningene av et endret klima, både lokalt og via globale bånd og verdikjeder.

Norsk klimaservicesenter har utarbeidet klimaprofiler som kan brukes som kunnskapsgrunnlag for klimatilpasning og vi gjengir her et kort sammendrag. Kort oppsummert vil klimaendringene for fylket særlig føre til behov for tilpasning til kraftig nedbør og økte problemer med overvann; endringer i flomforhold og flomstørrelser; jordskred og flomskred, samt havnivåstigning og stormflo.

Den årlige nedbøren i Finnmark er beregnet å øke med i underkant av 20 % frem til slutten av århundret, for Troms er tallet 15%. Det er forventet at episoder med kraftig nedbør øker vesentlig både i intensitet og hyppighet i alle årstider. Nedbørmengden for døgn med kraftig nedbør forventes å øke med cirka 25 %. For varigheter kortere enn ett døgn, er det indikasjoner på enda større økning.

De største skadene på bebyggelse og infrastruktur oppstår ofte i forbindelse med overvann. Overvann er, i denne sammenheng, overflateavrenning som følge av nedbør eller smeltevann. Episoder med kraftig nedbør ventes å øke vesentlig både i intensitet og hyppighet, og dette vil stille større krav til overvannshåndteringen i fremtiden. Klimaendringene krever overvannstiltak som bidrar til at overvann ikke ledes til ledningsnett. Når avrenningen øker, øker også hastigheten på vannet slik at erosjonsfaren blir større.

Finnmark har tre av de ti største vassdragene som renner ut fra Norge: Pasvikelva, Tanaelva og Altaelva. Disse vassdragene har lav vannføring om vinteren, når vannet lagres som snø. Den høyeste vannføringen opptrer i stedet sent på våren og tidlig på sommeren, når snøen smelter. Lav høydeforskjell fører til at smeltingen ofte er konsentrert til en kort periode. Flommene blir spesielt store når det samtidig kommer regn under snøsmeltingen, men rask snøsmelting alene kan også gi store flommer. Den største flommen i disse elvene siden registreringene startet, var en flom i mai 1920. Flommene i 1996 og 2000 er også av de største som er registrert. Tettstedene langs de større vassdragene, bl.a. Tana, Karasjok, Kautokeino, Masi og Alta er utsatt for flom i smelteperiodene. Skadene skyldes ofte oversvømmelse og erosjon. Flom kan i også skape problemer for fremkommelighet på veinettet, for eksempel langs Tana-vassdraget.

Også i indre og høyereliggende deler av Troms er det vanlig at årets største flom er i forbindelse med snøsmelting om våren. I lavereliggende, kystnære strøk er det gjerne regnflommer om høsten som gir årets største flom. Noen ganger gir også snøsmelting et bidrag til høstflommene. Også kraftig nedbør om sommeren kan gi store skadeflommer. Dette var tilfelle i juli 2012 for eksempel i Målselv. Sideelver som bryter ut av sitt normale løp kan være en viktig skadeårsak i flomsituasjoner.

I Troms er Kåfjord, Lyngen, Målselv, Nordreisa, Storfjord og Tromsø områder med marine avsetninger med mulig fare for kvikkleireskred, men også andre områder kan ha kvikkleire i grunnen. De fleste kvikkleireskred utløses av menneskelig aktivitet, men påvirkes også av erosjon i elver og bekker. Økt erosjon som følge av hyppigere og større flommer kan utløse flere kvikkleireskred. I Finnmark er deler av Sør-Varanger samt i fjordbotner i Nesseby, Porsanger og Alta, utsatt.

Havnivåstigningen kan føre til at stormflo og bølger strekker seg lenger inn på land enn hva som er tilfelle i dag. Det kan føre til skader på bebyggelse og infrastruktur på grunn av oversvømmelse i områder hvor en i dag ikke har registrert skader. Det er ikke ventet vesentlig endring i bølgef forholdene, men som for vind er usikkerheten stor.

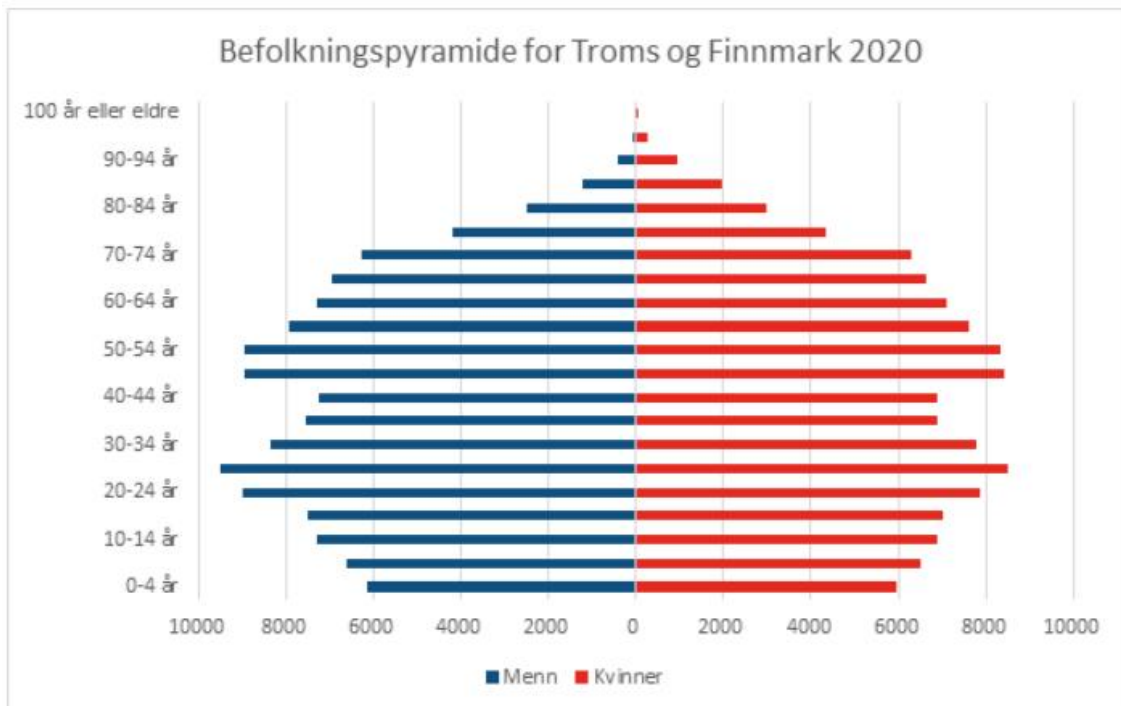
Nasjonalt har Miljødirektoratet utarbeidet kunnskapsgrunnlag for klimatilpasning (klimatilpasning.no), her finnes beskrivelser av klimautfordringer og hvordan disse vil påvirke samfunnsområder, også på regionalt nivå. Det er likevel behov for å tilføre lokal kunnskap, særlig de historiske endringene, for eksempel kan tidligere uønskede naturhendelser og hvilke konsekvenser disse har hatt for bygg, anlegg, infrastruktur og natur og miljø, gi viktig informasjon. Lokalbefolkningen kan også ha kunnskap om tidligere hendelser og sårbarheter som ikke finnes registrert eller beskrevet. Regionale planer som inkluderer både et klima- og et naturperspektiv, er viktige i klimatilpasnings-sammenheng da de kan være med på å peke ut geografiske og tematiske områder der fylket har særlige utfordringer.

2.1.3 Sentralisering

Sentralisering kan defineres som en tendens til at en økende andel av befolkningen bor og arbeider i byer eller større byregioner, mens stadig færre bor og arbeider på landsbygda og i spredtbygde strøk. Norge har gjennomgått en sterk sentralisering over flere år, til tross for ulike distriktpolitiske grep. (SSB, Samfunnspeilet 2007/2).

Troms og Finnmark består av 39 kommuner, der de fleste har en lav grad av sentralisering. Sentralitet beregnes ved en kombinasjon av kommunens befolkning, arbeidsplasser, inn-pendling, offentlige tjenester og institusjoner og reiseavstand til senterfunksjoner. Det gir en sentralitetsindeks fra 1-6, der bare Oslo har en sentralitet på 1. I Troms og Finnmark finner vi at Tromsø har en sentralitet på 3, og Hammerfest, Harstad og Alta har en sentralitet på 4. Resten av fylket består av småsenterregioner og spredtbygde områder med sentralitet 5 og 6.

Landsdelen er imidlertid rik på naturressurser, og den spredte bosettingen i nord må derfor ses i sammenheng med muligheten for å utnytte disse for slik å bidra til den miljømessige, sosiale og økonomiske bærekraften i landet som helhet. Med sentraliseringen følger en demografisk skjevhet i befolkningssammensetningen i byer og distrikter. Ungdom og kvinner flytter til byene i større grad enn andre, og de eldre blir typisk boende i distriktene. Befolkningsutviklingen fører til lavere skatteinntekter i kommunene samtidig med en økende forsørgerbyrde. En stor andel eldre i distriktskommunene gir også utfordringer med å tilpasse boformer og rekruttere innen blant annet helse- og omsorg i årene fremover.

Befolkningsframskrivninger viser at Norge vil preges av en befolkningsvekst som er lavere enn tidligere og en varig høy eldre-andel. To viktige årsaker er økende levealder og lave fødselstall. Lave fødselstall er ikke en typisk regional trend, for 2019 lå Troms og Finnmark ligger omtrent på landsgjennomsnittet som var 1,5 barn per kvinne (I Troms og Finnmark hhv. 1,5 og 1,6). Fremover forventes hele Nord Norge å få under middels befolkningsvekst sammenliknet med landet som helhet (SSB, rapport 21/2018).

Den kommunevise oversikten under viser at det er særlig i kommuner med få innbyggere at folketallet vil reduseres ytterligere i årene fremover, og at det er hovedsakelig de sentrale strøkene som vil stå for befolkningsveksten.

Flyttemønsteret i Troms og Finnmark ser ut til å følge de samme trendene som i landet for øvrig: Unge mennesker i fruktbar alder flytter mot byene, kvinner i større grad enn menn, noe som også fører til at barna i større grad blir født i sentrale områder. I årene fremover vil mer enn hver tredje innbygger i en del distriktkommuner være eldre enn 70 år (SSB, rapp.21/18). For samiske områder ser vi en ytterligere forsterkning av denne utviklingen både for utflyttingstallene og for alders og kjønnssammensetningen. I disse områdene har overvekten av menn vært stabil over lengre tid og er i dag på 52,3 prosent (Samiske tall, SSB 2020). Den demografiske utviklingen i samiske områder rammer de samiske bygdene i særlig grad og utviklingen kan true framtida til samisk kultur i vid forstand.

Fordelingen av eldre i forhold til yrkesaktive i befolkningen kan beskrives som en forsørgerbyrde der det i dag i snitt i Norge er mer enn tre personer til å forsørge hver eldre innbygger. Det er unge og gamle som er de største brukerne av kommunale tjenester, mens innbyggere i yrkesaktiv alder bidrar mest til finansieringen gjennom skatteinnbetalinger (Der folk bor, KS, 2020). Om femten år vil det være flere eldre enn barn og unge i Norge. Forsørgerbyrden er vist for hver kommune i tabellen under. Prognosene viser forsørgerbyrden kun for de eldre (FBE) og er ikke inkludert forsørgerbyrden for barn og unge, siden prognosene for denne aldersgruppa ikke representerer tilsvarende økning i de økonomiske utfordringene for samfunnets forsørgerbyrde i årene fremover. Beregningene tyder på at alle fylkets kommuner vil oppleve en økt forsørgerbyrde for eldre frem mot 2040.

2.1.4 Bo- og arbeidsmarkedsregioner

Troms og Finnmark kan deles inn i ulike funksjonelle regioner på tvers av kommune-, fylkesgrenser eller andre administrative inndelinger for å beskrive hvordan innbyggerne samhandler i et bestemt geografisk område. Bo- og arbeidsmarkedsregioner (BA-regioner) beskriver økonomiske sentra basert på reisetid, pendlingsmønstre og husholdningers konsummønstre i nærliggende omkrets (Juvkam, 2002; Gundersen og Juvkam 2013).

Troms og Finnmark har 28 slike funksjonelle regioner (TØI, 2020). Typisk viser inndelingen fra transportøkonomisk institutt at byer fungerer som senter for en større BA-region enn bare egen kommune. Tromsø er et slikt senter for Balsfjord, Karlsøy og Lyngen og Harstad er BA-senter for Kvæfjord, Tjeldsund og Evenes. Senja er senteret for en BA-region som inkluderer Sørreisa og Dyrøy. Vadsø er senteret for pendlingsmønsteret i Nesseby, men Nesseby har også mye utpendling til Tana. Analysen viser at også tettsteder kan fungere som senter i en BA-region. Salangen kommune har en senterfunksjon for pendlingsmønsteret i Lavangen, Målselv kommune er senteret for pendlingen fra Bardu, og Lebesby er BA-senteret for Gamvik. De øvrige kommunene i fylket utgjør egne BA-regioner.

BA-regionenes interne reisetid er basert på ferdsel på vei og eventuelt fergeforbindelser. Alle sårbare endringer i infrastrukturen, slik som endringer i fergesamband, redusert fremkommelighet på vei, eller endringer i handels- og tjenestetilbud, vil også kunne endre innbyggernes adferdsmønstre som ligger til grunn for dagens inndeling av BA-regioner i fylket. I henhold til definisjonen av regionenes funksjonalitet, vil bedret infrastruktur og kortere reisetid kunne gi større geografiske BA-regioner.

Kommune	Sentra litetsnivå (2020)	Største by/tettsted	Senter i en BA-region	Flyplass	Befolkning 2020	Forsørgerbyrde 2020	Befolkning 2040	Befolkningsendring i % 2020-2040	Forsørgerbyrde 2040
Tromsø		Tromsø	Ja	Ja	76 974	0,22	82086	6,6	0,38
Harstad	4	Harstad	Ja	Ja	24703	0,35	26813	8,5	0,48
Alta	4	Alta	Ja	Ja	20789	0,25	22948	10,4	0,39
Vardø	6	Vardø	Ja	Ja	2029	0,41	1975	-2,7	0,59
Vadsø	5	Vadsø	Ja	Ja	5788	0,34	5810	0,4	0,61
Hammefest	4	Hammefest	Ja	Ja	11448	0,28	12467	8,9	0,38

Kommune	Sentralitetsnivå (2020)	Største by/tettsted	Senter i en BA-region	Flyplass	Befolkning 2020	Forsørgerbyrde 2020	Befolkning 2040	Befolkningsendring i % 2020-2040	Forsørgerbyrde 2040
Kvæfjord	5	Borke nes (t)	Nei	Nei	2839	0,42	2776	-2,2	0,67
Tjeldsund	6	Evenskjer (t)	Nei	Nei	4216	0,51	*	*	*
Ibestad	6	Hamnvik (t)	Ja	Nei	1361	0,63	1167	-14,3	0,79
Gratangen	6	Årstein (t)	Ja	Nei	1191	0,49	990	-19,9	0,58
Lavangen - Loabákk	6	Tennevold (t)	Nei	Nei	1034	0,5	1034	0	0,56
Bardu	5	Setermoen (t)	Nei	Nei	4005	0,36	3898	-2,7	0,48
Salangen	6	Sjøvegan (t)	Ja	Nei	2146	0,44	2422	12,9	0,63
Målselv	5	Bardufoss (t)	Ja	Ja	6640	0,35	7361	10,9	0,49
Sørreisa	5	Sørreisa (t)	Nei	Nei	3464	0,37	3783	9,2	0,53
Dyrøy	6	*	Nei	Nei	1083	0,55	1001	-7,6	0,83

Kommune	Sentralitetsnivå (2020)	Største by/tettsted	Senter i en BA-region	Flyplass	Befolkning 2020	Forsørgerbyrde 2020	Befolkning 2040	Befolkningsendring i % 2020-2040	Forsørgerbyrde 2040
Senja	5	Finnsnes	1	Nei	14851	0,38	15676	5,6	0,6
Balsfjord	6	Storsteinnes (t)	Nei	Nei	5559	0,43	6682	20,2	0,56
Karlsøy	6	Hansnes (t)	Nei	Nei	2200	0,51	2073	-5,8	0,83
Lynge	6	Lyngsøidet (t)	Nei	Nei	2794	0,54	2447	-12,4	0,88
Storfjord - Omasvuotna - Omasvuono	6	Skibotn (t)	Ja	Nei	1829	0,48	1812	-0,9	0,77
Kåfjord - Gaivuotna - Kaivuono	6	Mannalen (t)	Ja	Nei	2071	0,52	1802	-13	0,8
Skjervøy	6	Skjervøy (t)	Ja	Nei	2927	0,38	3013	2,9	0,54
Nordreisa	5	Storslett (t)	Ja	Ja	4861	0,38	5831	20	0,51

Kommune	Sentralitetsnivå (2020)	Største by/tettsted	Senter i en BA-region	Flyplass	Befolkning 2020	Forsørgerbyrde 2020	Befolkning 2040	Befolkningsendring i % 2020-2040	Forsørgerbyrde 2040
Kvæangen	6	Burfjord (t)	Ja	Nei	1191	0,52	1099	-7,7	0,75
Kautokiono Guovdageaidnu	6	Kautokiono (t)	Ja	Nei	2910	0,31	2401	-17,5	0,61
Loppa	6	Øksfjord (t)	Ja	Nei	888	0,53	587	-33,9	1,06
Hasvik	6	Hasvik (t)	Ja	Ja	1005	0,38	940	-6,5	0,51
Måsøy	6	Havøysund (t)	Ja	Nei	1225	0,49	1001	-18,3	0,67
Nordkapp	6	Honningsvåg (t)	Ja	Ja	3162	0,36	3072	-2,8	0,61
Porsanger - Porsånggu - Porsanki	6	Lakselv (t)	Ja	Ja	3998	0,39	3319	-17	0,74
Karasjok - Karasjohka	5	Karasjok (t)	Ja	Nei	2628	0,33	2240	-14,8	0,72

Kommune	Sentralitetsnivå (2020)	Største by/tettsted	Senter i en BA-region	Flyplass	Befolkning 2020	Forsørgerbyrde 2020	Befolkning 2040	Befolkningsendring i % 2020-2040	Forsørgerbyrde 2040
Lebesby	6	Kjøllefjord (t)	Ja	Nei	1290	0,39	1414	9,6	0,54
Gamvik	6	Mehamn (t)	Nei	Ja	1132	0,33	1382	22,1	0,42
Berlevåg	6	Berlevåg (t)	Ja	Ja	957	0,43	844	-9,7	0,68
Tana - Deatnu	6	Tana bru (t)	Ja	Nei	2918	0,4	2599	-10,9	0,66
Nesseby - Unjarga	6	Varangerbotn (t)	Nei	Nei	926	0,51	1057	-14,1	0,43
Båtsfjord	6	Båtsfjord (t)	Ja	Ja	2221	0,29	2731	23	0,41
Sør-Varanger	5	Kirkenes	Ja	Ja	10158	0,3	10326	1,7	0,47
Troms og Finnmark					243311	0,41	250879	3,1	0,62
Norge					5384576	0,3	600000	13,2	0,45

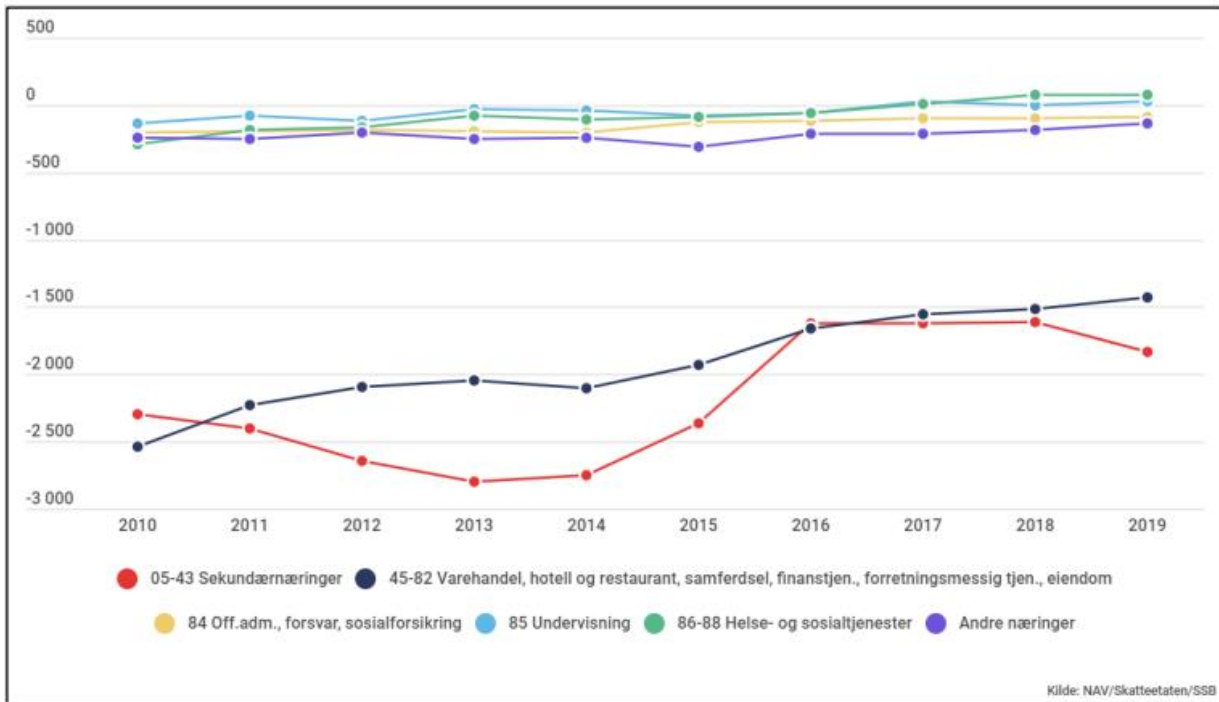
Prognosene er basert på SSBs tall fra 2018 og hovedalternativ for scenarier; MMMM, som er middels fruktbarhet, middels levealder, middels innenlandsk flytting og middels innvandring (SSB, Tønnessen, 2018). Forsørgerbyrden (FBE) viser hvor mange eldre hver person i arbeidsfør alder må forsørge (SSB, rapp 21/2018). (* data mangler)

Mange kommuner som har en senterfunksjon i en BA-region fremviser relativt stabile innbyggertall over tid. Slike senterkommuner ser i mindre grad ut til å rammes av negativ befolkningsutvikling enn andre kommuner frem mot 2040. For kommuner som har ca. 3000 innbyggere eller mindre, kan trenden peke mot en negativ befolkningsutvikling til tross for at disse kommunene i dag fungerer som en senterkommune. Det kan henge sammen med et generelt begrenset tjenestetilbud og mulighetsbilde til tross for enkelte senterfunksjoner. Prognosene fra SSB for 2040 er utarbeidet basert på tall fra 2018. Samfunnsmessige endringer siden dette tidspunktet vil kunne påvirke framtidsutsiktene og representerer derfor en feilkilde for prognosene. For eksempel viser framskrivningene for befolkningstallet i Porsanger en negativ befolkningsnedgang. Imidlertid innebærer Forsvarets satsinger for området, et potensial for stedsutvikling som trolig ikke er tatt hensyn til i prognosene. For Porsanger har det vært en stor økning i kvadratmeterprisen for brukte boliger de siste årene, noe som kan antyde optimisme i boligmarkedet, bolyst og fremtidig befolkningsvekst. Eiendomspriser kan være en indikator på stedsattraktivitet og befolkningsutvikling som er egnet til å fange opp øyeblikksbilder. For små steder med få omsatte boliger, kan imidlertid datagrunnlaget være for begrenset til å kunne trekke generelle slutninger om prisutvikling fra år til år.

2.1.5 Pendlervillighet

Mange arbeidstakere både i og utenfor regionen er villige til å pendle for å få jobben de ønsker seg eller er kvalifisert for. I 2019 pendlet 6 139 personer inn til landsdelen for å arbeide. Tilsvarende antall som pendlet ut, var 9 523. Det gir landsdelen hadde en negativ pendlerbalanse. Det er et typisk funn at pendlerbalansen i fylket er negativ, men størrelsen på utpendlingen varierer. (Konjunkturbarometeret for Nord-Norge, Pendelen svinger). Den negative pendlerbalansen i 2019 var i hovedsak knyttet til arbeid i privat næringsliv. Sekundærnæringene (industri, vann og kraftverk, bergverk, oljesektoren og bygg og anlegg m.m.) står for en betydelig andel av denne utpendlingen. I årene 2014-2016 var det et skifte hvor denne andelen falt betraktelig som resultat av et redusert behov for arbeidskraft i petroleumssektoren utenfor egen region. Næringer som typisk knytter seg til innpendling omfatter varehandel, reiseliv og tjenesteytende sektor.

Figuren viser endring i netto pendling fra 2010 til 2019, hvor en positiv verdi betyr netto innpendling. En negativ verdi betyr på samme måte at det er en netto utpendling. Som vi ser er det med få unntak mer utpendling enn innpendling til landsdelen.

(Kilde: Konjunkturbarometret for Nord-Norge, Pendelen svinger)

2.2 Arealutnyttelse

Troms og Finnmark fylke utgjør omtrent en firedel av Norges totale areal. Fylket har et samlet areal, inkludert territorialfarvann på vel 114 000 km², hvorav knappe 40 000 km² er havflate (territorialfarvann), og knappe 75 000 km² land- og ferskvannsareal, herav mye fjell. Omlag 29 000 km² (39 %) ligger lavere enn 300 moh. og 8 000 km² (11 %) ligger på en høyde under 100 moh. og kan egne seg til utbygging av boliger og til næringsformål.

Innenfor dette har Troms og Finnmark nærmere 40 000 km² fjell og videområder og nesten 20 000 km² skog. Bebygde og tilrettelagte områder utgjør, til sammenlikning, under 400 km². Fylket har tilsynelatende rikelig med areal til vekst og bruk, men det er mange interesser som konkurrerer om disse områdene. I byer og tettsteder er arealutfordringene ofte knyttet til samordnet bo-, areal og transportplanlegging. Her kan vekstproblematikk være knyttet til tilrettelegging av bolig-, rekreasjons-, og næringsarealer. I distriktskommunene er arealutfordringene gjerne knyttet til den spredte bolig- og fritidsbebyggelsen samt utnyttingen eller bevaringen av naturressurser.

For å ta vare på og likevel bruke naturen, kysten og havområdene krever det bærekraftig forvaltning av naturressursene, både på land og i vann. Vi må balansere en bærekraftig matproduksjon, næringsutvikling, infrastruktur og annen bruk, mot naturens tåleevne og artsmangfold både på kort og lang sikt.

I Troms og Finnmark fordeler arealressursene seg slik:

Arealressurser	km ²
Boligbebyggelse	71,50
Fritidsbebyggelse	25,12
Bebyggd område for landbruk og fiske	25,27
Næring, offentlig og privat tjenesteyting	35,20
Undervisning og barnehage	3,62
Helse- og sosialinstitusjoner	1,57
Kultur og religiøse aktiviteter	1,75
Transport, telekommunikasjon og teknisk infrastruktur	176,69
Beredskapstjenester og Forsvaret	4,58
Grønne områder, idretts- og sportsområder	12,98
Uklassifisert bebyggelse og anlegg	11,72
Jordbruksareal	528,92
Skog	19675,09
Åpen fastmark	37662,24
Våtmark	4381,80
Bart fjell, grus- og blokkmark	8039,04
Varig snø, is og bre	254,67
Ferskvann	3903,21

Arealressurser	km ²
Uklassifisert ubebygde område	0,18

Tabell: Arealbruk og arealressurser (km²) i Troms og Finnmark. Kilde: SSB 2020, tabell 09594

2.2.1 Strandsone

Strandsonearealet i mange kommuner i Troms og Finnmark er under press, samtidig som bruken blant annet i rekreasjons- og reiselivssammenheng øker. De attraktive strandsonearealene har ofte mange interessenter som spenner fra næringsliv, utbyggere og allmenheten. Verdien av tilgjengelige og attraktive strandsonearealer både i nærområdet, så vel som i områder med urørt preg, er av stor betydning. Strandsonen er viktig for friluftsliv, rekreasjon, bolyst og folkehelse.

Til tross for et generelt byggeforbud innvilges 90 % av søknadene om bygging i strandsonen. Dette omfatter imidlertid både søknader som samsvarer med arealplaner og dispensasjonssøknader, og både nybygg og gjenoppføringer (SSB).

I mange av pressområdene i Sør-Norge har det vært lang tradisjon for statlig sikring av friluftslivsområder i strandsonen. Dette er arealer hvor det offentlige har skaffet seg råderett for å sikre friluftslivsmuligheter for allmenheten. Av de rundt 2500 områdene ligger kun 44 i Troms og Finnmark, og flere av disse ligger utenfor strandsonen. Manglende sikring av friluftslivsområder kan være knyttet til tradisjonell bruk, historie eller grunneierforhold, særlig i Finnmark. Resultatet er at det er færre områder i den nordligste regionen som har sikring av arealer for allmenheten i strandsonen utover formål og reguleringer etter plan- og bygningsloven. Regionen har også en annen tradisjon for kyststier enn i Sør-Norge, selv om bruken av strender, stier, ankringsplasser, bålplasser, fiske- og fangststeder m.m. er stor. Det er likevel behov for å vurdere flere strandsonearealer for statlig sikring.

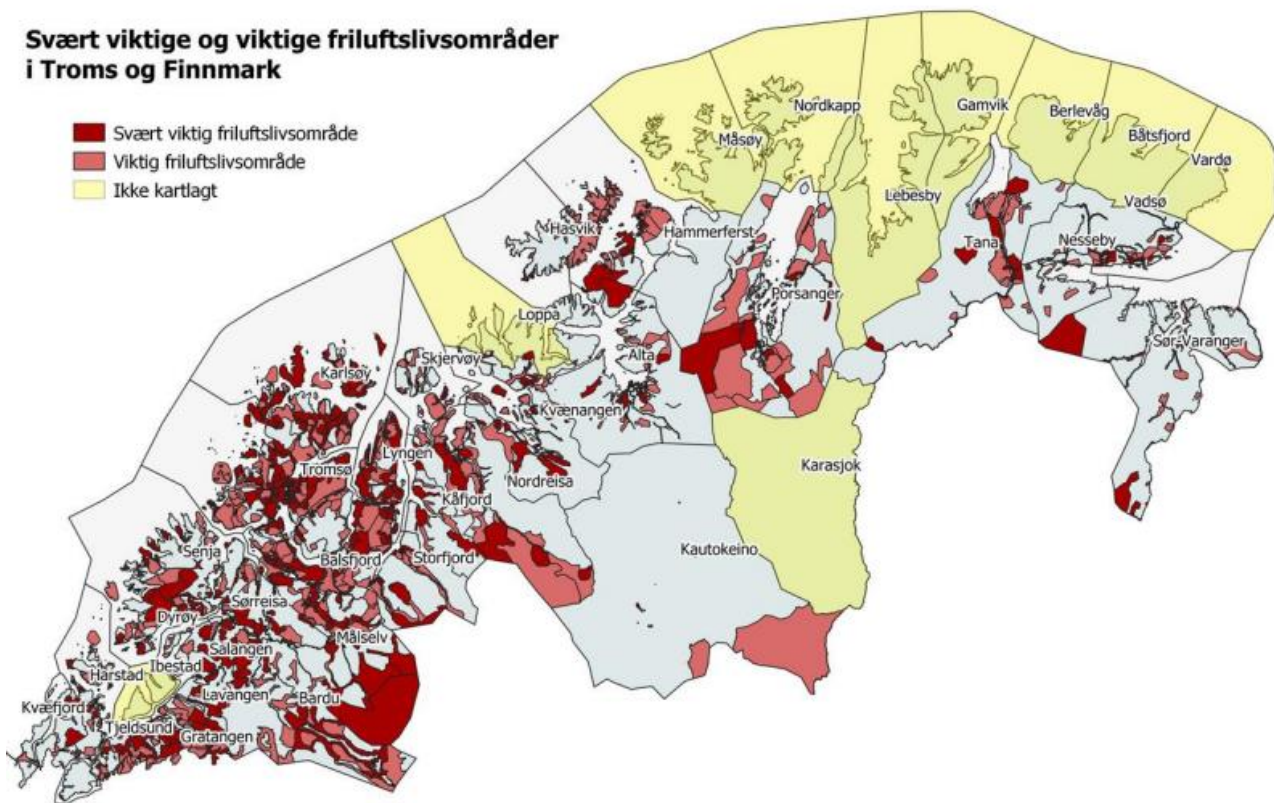
2.2.2 Friluftsområder

Troms og Finnmark rommer noe av det vakreste Norge kan by på, et mangfold av naturopplevelser fra store vidder til ville tinder og hverdagsnaturen der befolkningen bor. Undersøkelser viser at det fra bolig eller oppholdssted ikke bør være lenger enn 200 meter til små grønne områder og 500 meter til større grønne områder, for at områdene skal få funksjon for friluftslivet i hverdagen. I et folkehelseperspektiv er nær-friluftslivsområdene svært viktige.

Kartlegging og verdsetting av områder for friluftsliv er et viktig kommunalt virkemiddel for å identifisere, utvikle og ivareta arealer for friluftslivet. Kartleggingen styrker kunnskapsgrunnlaget og er et viktig verktøy i arealplanlegginga. I flere kommuner er det imidlertid behov for å inkludere flere nær-friluftslivsområder både på land og i sjø i kommuneplanens arealdel. Kartlegging av friluftslivsområder er spesielt relevant i forbindelse med tilskuddsforvaltning, statlig sikring av friluftslivsområder og prosjekter som plan for friluftslivets ferdselsårer. Hvert område får en av følgende verdier: A for svært viktige friluftslivsområder, B for viktige friluftslivsområder og C for registrerte friluftslivsområder. 29 av 39 kommuner i Troms og Finnmark har kartlagt og verdsatt sine friluftslivsområder (naturbase.no).

Svært viktige og viktige friluftslivsområder i Troms og Finnmark

Kilde: Naturbase

Om lag 3 av 4 bosatte i tettsteder i fylket har trygg tilgang til leke- og rekreasjonsarealer. Flere friluftsråd i Troms og Finnmark har gjennomført en tilgjengelighetskartlegging etter den nasjonale veilederen "Kartlegging av tilgjengelighet og universell utforming av friluftsområder". Målet er at alle skal gis mulighet til naturopplevelser, uansett funksjonsnivå og alder. Ishavskysten friluftsråd kartla 43 friluftslivsområder i sine fem medlemskommuner i 2017. Ingen områder ble klassifisert som helt «tilgjengelig», grunnet strenge krav, men flere steder er det kun små endringer som må til.

I Folkehelseundersøkelsen for Troms og Finnmark (2019) rapporterer 95 % at de har god eller svært god tilgang på natur- og friluftsområder. Andelen som rapporterer god tilgang til natur- og friluftsområder, varierer ikke vesentlig med kjønn eller utdanningsnivå. (Folkehelseundersøkelsen Troms og Finnmark 2019)

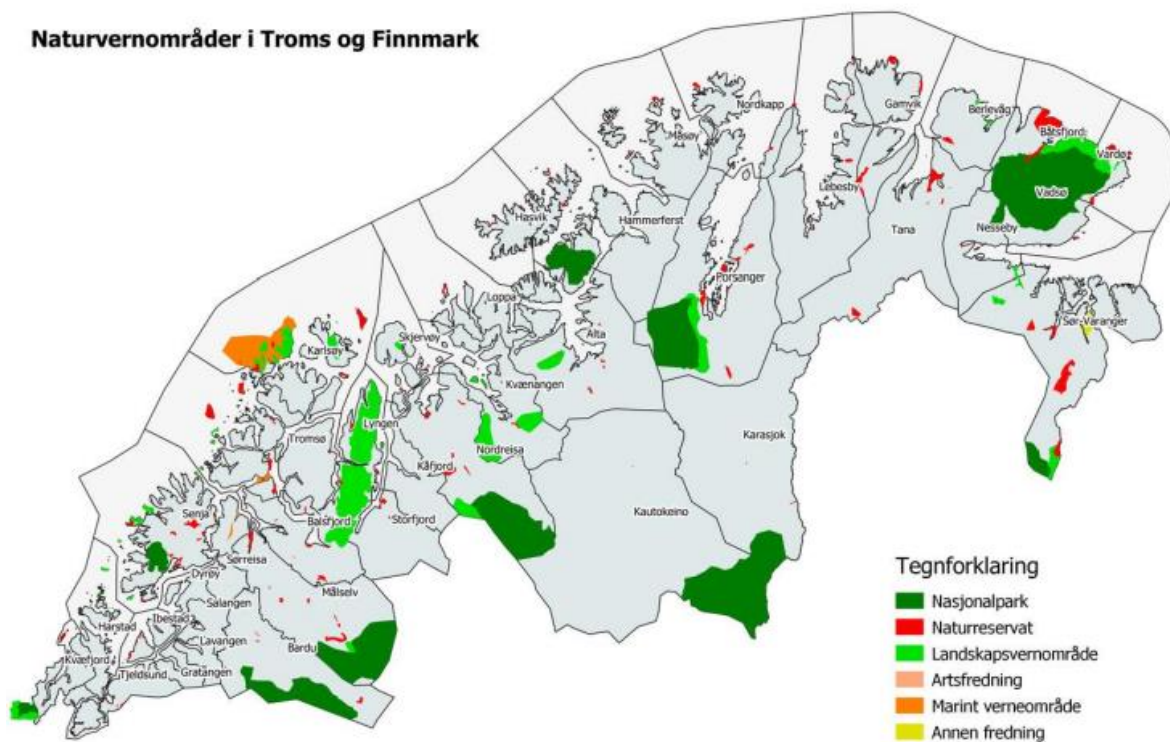
2.2.3 Naturmiljøer

I en bærekraftig utvikling er beskyttelse av naturmangfold et sentralt prinsipp. Naturmangfoldloven gir virkemidler til å vektlegge naturhensyn, både i og utenfor vernede områder.

Av fastlandsarealet i Troms og Finnmark er 12,8 % vernet, mot 17,5 % på landsbasis. 10 av Norges 40 nasjonalparker på fastlandet ligger i Troms og Finnmark. I 2020 ble det vedtatt tre marine verneområder: Ytre Karlsøy, Rossfjordstraumen og Rystraumen.

Vernekategori	Antall	Km2
Nasjonalpark	10	6 660
Naturresevat	153	890
Landskapsvernområde	34	2 400
Marint vern	3	439
Annet vern	7	3
SUM	207	10 391

Kilde: SSB (Marint vern fra 2020, andre verneformer fra 2019)

Kilde: Naturbase

Inngrepsfri natur er en av åtte miljøindikatorer til nasjonalt miljømål 1.1. "Økosystemene skal ha god tilstand og levere økosystemtjenester». Inngrepsfri natur er også en arealbruksindikator som viser utviklingstrekk og status for større sammenhengende naturområder med et urørt preg i Norge. Kartleggingen viser utviklingstrekk og status for naturområder uten tyngre tekniske inngrep fra 1988 til 2018. Den gir ikke en absolutt eller helt nøyaktig gjengivelse av virkeligheten, men synliggjør hvordan summen av alle naturinngrepene stadig reduserer arealet av inngrepsfri natur.

På de 30 årene fra 1988 til 2018 har Troms (150,3) og Finnmark (612,1) mistet til sammen 762,3 km² villmarkspregede områder. Et villmarkspreget område er definert som at det er lengre enn 5 km fra nærmeste tyngre tekniske inngrep. Dette utgjør ca. 1/3 av det som ble mistet på landsbasis i perioden.

En økende turisme der besøkende ønsker uberørt natur skaper utfordringer når næringsinteressene og behovet for vern skal veies opp mot hverandre. Det er behov for økt fokus på vern slik at vi får en bærekraftig bruk, ikke bare av nasjonalparker, men også friluftsområder og naturen generelt blant annet gjennom bedre tilrettelegging for å begrense slitasje.

2.2.4 Forsvaret

Forsvarets arealbehov for trening av hær-, luft- og sjøavdelingene kan, med utviklingen av forsvaret, bli større fremover. Troms og Finnmark er et viktig forsvarsfylke med stor aktivitet grunnet strategisk beliggenhet, hjemmehørende avdelinger og skyte- og øvingsfelt. Med bakgrunn i flere langtidsplaner de siste årene ser man nå en økning i forsvarets aktiviteter i fylket. Det er viktig at forsvarets fremtidige behov blir koordinert mot annen aktivitet i fylket. Omstillinger i forsvaret, både etableringer og nedleggelse av forsvarsanlegg og militærleirer, påvirker privat og annen offentlig virksomhet, stedsutvikling og befolkningsutvikling. Forsvarets arealbruk er vesentlig i kommuner som Porsanger, Sør-Varanger, Målselv og Bardu, men også sjøarealer er bundet opp som skyte- og øvingsfelt.

2.2.5 Arealkrevende næringer

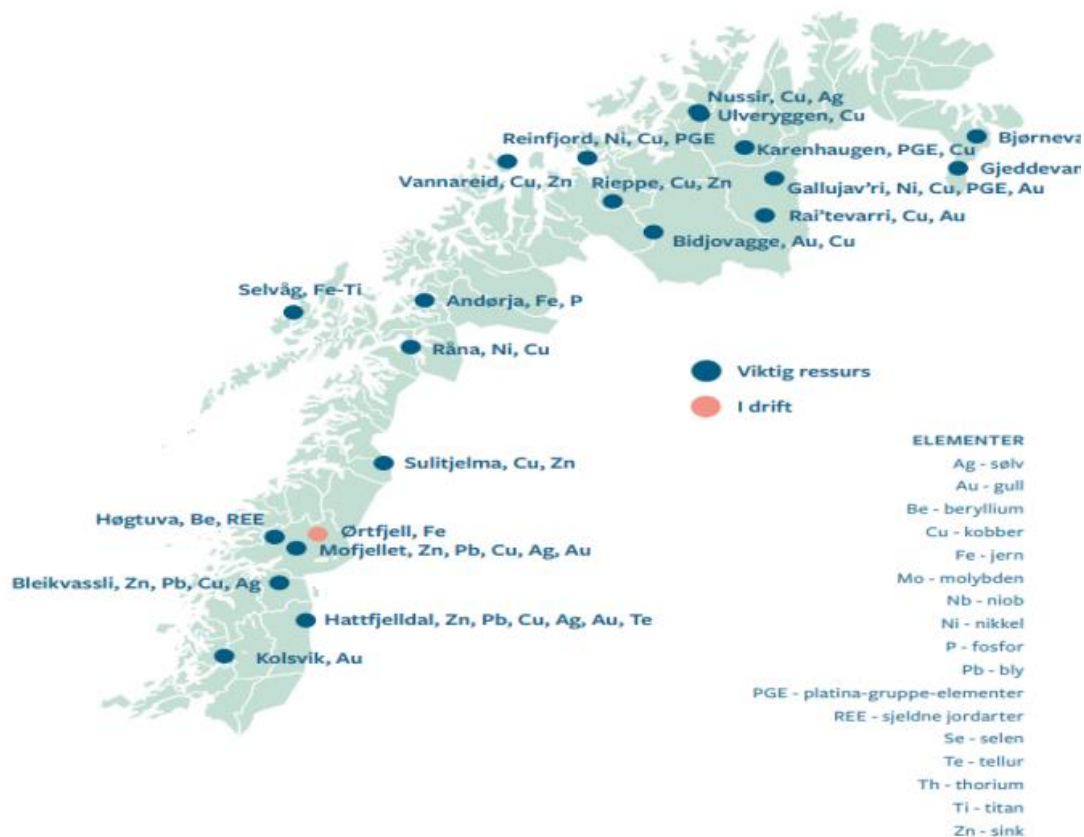
Reindrift er en arealkrevende næring og lønnsom reindrift krever store arealer. I dag foregår reindrift i nesten 140 av landets kommuner, på et areal som utgjør om lag 40 % av landarealet i Norge. Over tid har arealene for reindrift blitt redusert og sikring av reindriften arealer er derfor sentralt for reindriften myndighetene. Forhold som antall rein, beiteområdenes tåleevne og andre arters livsgrunnlag påvirker arealbehovene. Reindriften lovens formålsparagraf har som målsetning å sikre reindriften arealer og fastsetter også forpliktelser som andre parter har overfor reindriften.

Det er forventet at en stor del av veksten i sjømatnæringen, både på kort og lang sikt, vil finne sted gjennom en videre vekst og utvikling av havbruksnæringen. En forutsetning for dette er bedre utnyttelse av eksisterende arealer og økt tilgang på nye og egnede arealer. Arealplanlegging i sjø krever godt interkommunalt samarbeid. Hovedfokuset er gjerne rettet mot forholdet mellom havbruk og fiskeri, med særlig vekt på arealkonflikter mellom de to næringene.

Kartet viser hvor og hvilke type havbrukslokaliteter som er i bruk i fylket i dag.

Norges geologiske undersøkelser (NGU) har beregnet at kjente og undersøkte metallressurser i Norge har en verdi på rundt 1 400 milliarder kroner. I tillegg kommer industrimineraler, pukk og grus, kull og naturstein, som er beregnet til anslagsvis 1 100 milliarder kroner. Totalt utgjør dette mineralressurser for 2 500 milliarder kroner. En god del av dette ligger i Norges nordlige landsdel. Selv om tallene er basert på anslag og avhenger av markedsutvikling, gir de et mulighetsbilde av verdiskaping i et 100-års perspektiv, men store arealer vil bli berørt.

Kartet viser oversikt over viktige metallforekomster i Nord-Norge, samt aktive gruver. (Kilde: NGU Viktige metallforekomster og aktive gruver)

Landbasert vindkraft er også en arealkrevende næring. Det er forventet at kommuner vil møte et økt påtrykk fra internasjonale selskaper om etablering av vindkraft. Utbygging vil imidlertid medføre konsekvenser for natur, miljø, friluftsliv eller andre næringer som reindrift. Det er viktig å arbeide for positive lokale ringvirkninger av vindkraftutbygginger som kommer lokalsamfunnene til gode så fordelene oppleves som større enn ulempene.

2.2.6 Interessekonflikter og planverk

Næringsliv, friluftsliv og reindrift er eksempler på aktører som kan ha motstridende interesser i reindriftsområdene. Særtrekk ved reindrifta kombinert med utbyggingsbehov eller regional forurensning knyttet til andre næringer som vindkraft og gruedrift, kan skape utfordringer. Det å ta i bruk store landarealer til utvinning av mineraler er heller ikke uten interessekonflikter. Det berører for eksempel forhold knyttet til sjødeponi, fiskeri og reindrift. Det meste av utvikling medfører potensielle interessekonflikter, både i forhold til natur, friluftsliv, næringer eller klimahensyn. For å ta hensyn til alle ulike interesser og finne gode løsninger er medvirkning og samarbeid i planlegging og utvikling av planverk gode redskaper. Samarbeid gjøres forpliktende gjennom regionale planer og kan bidra til å unngå eller løse interessekonflikter.

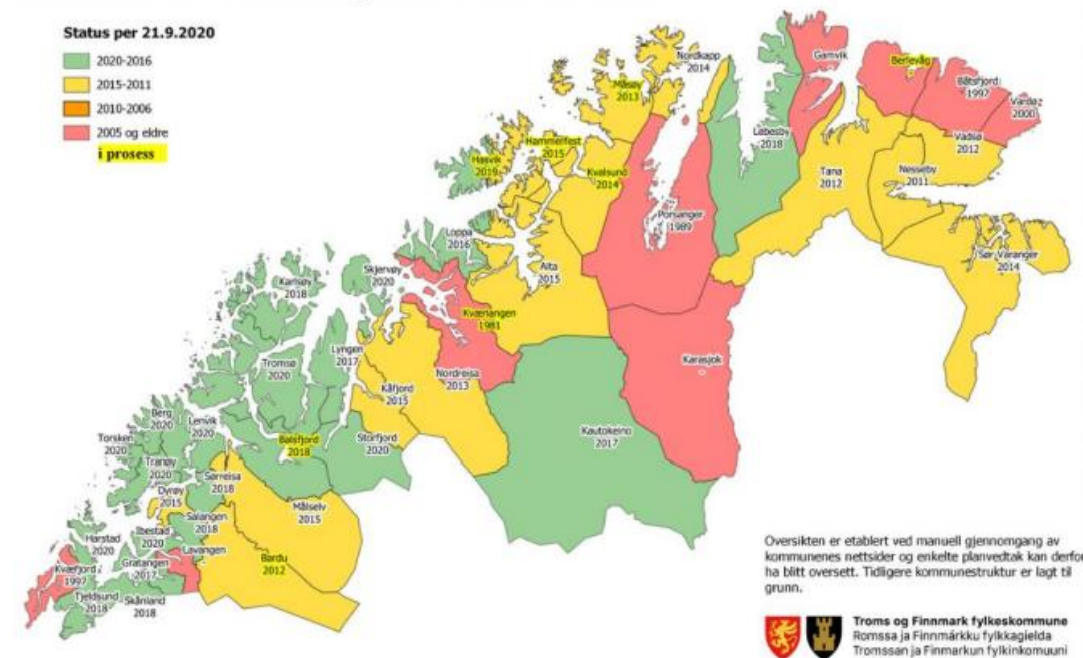
Planlegging er derfor et effektivt og godt styringsverktøy for bærekraftig samfunnsutvikling og arealbruk. Planverket i mange kommuner er ikke tilstrekkelig oppdatert. De siste fire årene har flere kommuner i Troms og

Finmark fått på plass eller startet arbeidet med å revidere både kommuneplanens samfunnsdel og kommuneplanens arealdel. Det er for eksempel nødvendig at utbyggingsmønsteret i kommunene gjenspeiler og er tilpasset befolkningssammensetningen, mobilitetsbehovene og den sosiale infrastrukturen (skole, barnehage etc.).

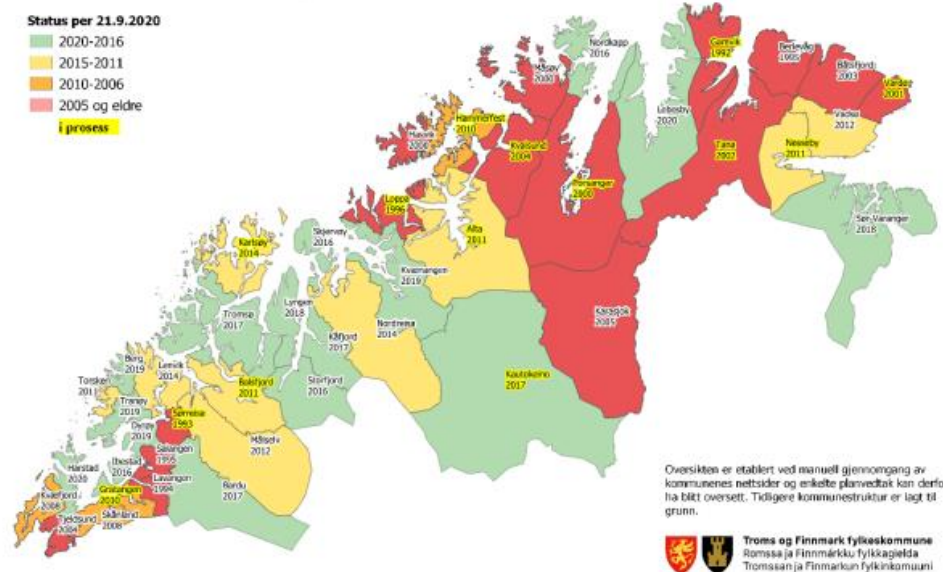
Kommuneplanens samfunnsdel skal vektlegge viktige utfordringer knyttet til samfunnsutvikling og synliggjøre de strategiske valgene kommunen tar. Alder på kommuneplanens samfunnsdel kan si noe om hvor godt rustet kommunen er til å håndtere viktige utfordringer som klimatilpasning, befolkningsutvikling eller næringsutvikling og omstillingsbehov. I de nasjonale forventningene til kommunal og regional planlegging pekes det på at en overordnet arealstrategi i kommuneplanens samfunnsdel kan gjøre arealplanene bedre tilpasset samfunnets behov og utfordringer. Den kan bidra til helhetlig avveining mellom nasjonal, regional og kommunal arealpolitikk. En langsiktig retning til kommunens areal- og ressursforvaltning er viktig for å samordne bolig-, areal- og transportplanleggingen, fremme næringsutvikling, redusere klimagassutslippene, tilpasse samfunnet til klimaendringene, skape sosialt bærekraftige samfunn og redusere nedbygging av dyrka mark og natur.

Vedtaksår for kommuneplanens samfunnsdel

Kommuneplanens arealdel skal angi hovedtrekkene i arealdisponeringen og rammer og betingelser for hvilke nye tiltak og ny arealbruk som kan iverksettes. Arealdelen skal omhandle hvilke hensyn som må ivaretas ved disponering av arealene og vise sammenhengen mellom samfunnsutviklingen, behov for vern og utbygging og framtidig arealbruk. Alder på kommuneplanens arealdel kan si noe om hvor aktuell og eventuelt hvor oppdatert det overordnede plangrunnlaget i kommunen er. Arealdelen er en vesentlig del av kommunens langsiktige plangrunnlag og skal vise sammenhengen mellom samfunnsutviklingen, behov for vern og utbygging og framtidig arealbruk.

Vedtaksår for kommuneplanens arealdel

Regionale planer for kommunenes sjøarealer er viktig for det interkommunale samarbeidet, spesielt knyttet til sjømatnæringen. Det er nødvendig å ivareta planlegging i sjø på tvers av kommunegrenser for å avklare områder for næringsutvikling både innen oppdrettsnæring og tradisjonelt fiske. For Tromsøregionen er det i de siste årene utarbeidet flere planer for kommunenes sjøarealer og for Finnmarksregionen er dette arbeidet pågående. Disse planene skal også ta hensyn til naturtyper, friluftsliv og strandsoner.

2.3 Infrastruktur, fremkommelighet og mobilitet

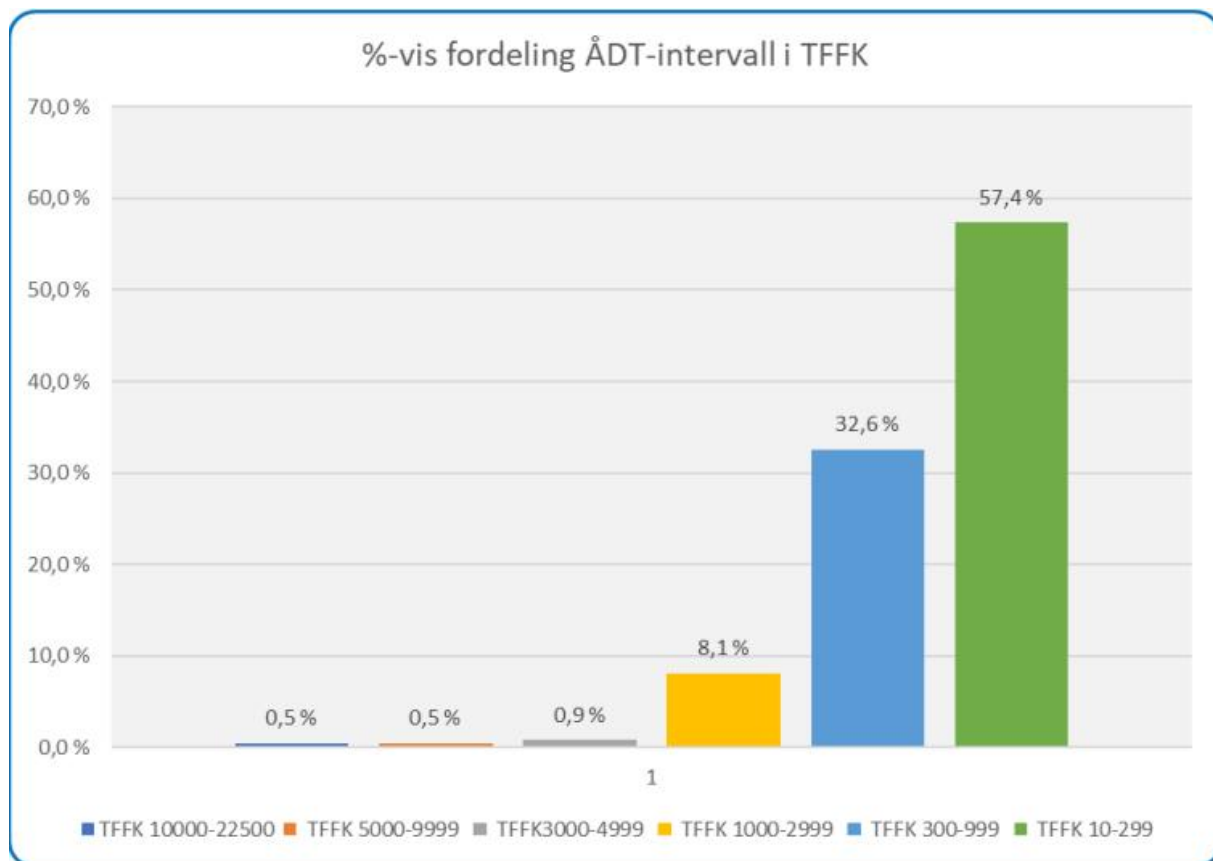
Næringsliv, bosetting og verdiskaping er i hovedsak plassert langs kysten i regionen. Fremkommelighet skjer både til sjøs, i luften og på land for både personer og gods. Troms og Finnmark preges av mindre tettsteder og spredtbygde distrikter med store avstander mellom tjenestetilbud, boliger og arbeidsplasser. Store arbeidsmarkedsregioner og arbeidstakeres pendlingsvillighet medfører økte krav til effektiv og bærekraftig transport og kommunikasjon i regionen. Digitalisering av tjenester, fleksibelt arbeidsliv med bruk av hjemmekontor eller nordsjøturnuser innenfor bestemte deler av arbeidslivet, som for eksempel helse- og omsorg, gir mulighet til å avbøte de lange avstandene. Et fleksibelt arbeidsliv med individuelle tilrettelegginger og digitale løsninger kan åpne for større bo- og arbeidsmarkedsregioner og gjøre det lettere å bo utenfor byene. De store avstandene i fylket nødvendiggjør flytransport både for mobilitet internt i fylket og ut/inn av regionen. Fylket har 6 regionale og 8 lokale lufthavner. Tilgjengeligheten er bedre geografisk enn den er økonomisk. Flytransport er også en viktig del av helsenettverket i fylket. Rutefly er sentrale for å bringe folk til sykehus og helseinstitusjoner, og fly er en viktig del av den akuttmedisinske beredskapen. Jernbanen sørfra stopper i Fauske i Nordland, mens Narvik i Nordland er forbundet med det svenske jernbanenettet via Kiruna. Troms og Finnmark har ikke jernbane.

2.3.1 Veinettet

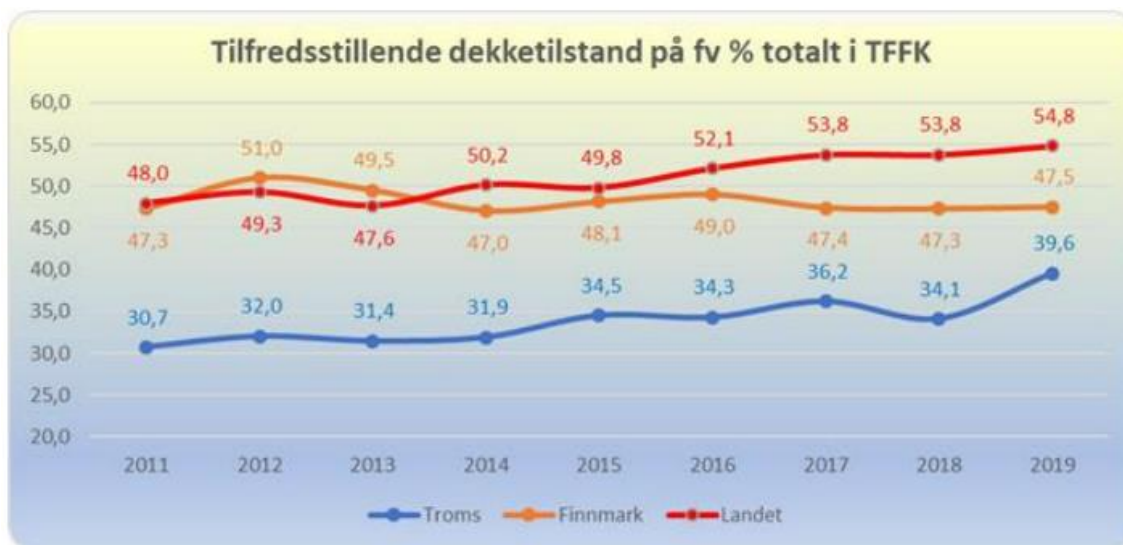
Veinettet er den viktigste delen av infrastrukturen for transport av både varer, gods og folk i fylket. Riksvegene binder regionen sammen, og fylkesveger fungerer som tilførselsveger, og binder eksempelvis kysten til riksvegnettet. E6 forbinder Troms og Finnmark fra sør til nord-øst, og riksvei 93/92 er alternativ ferdselsvei

mellom Alta og Karasjok. Viktige tilførselsveier er for eksempel E10 som forbinder Vesterålen og Lofoten, fylkesvei 86/861-855 fra Senja og Lenvik og E8 videre nord fra Tromsø. Flere veistrekninger er utsatt for steinras, leirras, flom, snøskred, vind og generelt utfordrende kjøreforhold eller begrensende veistandard. Omkjøringsveier og alternative ruter omfatter både Finland og Sverige, men de fleste kommunesentrene i Finnmark er uten omkjøringsmuligheter (Fylkesmannen, ROS-analyse 2019).

Troms og Finnmark fylkeskommune drifter 4568 km vei med 854 bruer og 46 tunneler. Trafikken uttrykkes som årsdøgntrafikk (ÅDT) som beregnes ved den totale trafikken over ett år, fordelt på antall døgn i året. Over halvparten av fylkesvegene har en lavere årsdøgntrafikk enn 300 (grønn søyle). Kun 2% av veiene har årsdøgntrafikk høyere enn 3000 (gul søyle).

Grafene viser andel av fylkesveiene som har tilfredsstillende dekketilstand. Det er en markant forbedring i Troms fra 2018 til 2019 som skyldes en større satsning på veidekke i perioden. Det er i Troms fylke oppskrevet bruksklasse (antall tonn som er tillatt å ferdes på veggen) uten at ytterligere tiltak er gjort. Derfor er det naturlig at slitasjen på veggen vil øke.

Hovedutfordringen for både riks- og fylkesveinettet er å opprettholde dagens regularitet, fremkommelighet og sikkerhet langs veinettet med et stadig økende etterslep og lite økonomiske handlingsrom. Rapporter på veistandarden viser at etterslepet øker på fylkesveiene i Troms og Finnmark. Regionale erfaringer tilsier at veistandarden er en flaskehals for næringsutviklingen i fylket. Smale fylkesveier og skredutsatte strekninger begrenser møtetrafikk og utgjør en ulykkesrisiko. Videre er det for ofte redusert fremkommelighet som skyldes krevende vintervedlikehold, kolonnekjøring, skred eller stenging av fjelloverganger. Deler av veinettet tåler heller ikke modulvogntog. Det er behov for strategisk arbeid og økonomisk prioritering over flere år for å redusere vedlikeholdsetterslepet.

Fiskerihavner med kaianlegg er samfunnsmessige infrastrukturer som gagnar alle, både flåte, industri og samfunn for øvrig. Eierskapet og ansvaret for forvaltning, drift og utbygging av tidligere statlige fiskerihavneanlegg er overført til fylkeskommunene fra 2020. I de neste rulleringene av Nasjonal transportplan vil ikke midler til fiskerihavner og tilskudd til kommunale fiskerihavneanlegg inngå. Troms og Finnmark har en anleggsmasse for 132 fiskerihavner som er fordelt på 90 ulike havneavsnitt i 26 kommuner. Mange av allmenningskaiene har levd ut sin tekniske levetid og er foreslått avhendet eller kondemnert, og mange moloer er underdimensjonerte med dårlige bunnforhold eller gir ikke nødvendig skjerming for bølger, strøm og vind.

Fergekaier med oppgraderingsbehov setter også preg på sjørutene, der enkelte kaier er modne for å byttes ut eller oppgraderes. Fylkeskommunen eier 38 fergekaier i ulik forfatning. Fylkeskommunen har igangsatt knutepunktprosjekt for ny flytekai med venteskur på Storekorsnes i Altafjorden, der 3 hurtigbåter møtes morgen og ettermiddag. Forventes ferdig 2020/2021.

Hurtigbåter og ferger. Ny hurtigbåtkontrakt på linje 2,3 og 4 ble satt i drift i 2020. Nye og større båter på linje 2 legger til rette for økt antall reisende mellom Tromsø og Harstad. Ny fergekontrakt på Lyngen og Ullsfjord har oppstart 1.1.2021. Med det er de siste nettokontraktene i Troms over på bruttoregime. Sambandene på Lyngen og Ullsfjord er de første til å gå over til elektrisk drift, med høy hybridiseringsgrad. Arbeidet med nye

fergekontrakter i Sør-Troms og Nord-Troms starter høsten 2020/vinteren 2021. Sambandet Brensholmen – Botnhamn vil ha 2 års prøvedrift som helårssamband fra september 2021.

Kollektivtilbudet skal være så enkelt tilgjengelig som mulig og teknologisk utvikling tillater stadig bedre reiseinformasjon på digitale plattformer. Utviklingen av løsninger for smart mobil har hatt en enorm utvikling og er den mest brukte betalingsmåten for å løse billett samt å planlegge reisen sin på. Sanntidssystem for kollektivtilbudet i Troms er etablert, og det finnes i dag reiseplanlegger med sanntidsinformasjon for buss, hurtigbåt og ferge. Etter igangsetting av nye kontrakter på land og sjø i 2016 i Finnmark, har det vært fokus på utvikling av infrastruktur og digitalisering. Det arbeides videre med å få sanntidsinformasjon ut til publikum i Finnmark. Det har vært prioritert utbygging av monitorsystem for ruteopplysning på kaier og holdeplasser, dette skal videreføres.

Bredbåndsinfrastruktur med god kapasitet er viktig for å legge til rette for videre utvikling i fylket. Per september 2020 er det ca. 4 000 husstander som fortsatt ikke har tilbud om høykapasitets bredbåndnett i tråd med EUs definisjon (30/5 Mbit/s) i fylket. I tillegg kommer næringsliv og offentlige enheter i samme områder. Et fåtall husstander (ca. 20) har heller ikke bredbåndstilbud av grunnleggende god kapasitet (<4/0,5 Mbit/s). Disse husstandene ligger gjerne i spredtbygde områder slik at kostnadene til å etablere tilbud er høye samtidig som inntekspotensialet er begrenset. Det er behov for offentlig med-finansiering til å sikre bredbåndstilbud i disse områdene.

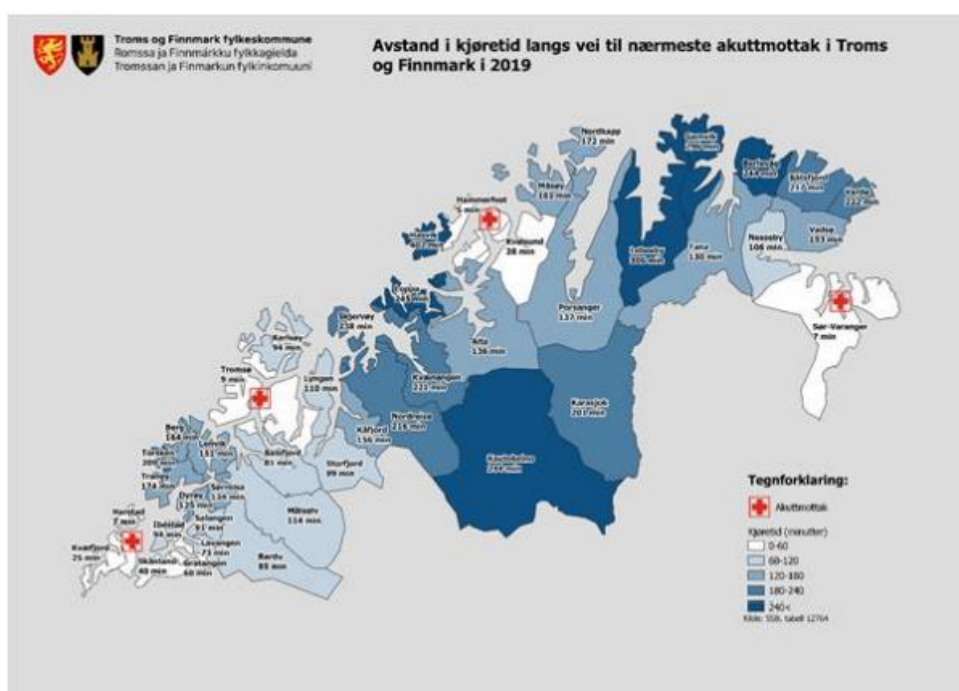
Bredbåndsinfrastrukturen er viktig for å sikre mobildekning da nettet brukes for å transportere data fra mobilantennene. Utbygging av 5G-mobil nettet har forsterket dette behovet. Robuste nett med overskuddskapasitet er nødvendig for å sikre at nettet ikke blir så sårbart, både for å hindre bortfall i hverdagen og ut fra beredskapshensyn. I tillegg til et godt bredbåndstilbud for innbyggere og næringsliv, ser vi også at bredbåndsinfrastruktur blir viktig for flere samfunnskritiske oppgaver som for eksempel nye digitale helsetjenester.

Medisinsk beredskap er en del av den sårbare infrastrukturen i fylket. Usikkerhet og utrykningsoppdrag med lange responstider truer liv og helse både direkte og indirekte enten det gjelder utrykning fra politi, brann eller ambulanse. Hovedredningssentralen (HRS) samordner søksog redningsaksjoner på sjø, land og i luft i Norge og har fra 1.januar 2020 avdelinger i Stavanger og Bodø. Området som omfatter Nord-Norge, strekker seg fra Nordland til Svalbard. Tjenesten har ansvar for en helikopterflåte og en rekke baser for ambulansesyfl, ambulanshelikoptre og redningshelikoptre. HRS har rundt 8000 oppdrag årlig. Lange avstander, få ressurser og tøffe vær- og isforhold oppsummeres som særlig krevende ved redningsaksjoner i Nord-Norge.

Det er det regionale helseforetaket Helse Nord som har ansvar for ambulansetjenestene i fylket. I 2015 trådte Akuttmedisinsk forskrift i kraft for å sikre god kvalitet i prehospitaltjenester. Disse tjenestene inkluderer både transport og oppstart av medisinsk behandling på vei til behandlingsstedet. Forskriften medførte samtidig endringer i organiseringen av ambulansetjenesten i enkelte områder, til færre og større enheter, for å kunne ivareta krav til forsvarlig bemanning og tilstedevakt. Ambulansetjenesten opererer i dag kun med veiledende responstider etter anbefalinger fra Stortinget. Anbefalingen er at responstidene ikke skal overskride 12 minutter på 90 % av akuttoppdragene i tettbygde strøk og 25 minutter i 90 % av oppdragene i spredtbygde strøk. Ambulansebil er normalt den viktigste ressursen for transport til behandling. Oppdrag med bilambulanse i Nord-Norge utgjør over 90 % av alle ambulansoppdrag. I tillegg er det slik at et ambulansoppdrag med fly, helikopter eller båt nesten alltid involverer en bilambulanse.

Det er utfordringer i regionen med å nå måltallene for de nasjonale kvalitetsindikatorerne for responstider for medisinsk beredskapstjeneste som både henger sammen med antall stasjoner og antall ambulanser. I mange av kommunene i området til UNN er det kun utstasjonert en ambulansebil. Dette skaper store utfordringer for ivaretagelse av beredskapen i kommunene når bilen er på lange transporter eller utrykninger. Kommunene kan i enkelte tilfeller være uten ambulansberedskap i opptil 12 timer. I Øst-Finnmark, som har lang reisetid med bil til sykehuset i Kirkenes, benyttes ambulansefly i relativt stor skala sammenlignet med andre deler av Nord-Norge. Her har situasjonen bedret seg med et ambulanshelikopter stasjonert i Kirkenes.

Bruk av fly og helikopter er svært væravhengig og vil i mange tilfeller ikke være et alternativ for redning eller transport, da har man kun båt- og bilambulansetilgjengelig for pasientene for transport til behandling på den kommunale legevakta eller på sykehus. Et stabilt og kapasitetsmessig godt tilbud med bil- eller båtambulansetilbud er derfor sentralt for å ivareta befolkningens trygghet og akuttmedisinske behov i regionen.

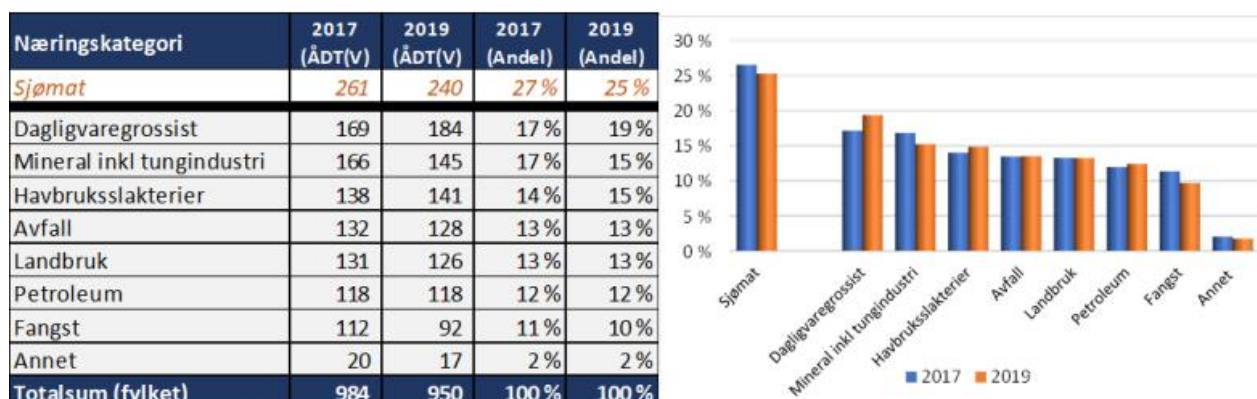
Kartet viser avstand målt i kjøretid til akuttmedisinsk mottak i Troms og Finnmark (2019)

2.4 Næringstransport

Næringslivet i fylket er eksportrettet, og verdiskapingen skjer i hovedsak langs kysten. Det er behov for mer effektive kommunikasjon- og transportløsninger internt i regionen, til resten av Norge og til utlandet som ivaretar dagens og framtidens behov. Basert på godstransportanalysen 2014-2019 antas en stabilt marginal vekst i totalt transportert volum. Sesongvariasjoner og årlige variasjoner kan forekomme innen ulike næringer og i transportkorridorene. Fordelingen av andelen på sjø- og veitransporter forventes også å være stabil de neste årene. Forhold som kan påvirke dagens logistikk er endringer i de ulike næringers logistikkstruktur og internasjonale klimakrav. Godstransportanalysen viser at sjømat forventes å dominere volumet på vei fremover. Sjøtransportandelen vil imidlertid kunne øke med bakgrunn i klimakrav, endring i slakteristruktur, økt holdbarhet

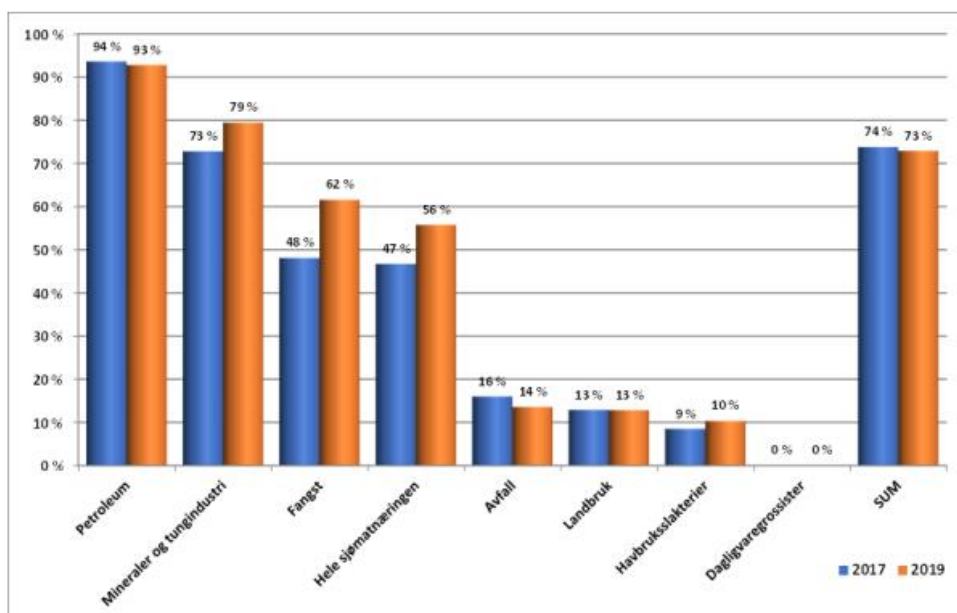
og dypere havner. Økt bruk av modulvogntog innen enkelte næringer kan bidra til å gjøre veitransport mer effektiv.

Næringstransportundersøkelser i Troms og Finnmark har kartlagt rundt 1500 transporter fordelt på over 250 veistrekninger. Her avdekkes det at sjømattransporter er den næringen som har størst andel av volumet på vegtransport. Næringen representerer en total verdiskaping i 2019 på rundt 23 milliarder kroner i fylket.

Oversikt over veitransport med tunge kjøretøy. Kilde: Godstransportundersøkelsen 2020

Vegtransport i kombinasjon med andre transportmidler som tog og fly utgjør 25 % av transportvolumet, men betydelig større andel av verdiene som transporteres. Det er sesongvariasjoner i trafikken. Sjøtransport utgjør 75 % volumet som i hovedsak er bulk fra petroleum og mineral, og ca. 50 % av volumet fra fangstmottakene som er frossen og tørket fisk.

Oversikt over andel båttransport. Kilde: Godstransportundersøkelsen 2020

Dagens hovedutfordringer for næringstransportene i Troms og Finnmark vil med manglende løsninger forsterkes som framtidens hovedutfordringer.

Det økte etterslepet på vegnettet i fylket gjør at drift, vedlikehold, innovasjons- og teknologifokuset må styrkes for å opprettholde dagens sikkerhet, regularitet og fremkommelighet.

Den store avhengigheten av utenlandskorridorene på vei gjennom Finland og Sverige for import og eksport av varer gjør fylket sårbart hvis grensen stenges for internasjonal transport, slik som for eksempel under en pandemi som Covid19.

Transportnæringa beskriver følgende utfordringer:

- Møtende trafikk på smale fylkesveier og skredutsatte strekninger.
- Redusert fremkommelighet og verditap pga. dårlig vintervedlikehold, kolonnekjøring og stenging av veistrekninger og høyfjelloverganger.
- Det er behov for å kunne benytte modulvogntog på hele veinettet i fylket
- Flere døgnhvile/hvileplasser og kontroller i vintersesongen.

Sjøtransport av spesielt sjømat er utfordrende i fylket og dette er knyttet til flere forhold. En begrensende faktor er regulariteten og kapasiteten på fylkesfergene. En annen utfordring er fiskerihavner som har for dårlig dybde for dagens og fremtidens flåte. Begrenset skjerming for krevende værforhold i flere havner gir lengere transporttid for levering. Godsrutene har ikke tilstrekkelig kapasitet og regularitet til å ivareta transportbehovet både fordi regulære godsruiter er fjernet og fordi hurtigruten har redusert tilbudet. Den nasjonale transportpolitikken har ikke klart å utvikle gode incentivordninger for å få mer gods over fra vei til sjø, noe som ville gitt regionen bedre uttelling for stedegne fortrinn. Dette krever logistikksamarbeid med nabolandene og tiltak for klimatilpassing (se også Joint Barents Transportplan under).

Lufttransport er i dag rettet mot post og sjømat på rutefly. Egne sjømattransporter med fly fra fylket direkte til markedet i Europa, Asia og USA er en utfordring å få lønnsomt på grunn av returtransport, flykorridorer, logistikk og markedstilgang. Årsaken er at lønnsomheten forsvinner dersom flyet går med lite eller ingen gods i retur og at luftrommet over Russland ikke er tilgjengelig.

Jernbanetransport av godset til fylket transporteres på bane til Kiruna, Narvik og Bodø for vegtransport nordover. Ut av landsdelen går 32 % av sjømattransporten med tog (hovedsakelig fra Nordland). Dagens tilbud begrenses av det manglende jernbanenettet i fylket og togavgangene og kapasiteten på jernbanenettet i Nordland, Det gjør at jernbane ofte ikke er et alternativ, spesielt for matvarer og sjømattransporter.

Joint Barents Transportplan (JBTP) er en felles strategisk plan for utvikling av transportsystemet i Barentsregionen. Den kan defineres som en intensjonsplan, fordi den ikke er politisk forpliktende og det er ikke avsatt egne midler for å realisere ambisjonene. Planens potensiale består i grensesamarbeid mellom land og regioner. Eksempelvis ferdigstillelsen av tiltak på 105 mellom Kirkenes og Russland, sjøsikkerhetssamarbeid med Russland og pågående utbedring av Neiden-korridoren i samarbeid med Finland. Planens ambisjoner omfatter blant annet samarbeid om utenlandskorridorer, sikkerhet og klimatiltak rettet mot grønnere transport, men det er en utfordring at finansiering i hovedsak skjer gjennom nasjonale transportplaner.

2.4.1 Offentlig kommunikasjon

Kollektivtilbudet i distrikter, tettsteder og småbyer påvirkes lett av svake økonomiske rammer og det kan begrense hyppighet, holdeplasser eller utbygging av teknologiske løsninger som for eksempel sanntidssystemer. Erfaring viser også at kommunene kan ha ulik praksis av prioritering av arealer og tiltak for å påvirke innbyggernes valg av transportmidler. Miljøvennlig transport er i dag dyrere enn tradisjonell drift. Endringer i

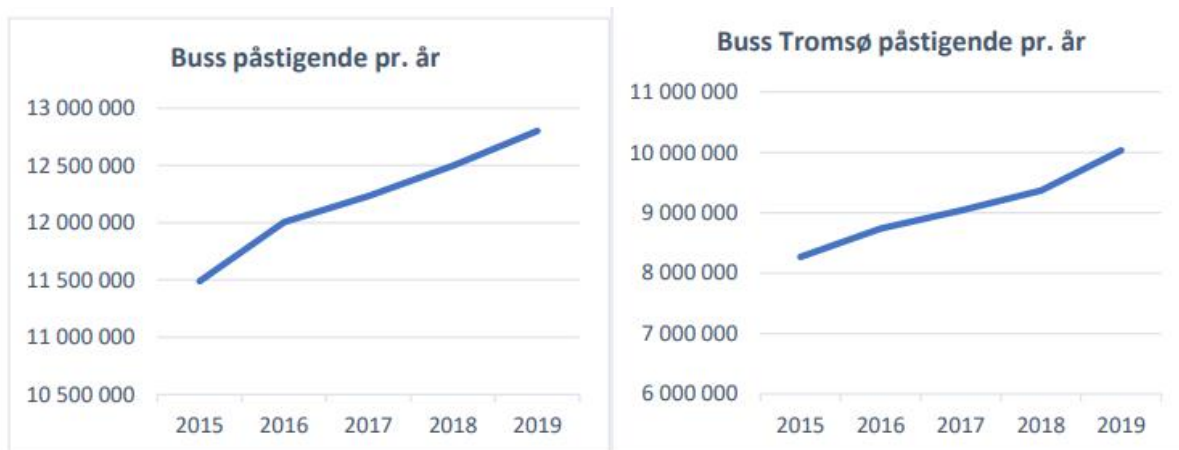
avgiftssystemet og nye miljøkrav, slik som for eksempel nullutslippskravet til nye båt- og fergekontrakter, vil trolig påvirke både tilbud og etterspørsel av kollektivløsninger i årene som kommer. Det er nødvendig å tilpasse nye løsninger og modeller for å utvikle tilgjengelighet og mobilitet, spesielt for distriktene, for å tilrettelegge for attraktivitet og bosetting.

Det er over mange år vært en positiv utvikling i kollektivreiser for Troms. I Troms ble det i 2019 gjennomført over 15 millioner reiser, noe som er en vekst på over 2 % fra 2018. Bybuss for Harstad og Tromsø er blant reisetilbudene med en særlig positiv utvikling, nesten 9,6 millioner av reisene i 2019 ble gjennomført i Tromsø by. Bybussreiser i Tromsø representerer dermed 75 % av alle kollektivreiser i Troms.

Transport middel	2015	2016	2017	2018	2019	% endring 18-19	% endring 15-19
Buss	11 488 871	12 004 506	12 232 734	12 496 094	12 801 227	+ 2,4 %	+ 11,4 %
Hurtigbåt	277 158	287 214	278 008	279 758	272 360	- 2,6 %	- 1,7 %
Ferge	788 826	824 032	828 809	912 245	961 871	+ 5,4 %	+ 21,9 %
PBE ferge*	1 011 506	1 066 981	1 093 327	1 116 579	1 092 949	- 2,1 %	+ 8,0 %
TOTALT	13 566 361	14 182 733	14 432 878	14 804 676	15 128 407	+ 2,2 %	+ 11,5 %

Tabellen viser passasjerstatistikk for Troms fra 2015-2019. *PBE = Personbilenheter, der større kjøretøyer er regnet om til personbilenheter.

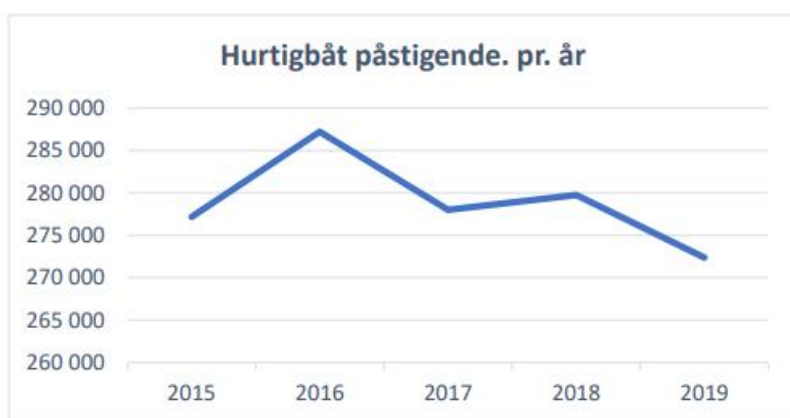
Det er lagt ned mye innsats i å bedre reiseinformasjonen ut til publikum blant annet gjennom sanntidsdata og sanntidskart. Dette eksempelet på «det digitale skiftet» betyr bedre informasjonsflyt og datainnhenting innenfor transportsektoren. Muligheten til å integrere stadig større mengde informasjon og utvikling av teknisk infrastruktur for å presentere informasjon, gir transportsektoren bedre mulighet for mer effektiv drift av vegsystem og kollektivtransport og bedre kundetilpasset reiseinformasjon.

Figuren viser en god positiv vekst i passasjerer på buss i Troms og Tromsø fra 2015-2019. Kilde: Troms fylkestrafikk.

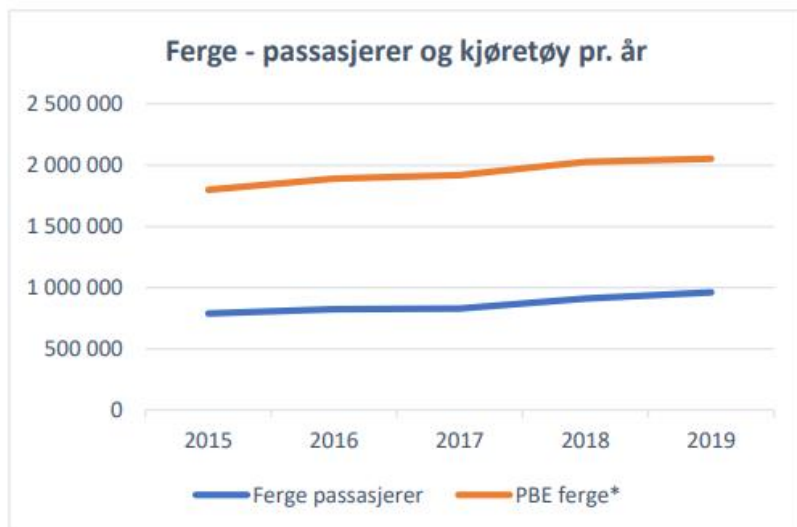
Bybussene i Tromsø har i underkant av 27 000 daglige reiser. En utfordring er fremkommelighet for bussene, på grunn av trange gateløp og mye personbiltrafikk.

For hurtigbåtene ser vi en total nedgang på 2,6% enkeltreiser sammenlignet med forrige år. Nedgangen i bruk av hurtigbåt for 2019 skyldes i hovedsak at det var mange kanselleringer som skyldtes dårlig vær i januar/februar 2019 spesielt for Tromsø-Finnsnes-Harstad.

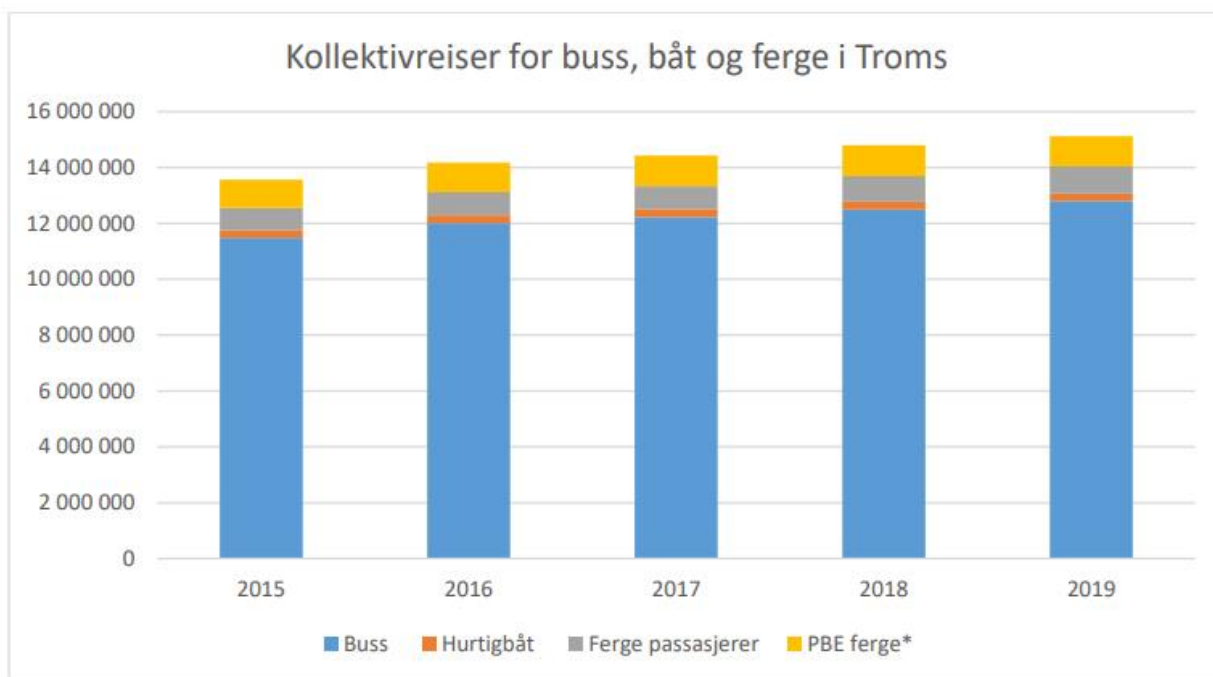

Figuren viser årlig passasjertall for alle hurtigbåtsamband i Troms. Kilde Troms fylkestrafikk.

På ferge ble det fra mars 2017 etablert ny billettordning der personer reiser gratis, mens det ble litt dyrere for kjøretøyer. For fergene i Troms har omlegging av takstsystemet i 2017 gitt tydelige endringer i reisemønsteret og på de fleste samband ser vi økning i antall passasjerer per kjøretøy.

Figuren viser årlig passasjertall for passasjerer og personbilkvivalenter. Kilde: Troms fylkestrafikk.

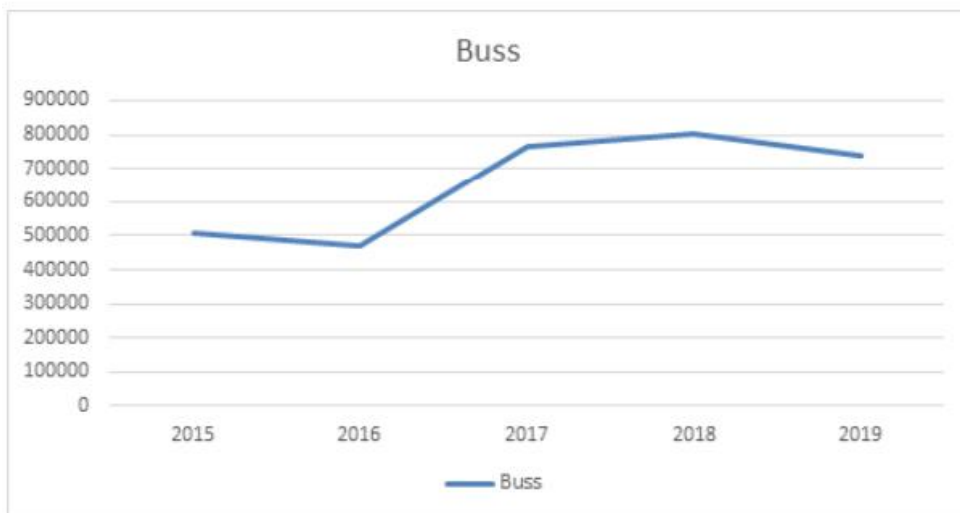

Figuren viser utvikling i kollektivreiser pr. år fordelt på reisemiddel; buss, hurtigbåt eller ferge. Kilde: Troms fylkestrafikk.

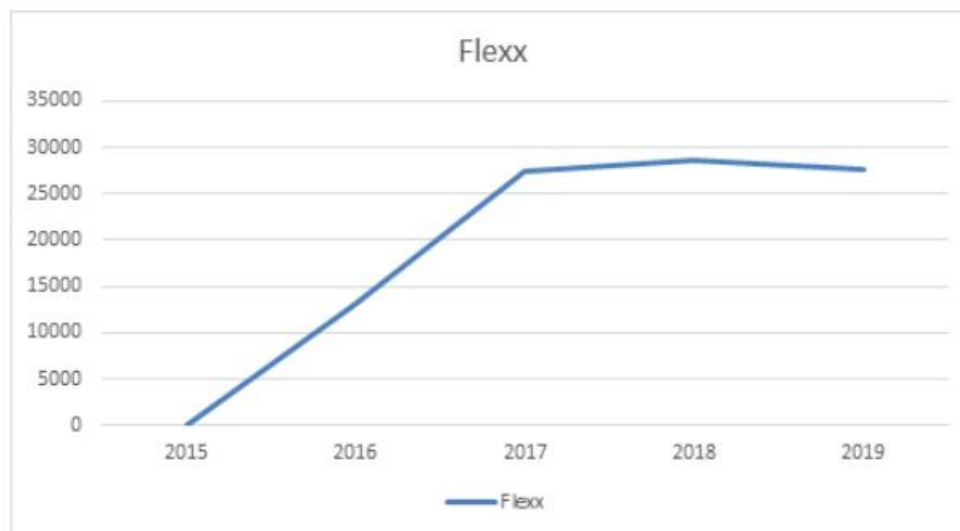
For kollektivreiser på land i Finnmarksregionen har det de siste fem årene (2015 – 2019) vært en økning i antall betalende reisende på 46 %. Dette skyldes først og fremst en omlegging av linjestruktur fra 2016, der det ble fokusert på en omlegging i de seks byene, samt at linjene ble knyttet bedre sammen i knutepunkt. Cirka 2/3 av de betalende reisende i Finnmarksregionen reiser i byene, men andelen kollektivreisende er likevel lav, særlig i Alta. I Finnmarksregionen er over halvparten av alle kollektive reiser «pålagte», det vil si skoleskys eller pasientreise. Omtrent hver tredje grunnskoleelev i Troms og hver fjerde grunnskoleelev i Finnmark får skoleskys.

Bybusser, lokalbusser og ekspressbusser har felles knutepunkt, der overgang og effektiv reise står sentralt. I tillegg er tradisjonelle lavtrafikklinjer i ytterdistriktene fjernet, og erstattet med bestillingsløsningen Flexx. Totalt har Snelandia nå 30 Flexxlinjer, som i 2019 transporterte nærmere 28 000 reisende. Det å sette inn fleksibel transport i stedet for «tomme» busser har vist seg økonomisk å drive, og i tillegg har antall reiser i de områdene tatt seg vesentlig opp.

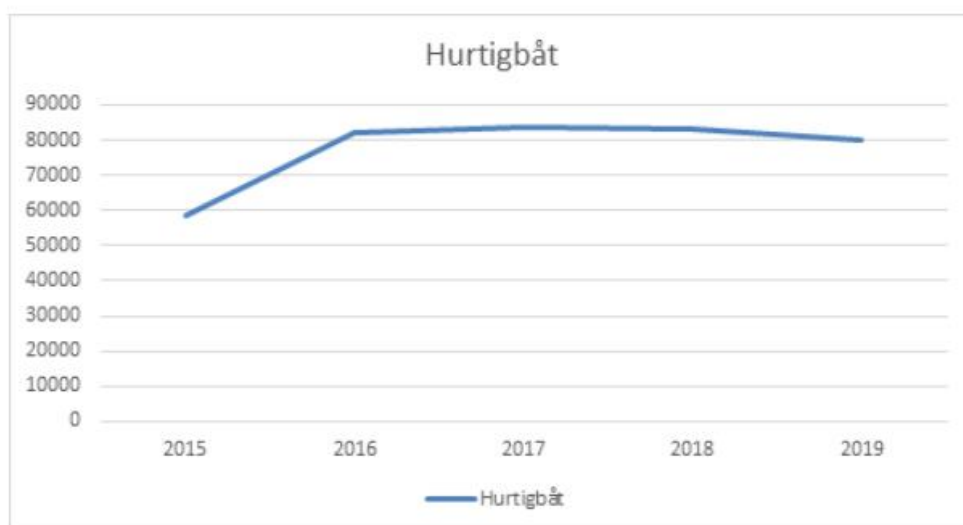

Trafikkutvikling for buss, Snelandia. (Tall fra Kostra)

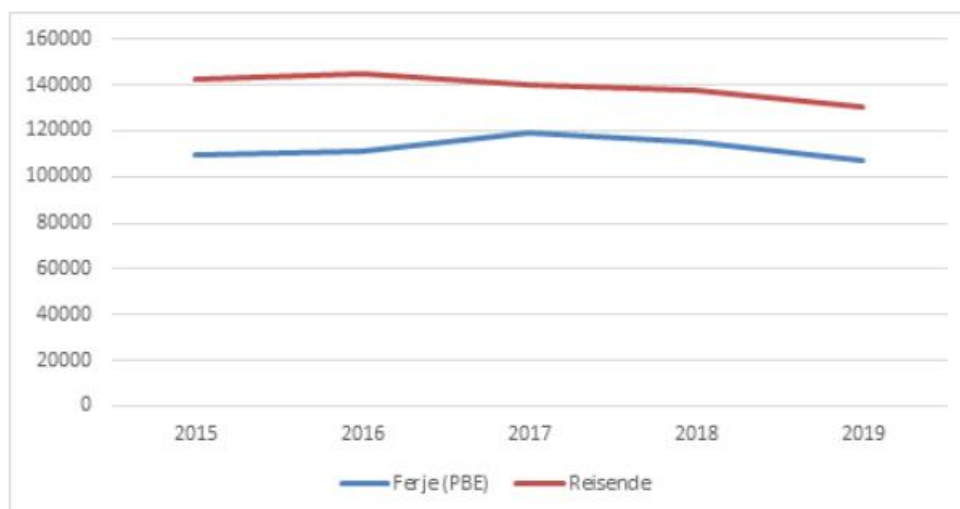
Trafikkutvikling for flexx-busser, Snelandia (Tall fra Kostra)

Det har samtidig vært en kraftig økning i antall båtreiser i Snelandia i perioden 2015 – 2019. Antall transporterte passasjerer i 2015 på alle båtlinjer var drøyt 58 000, og i 2019 var dette økt med 37 %, til noe over 80 000 reiser. Dette har hovedsakelig bakgrunn i omlegging av linjestruktur fra 2016, samt innfasing av ny linje Alta – Hammerfest, som alene står for mer enn 20 000 reisende.

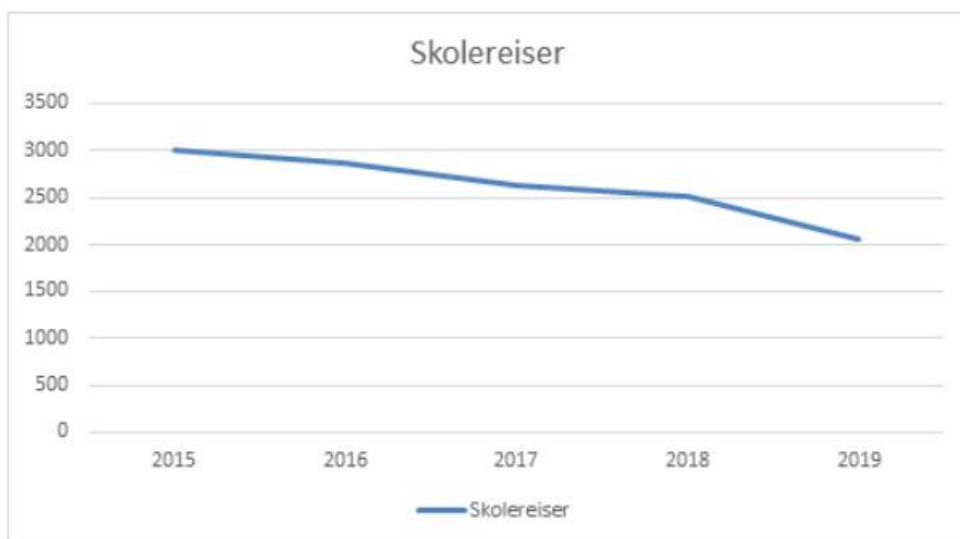
Trafikkutvikling for hurtigbåter, Snelandia (Tall fra Kostra)

Fergedriften i Snelandia er stabil. Av seks samband i området, er det fire korte- og to lange samband. På de lange sambandene har det vært noe utvikling i trafikken, mens det på de korte er lite endringer. I perioden 2015 – 2019 har antall reiser med ferge sunket med ca. 2,5 %, totalt på de seks sambandene. I båtsambandene er store kostnader knyttet opp mot anløp på steder med lav- eller ingen fast bosetning (Strategi for utvikling av kollektivtrafikk i Finnmark, Urbanet 2019).

Trafikkutvikling for ferger, Snelandia (Tall fra Kostra)

Antall skolereiser har gått ned de siste årene. Dette har sammenheng med omlegging av skolestruktur i enkelte kommuner, endring av avstandskrav for elevreiser i videregående skole, samt at årskullene generelt er mindre. Mens man i 2015 transporterte ca. 3 000 skysberettigede elever, var dette tallet i 2019 sunket til 2 066.

Trafikkutvikling for skolereiser, Snelandia (Tall fra Kostra)

Miljødrift er et mye fokusert område, og i mange tilfeller er løsningene ferdig utviklet, eller under utvikling og det krever økonomiske rammer og prioriteringer. (Kostnader ved overgang til fossilfri kollektivtransport, Menon nr 4/2019)

Utslipp fra kollektivtrafikk og privatbilisme

Utslipp fra kollektivtrafikk, Troms og Finnmark (Tall fra miljødirektoratet)

Utslipp fra privatbilisme, Troms og Finnmark (tall fra miljødirektoratet)

2.5 Stengte veier og ulykker

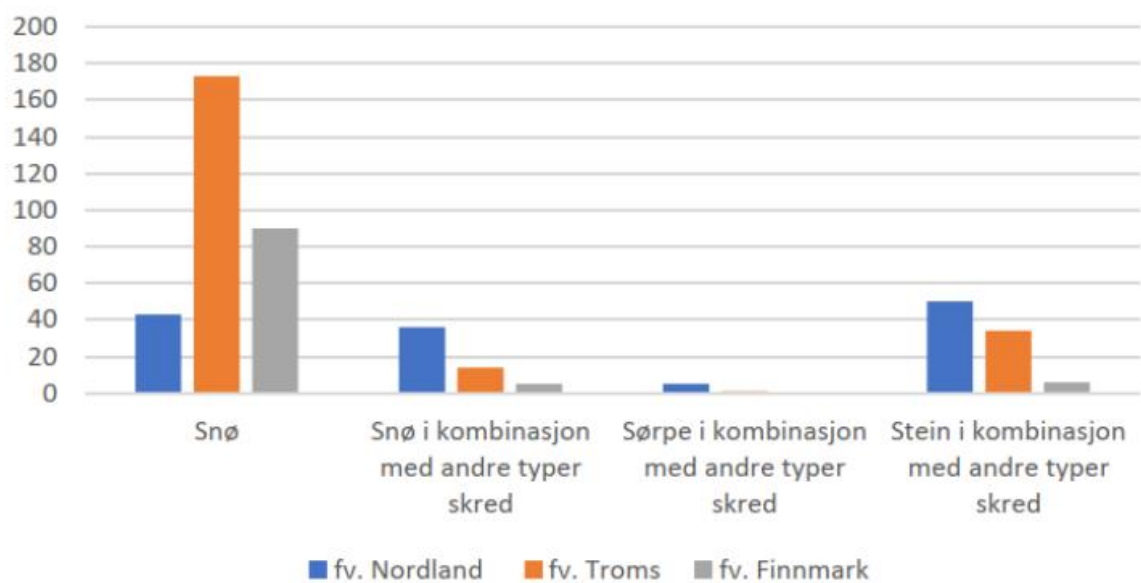
Skred, flom og stengte veier fører til hyppige og til dels store problemer for trafikken. Hovedveier kan bli stengt over lengre tid og lokalsamfunn kan bli isolert. Dette har store konsekvenser både for befolkning og næringstransporter. Trafikanter som er avhengige av å ferdes regelmessig på skredutsatte veier kan oppleve utrygghet og uforutsigbarhet.

Det forekommer relativt sjeldent ulykker som følge av skred på vei. Likevel skaper skredfaren bekymring og praktiske utfordringer i lokalsamfunnene. En sterkere sentralisering av ulike tjenester og sørvistilbud de senere år, fører til økt transportbehov, blant annet knyttet til jobbpendling og elevtransport. Varelageret til næringslivet befinner seg oftere på veien, og det har økonomiske konsekvenser dersom leveransene ikke kan gjøres til avtalt tid.

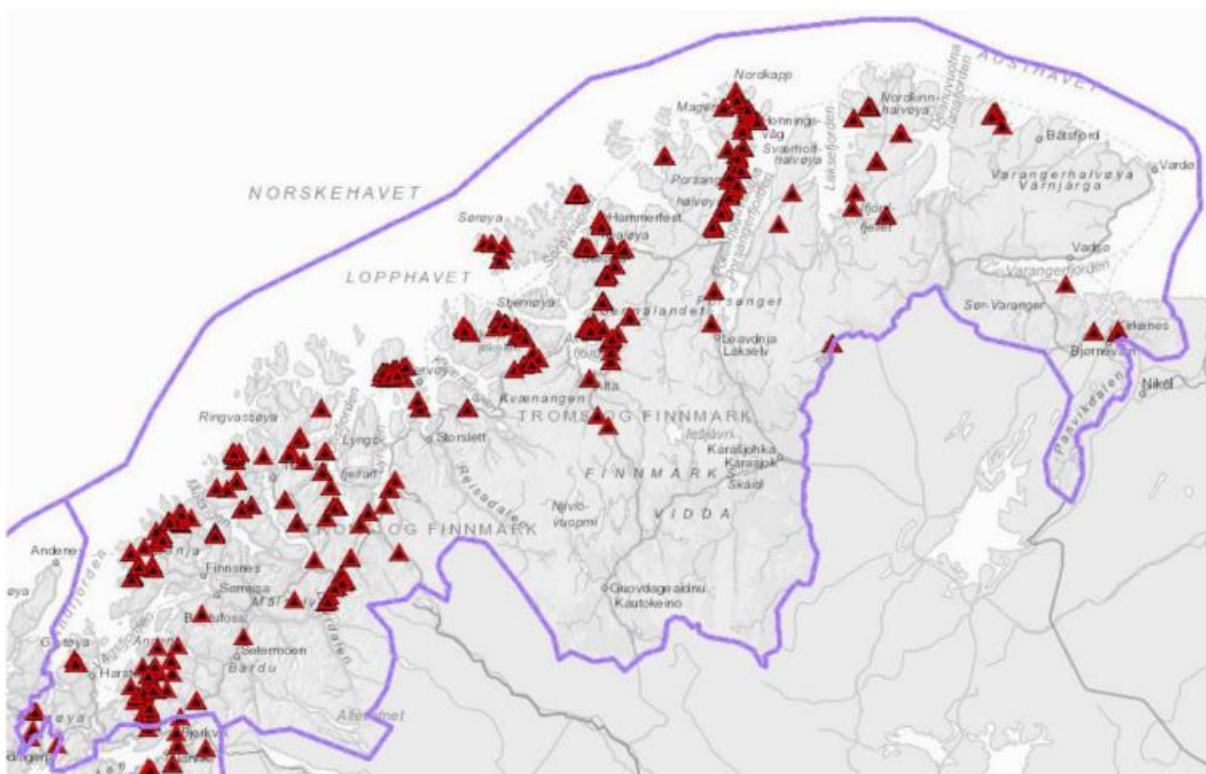
I Nord-Norge er mulige omkjøringsveier få eller svært lange og ofte gjennom naboland. Dette gir en utfordrende situasjon dersom veien blir stengt på grunn av skred eller skredfare. For å beskrive de mest skredutsatte veiene summeres ulike konsekvenser for trafikanter og framkommelighet og skrepunktene deles inn i tre skredfaktorgrupper; høy, middels og lav.

I 2019 var det kartlagt 146 skredpunkter med høy og middels rasfaktor. Estimert sikringskostnad i 2019 var på omlag 12 milliarder kroner. Det reelle sikringsbehovet antas å være større grunnet klimaendringer med økt nedbørintensitet og flere skred. Hvert år er det 1-3 perioder med 10-20 skredstengte veger i fylket. Dette er normalt og håndteres som en del av den daglige driften. Skredfaren er sterkt knyttet til lokale terrengforhold, men været er en av de viktigste utløsningsfaktorene for skred. Klimaendringer er et hensyn som må tas i forbindelse med planlegging av sikringstiltak. Det er snøskred hovedutfordringen på fylkesvegnettet i Troms og Finnmark.

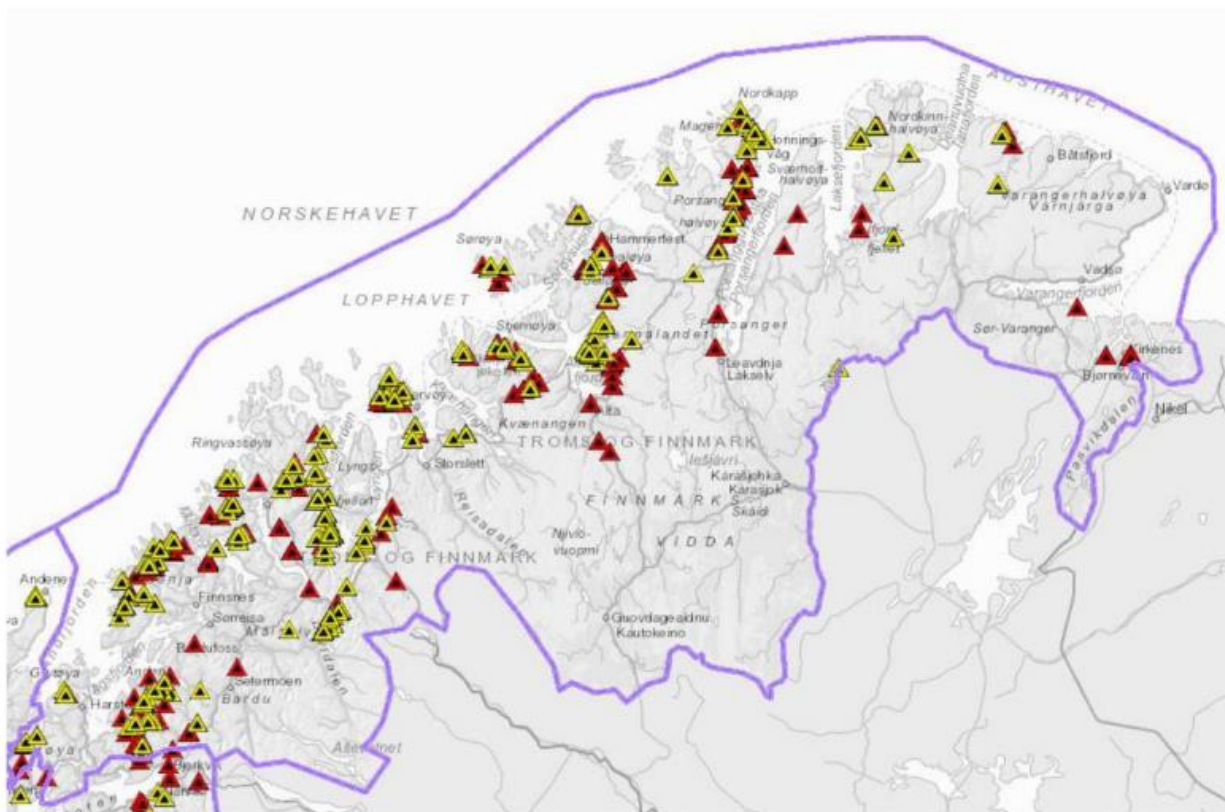
Skredtyper på fylkesvegnettet i Nord-Norge

Kilder for tekst og bilder, skred og ras: NVDB og "Skredsikringsbehov riks- og fylkesvegar i nord – 2019."

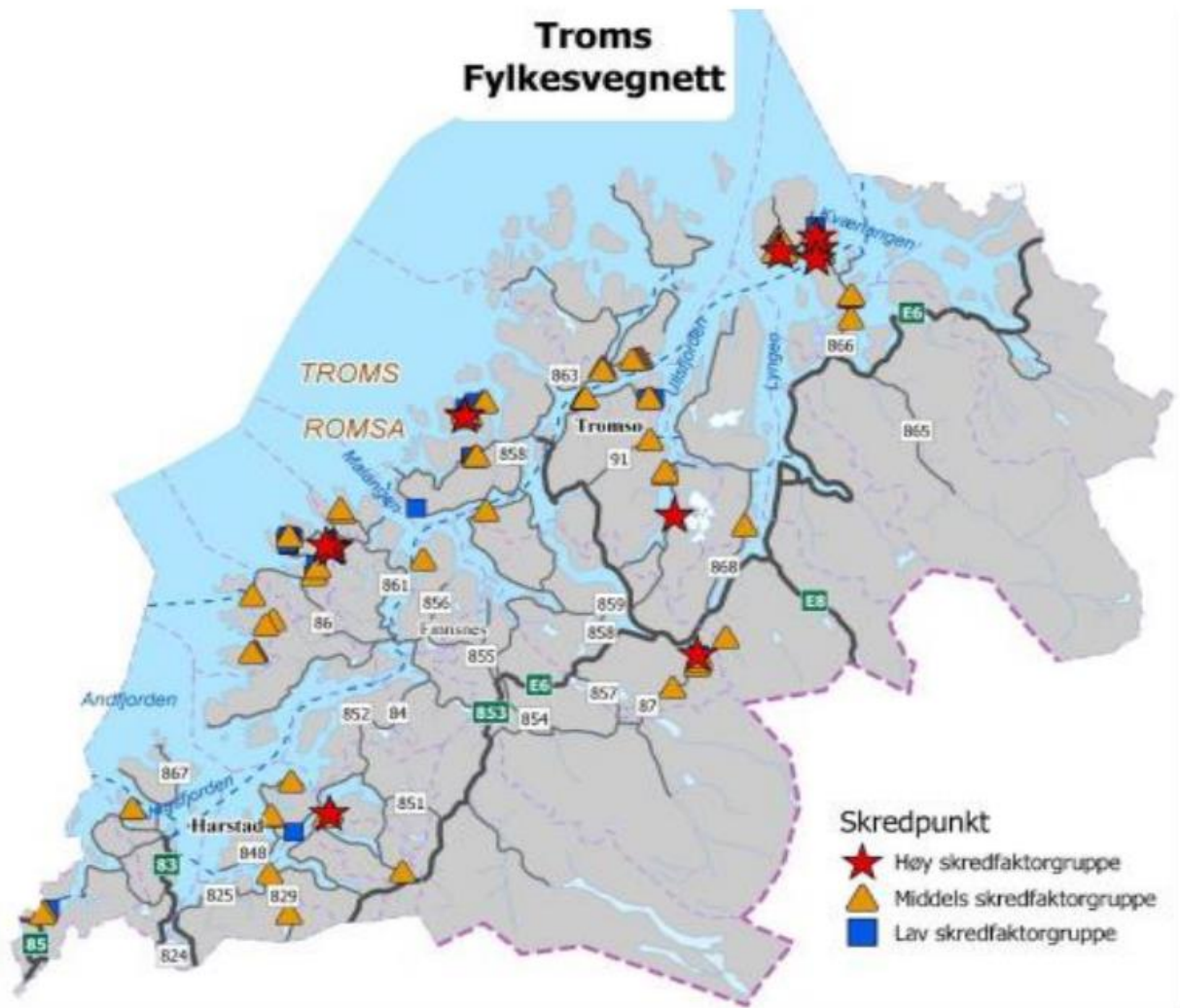

Kartet viser skred på vei i Troms og Finnmark siste 5 år

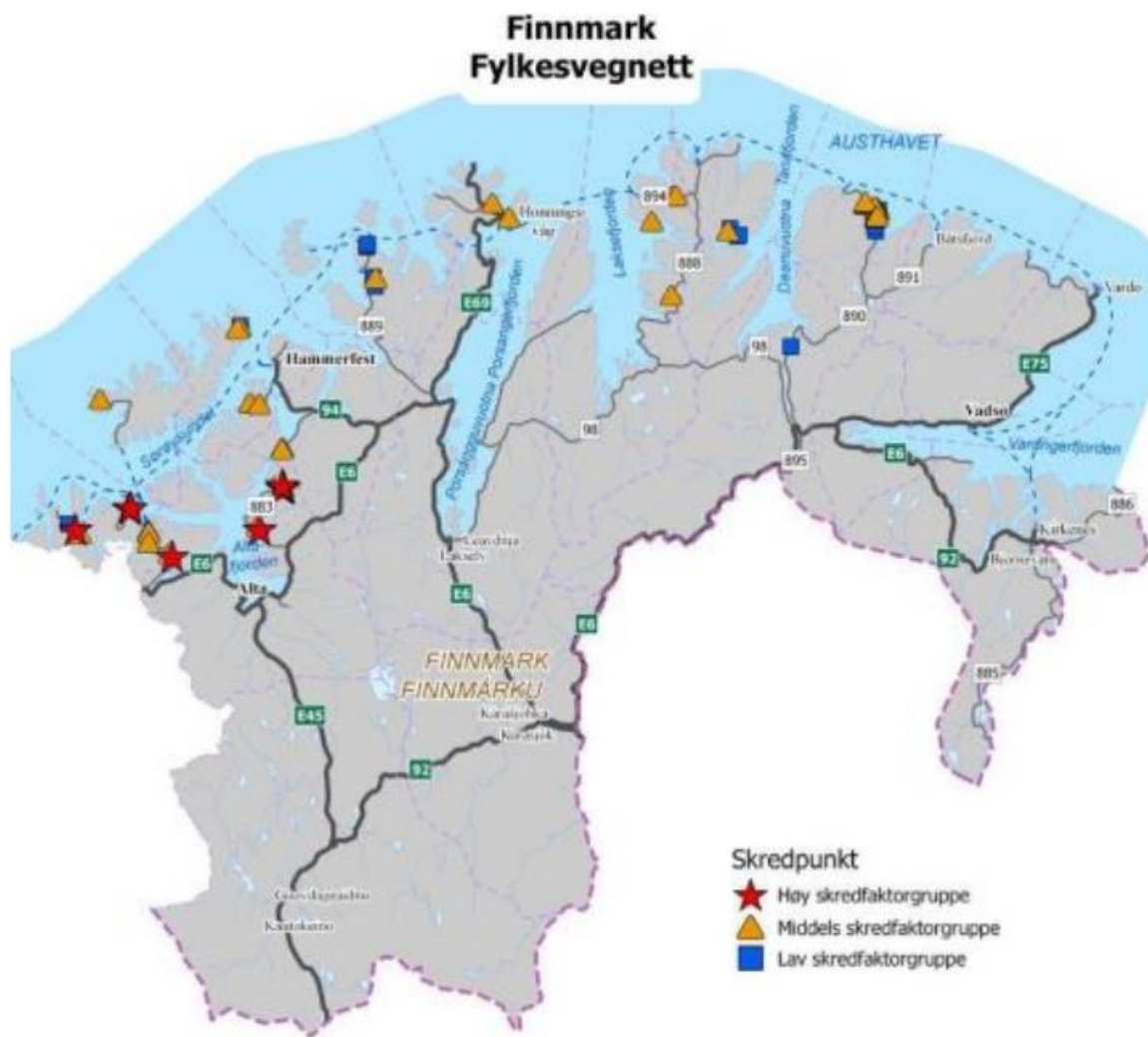

Kartet viser skred på vei og stengte veier på grunn av skredfare i Troms og Finnmark vinteren siste 5 år

Kartet viser skredpunktene for fylkesvegnettet i Troms

Kartet viser skredpunktene for fylkesvegnettet i Finnmark

2.5.1 Trafikksikkerhet Troms og Finnmark fylke

I en overordnet sammenheng har vi en nullvisjon for drepte og hardt skadde i trafikken. I et bærekraftperspektiv er trafikksikkerhet en faktor som bidrar både til god helse og målsettingen om å gjøre byer og bosettinger trygge. I nasjonal transportplan 2018 til 2029 ligger det til grunn en noe lavere ambisjon at antall drepte og hardt skadde i 2024 ikke skal overstige 500 mennesker og at det skal skje en ytterligere reduksjon mot 2030 med maksimalt 350 mennesker. Dette utgjør en reduksjon på hhv. 45% og 61 % fra tallene for om lag 10 år tilbake.

I perioden 2009-2018 rapporterte politiet om 1914 ulykker i Troms og Finnmark hvorav 107 mennesker omkom. Ytterligere 275 ble alvorlig skadd og 2192 ble lettere skadd. Om lag halvparten av de drepte og skadde var i alderen 15-24 år eller 50-59 år. Over 60 % av disse var menn. De fleste ulykker (63%) inntreffer på veier med fartsgrense på 80 km/t.

Utforkjøring er den vanligste ulykkestypen for årene 2009-2018 på fylkesvei. Den nest vanligste ulykkestypen er møteulykker. Ulykker med myke trafikanter og ulykker med motorsykkel er også altfor hyppig forekommende.

Uhellskode hovedkategori	Ulykker	Drepte/skadde	Drepte	Alvorlig skadde	Lettere skadde
0-9 andre uhell	19	27	0	6	21
10-19 samme kjøreretning	76	107	0	1	106
20-29 motsatt kjøreretning	125	205	6	18	181
30-69 kryssende kjøreretning	83	115	3	9	103
70-89 fotgjenger innblandet	41	45	5	15	25
90-99 utforkjøring	314	410	19	42	349

Det største potensialet for ulykkes-reduksjon ved hjelp av fysiske tiltak, er sikring av sideterreng, sikring av ferdsselsårer for myke trafikanter, kryssutbedringer og utbedring av sikt og optisk ledning.

Transport økonomisk institutt beregnet i 2016 samfunnsøkonomiske kostnader ved de ulike skadekategoriene; 30,2 millioner kroner pr drepte, 12,5 millioner kroner pr hardt skadd og 750 000 kroner pr lettere skadd. Overfører vi beregningene betyr det at de samlede trafikkulykkene i Troms og Finnmark i perioden 2009-2018 har kostet samfunnet 8,3 milliarder kroner.

Vi kan anslå skaderisiko på vei ved å se på antall drepte og hardt skadde i forhold per milliard kjørte kilometer. I tabellen under ser vi at risiko for å omkomme eller bli hardt skadd er 14,7 drepte og hardt skadde pr 1 milliard kjørte kilometer på fylkesvei i Troms og Finnmark. Da finner vi at Troms og Finnmark er fylket med lavest skaderisiko pr kjørte kilometer.

Fylke	Alle veger Drepte/hardt sk per mrd kjtkm [^]	Riksveger Drepte/hardt sk per mrd kjtkm	Fylkesveger Drepte/hardt sk per mrd kjtkm	Kommunale veger Drepte/hardt sk per mrd kjtkm
Viken	13,0	8,6	21,0	10,1
Oslo	15,5	5,2		41,8
Innlandet	17,2	14,1	27,3	6,2
Vestfold og Telemark	13,6	12,2	17,7	6,3
Agder	16,7	12,0	24,0	12,9
Rogaland	14,7	9,4	19,2	14,3
Vestland	18,6	16,9	23,1	11,3
Møre og Romsdal	14,9	11,9	20,8	7,6
Trøndelag	12,9	12,0	17,2	7,4
Nordland	20,2	23,8	18,8	15,1
Troms og Finnmark	13,6	15,6	14,6	6,3
Norge samlet	15,0	11,3	20,6	13,1

Tabellen viser fylkesvise antall drepte og hardt skadde pr. milliard kjørte kilometer* *Gul farge i tabellen viser at risiko er innenfor +/- 10 % av landsgjennomsnittet, rød farge viser at risiko er større enn 10 % av landsgjennomsnittet, mens grønn farge viser at risiko er 10 % mindre enn landsgjennomsnittet.

3 Bolyst og levekår

Bolyst handler blant annet om stedstilhørighet og er viktig for trivsel, livskvalitet og samhold mellom mennesker. Bolyst kan fungere som en katalysator for frivillig arbeid, hindre fraflytting og fremme tilflytting, innovasjon og livskvalitet. Bærekraftig byer og lokalsamfunn skal være trygge, robuste og inkluderende. I fremtiden må vi bygge byer og lokalsamfunn slik at de kan gi tilgang til grunnleggende tjenester som energi, boliger og transport for innbyggerne. Og vi må få på plass god nok avfallshåndtering, redusere forurensning og bruke ressursene på en bærekraftig måte.

God helse er en grunnleggende forutsetning for menneskers mulighet til å nå sitt fulle potensial og for å bidra til utvikling i samfunnet. Hvordan helsen vår er, påvirkes av miljø, økonomi og sosiale forhold og bærekraftsmål 3 inkluderer mennesker i alle aldre og ivaretar alle dimensjonene. Å fremme livskvalitet henger nært sammen med å tilrettelegge for god helse, men den enkeltes opplevelse av å ha det godt er ikke avhengig av en objektiv god helse. Vi har alle et ansvar for å gå mot en bærekraftig livsstil slik at vi sikrer gode levekår for nåværende og fremtidige generasjoner, det innebærer å minske ressursbruken, miljøødeleggelsen og klimautslippene som samfunn og som enkeltperson. Et enkelt tiltak som også er svært økonomisk smart, er å slutte å kaste mat. I tillegg vil miljøbevisste produktvalg bidra positivt til helsen da forurensning minimaliseres.

Livskvaliteten reduseres imidlertid raskt ved sosialt utenforskap, ekskludering, diskriminering eller mobbing. Utrygghet, enten den er økonomisk eller knyttet til en usikker fremtid på annen måte, reduserer også livskvaliteten. Både i en global og hjemlig sammenheng ønsker vi å redusere den ulikheten som fører til utenforskap, redusert livskvalitet og svekket helse. Også i Norge ser vi at fattige blir fattigere og rike blir rikere og det er særlig barnefattigdommen som øker. Et av de fremste virkemidlene for utjevning er å balansere velstanden i samfunnet og sørge for økonomisk trygghet for alle. Tillit, trygghet, tilhørighet og tilgang til goder som arbeid, utdanning og gode nærmiljøer er tegn på sosialt bærekraftige samfunn.

Bolystiltak kan gi samfunnseffekter for eksempel på befolkningsutvikling dersom de har fokus på å tilføre konkrete muligheter og løse utfordringer i samfunnet. Bolig- og jobbmuligheter er helt grunnleggende. Men også trygg ferdsel og praktiske løsninger for mobilitet i hverdagen teller for innbyggere mye uansett livsfase. Et aktivt og lokalt næringsliv gjør også et sted mer attraktivt for bosatte som besøkende. Mangfold i arbeidsplasser er med på å skape valgmuligheter, utvikling og fremtidsstro. En god balanse mellom private arbeidsplasser og offentlige arbeidsplasser sikrer et grunnlag både for oppgangstider og nedgangstider. For eksempel er Forsvarets etableringer i nord viktig for lokalsamfunnene. Aktivitetene som følger med en slik offentlig aktør kan gi økt tilflytting, tilgang på flere arbeidsplasser, spesialisert arbeidskraft og ringvirkninger i form av økt næringsaktivitet. Forsvaret skal i årene som kommer investere i flere lokalsamfunn i regionen. På Evenes er byggingen av kampflybasen i gang, i Porsanger skal Finnmark landforsvar gjenopprettes og i Indre Troms er det økt aktivitet blant annet knyttet til alliert trening. Det er viktig at Forsvaret i forbindelse med disse investeringene tilrettelegger for at lokalt og regionalt næringsliv gis mulighet til å konkurrere om anbud og dermed legge til rette for positive, lokale ringvirkninger.

Forholdet til våre naboregioner i Russland, Sverige og Finland er unikt for fylket. Kontakten mellom folk over grensene i nord har betydning for livskvalitet, bolyst og stedsutvikling. Kultur, idrettssamarbeid, felles arrangementer, næringsutvikling og familierelasjoner hemmes ikke nødvendigvis av landegrenser. Samarbeid omkring handel, innovasjon, arbeidskraft, kompetanseutvikling og kultur fremmer stedsutvikling lokalt, men har også positive nasjonale ringvirkninger, blant annet for den sikkerhetspolitiske situasjonen. EU-programmene

Interreg og Kolarctic arbeider for å stimulere til økt samarbeid over grensene på Nordkalotten og i Barentsregionen.

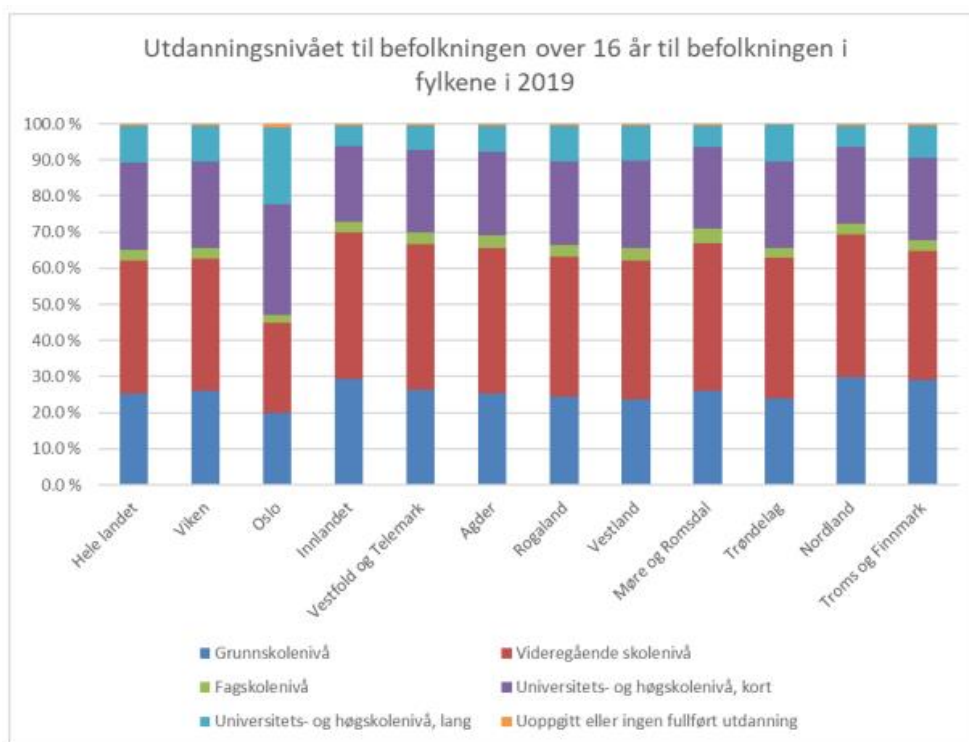
3.1 Sosial ulikhet og utenforskap

Opplevelse av å stå utenfor, rammer minoriteter oftere enn andre. Ekskludering er ofte knyttet til utfordringer eller fordommer og kan gi utslag på helse, arbeidsliv eller livsmestring gjennom mobbing og diskriminering. Det og ikke være en del av flertallet kan i seg selv knyttes til redusert livskvalitet og redusert helse.

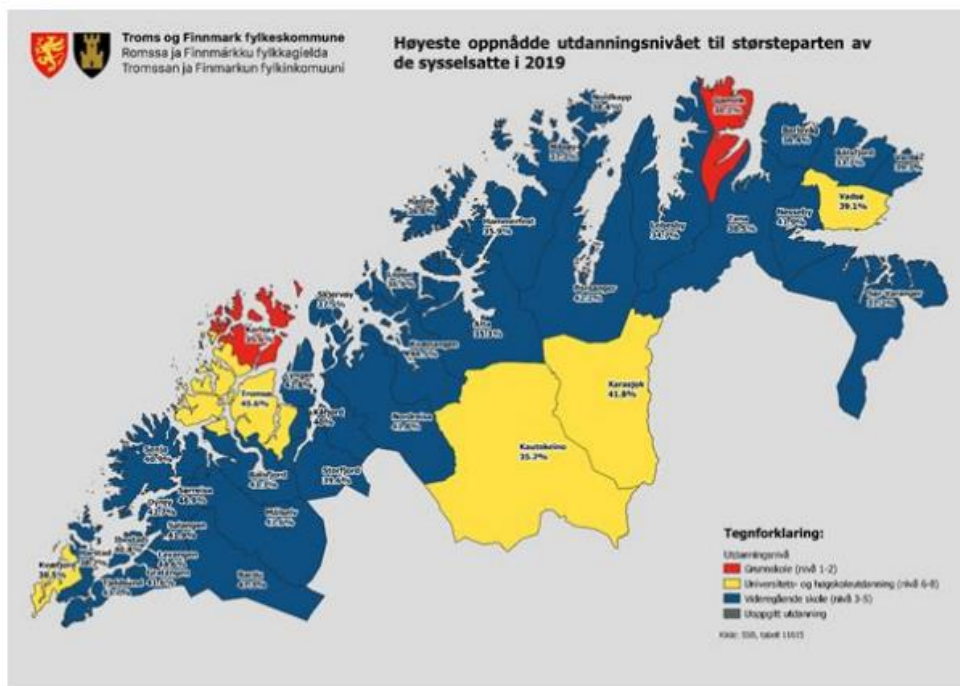
Sosial ulikhet og utenforskap utfordrer opplevelsen av fellesskap, påvirker velferdsordningene våre og er en trussel mot demokrati og samfunnets tåleevne. Utdanning er et av de viktigste virkemidlene for å hindre utenforskap og øke deltakelse i arbeids- og samfunnsniv. Forhold som økonomisk handlefrihet, bosituasjon, helse og livskvalitet påvirkes av utdanning og omvendt.

3.1.1 Utdanningsnivå

I Troms og Finnmark har ca. 29 % av befolkningen avsluttet utdanning etter grunnskolen (landsgjennomsnitt: 25 %). Nesten 36 % har videregående utdanning som høyeste gjennomførte utdanning (omtrent som landsgjennomsnittet). Andelen med kort universitets- eller høyskoleutdanning som høyest oppnådd utdanning er 23 %, og 9 % med lang høyere utdanning (landsgjennomsnitt på hhv.24% og 10 %). Den største andelen av befolkningen i fylkene, bortsett fra Oslo, har videregående utdanning som sin høyest oppnådde utdanning.

Grafen over viser hvor mange prosent av befolkningen over 16 år som har oppnådd de ulike utdanningsnivåene fordelt på fylkene.

Kartet over viser hvordan høyest oppnådd utdanningsnivå fordeler seg hos de sysselsatte i fylkets kommuner

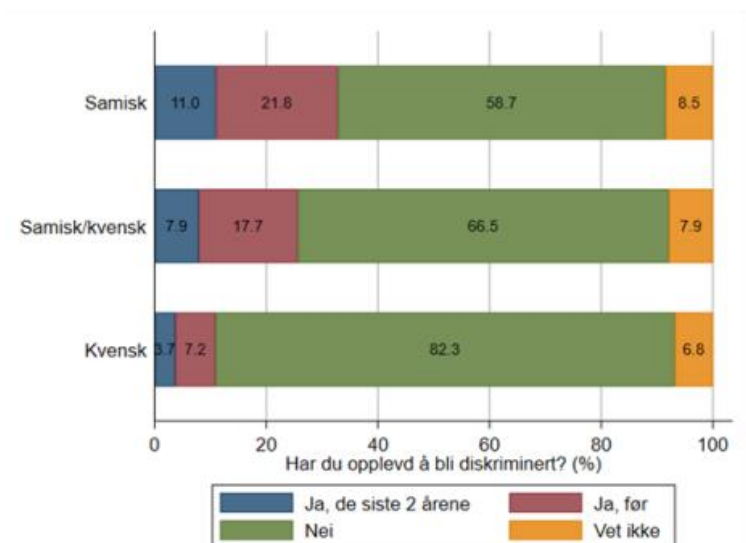
3.1.2 Inkludering og integrering, diskriminering og mobbing

Integreringens mål innebærer at alle skal kunne oppnå de samme sosioøkonomiske godene. Dette knyttes ofte til sysselsetting, utdanning, inntekt, bolig og sosial deltakelse. Det handler også om opplevelsen av nasjonal tilhørighet og i hvilken grad innvandrere eller minoritetsgrupper har de samme verdiene, deltakelse eller tillit til samfunnet som befolkningen ellers. Norskferdigheter, helsetilstand og diskriminering er viktige faktorer for å vurdere integreringsressursene og eventuelle barrierer. (SSB, rapport 2020/44 Integrering av innvandrere i Norge).

Innvandrere utgjorde i 2020 12 % av befolkningen i Troms og Finnmark og har bidratt vesentlig til befolkningstallet i flere kommuner over en lengre tidsperiode. Gruppen er sammensatt av blant annet arbeidsinnvandrere (28 %), flyktninger (27 %), familieinnvandrere (6,5 %), mennesker i utdanning eller som har andre grunner. For mange er det aktuelt å delta i introduksjonsprogram og de fleste som fullfører dette, er i arbeid eller utdanning året etter.

Sysselsetting blant innvandrere bidrar til næringsutvikling og arbeidskraft og spesielt innenfor sesongbasert næringsliv utgjør arbeidsinnvandring en viktig kilde til arbeidskraft.

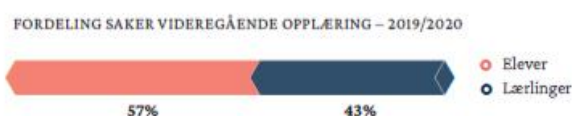
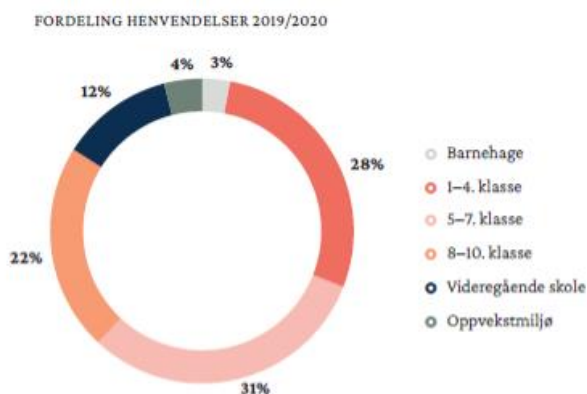
Folkehelseundersøkelsen viser at en vesentlig høyere andel av de som har samisk bakgrunn har opplevd diskriminering sammenliknet med de som har kvensk/ norskfinsk bakgrunn.

Figur: Selvopplevd diskriminering på tvers av etniske grupper

Mobbing er et alvorlig problem som rammer mange unge. Mobbing kan være fysisk, ved bruk av vold, eller psykisk, som vedvarende utfrysing av venneflokken. Både de som mobber, og de som utsettes for mobbing, er særlig utsatt for psykiske og fysiske problemer senere i livet. En høyere andel ungdom i fylket opplever ensomhet enn i landet for øvrig.

Andelen som ble utsatt for plaging, trusler eller utfrysing av andre unge på skolen eller i fritida i videregående skole mer enn én gang i uka i Troms og Finnmark var 7 %, mot 5 % i Norge (Ungdata 2018). I henhold til årsrapporten fra Elev, lærling- og mobbeombudene i Troms og Finnmark 2019-2020 kjenner ombudene til omlag 10 prosent av fortellingene bak disse tallene. Oversikten fra årsrapporten viser fordeling av henvendelser til ombudene fra barnehage, grunn- og videregående skole, i tillegg til oppvekstmiljø.

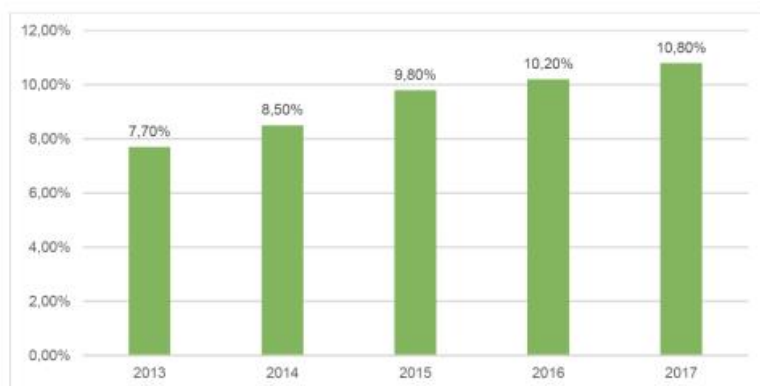
Figuren viser fordelingen i henvendelser til mobbeombudene i Troms og Finnmark 2019-2020. (Årsrapport Elev, lærling- og mobbeombudene i Troms og Finnmark 2019-2020)

Blant unge i Troms og Finnmark oppgir flere enn landsgjennomsnittet at de har opplevd seksuell trakassering. Ungdataundersøkelsen fra 2018 beskriver at 35 % i Tromsregionen og 38 % i Finnmark at de har opplevd dette minst en gang, mot 31 % i Norge.

3.1.3 Fattigdom og velstand

Inntekt er en viktig faktor for levekårene til den enkelte familie. Den klareste konsekvensen av lavere inntekt er begrensede muligheter i valg av bosted og deltagelse i aktiviteter, kulturtilbud og samfunnsliv. Sammenliknet med landet for øvrig er det relativt flere barn i Troms og Finnmark som har foreldre som er enslig forsørger.

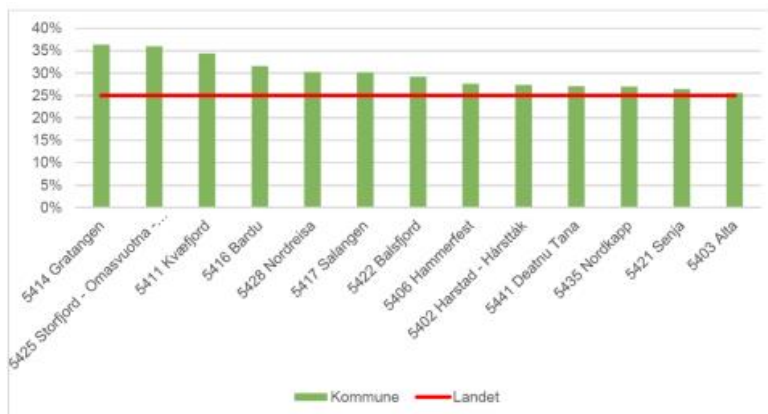
Husbanken har laget en oversikt gjeldende barn og boforhold i Troms og Finnmark på fylkesnivå. Barnefamilier med lavinntekt som bor i leid bolig var i 2017 høyere i fylket enn landsgjennomsnittet. I Finnmark var det flere barn i husholdninger med lavinntekt som bodde trangt, sammenlignet med landsnittet og Troms. Det er generelt en større andel barn i innvandrerfamilier med lavinntekt. Videre er det en økning av barnefamilier med midlertidige botilbud fra 2018 til 2019. Andelen av barn (0-17 år) som bor i familier med lav inntekt er noe lavere i fylket enn i landet for øvrig (4 % i Troms og Finnmark mot 9 % i hele landet).

Tabell: Andel barn i husholdninger med vedvarende lavinntekt i Troms og Finnmark. Kilde: Bufdir

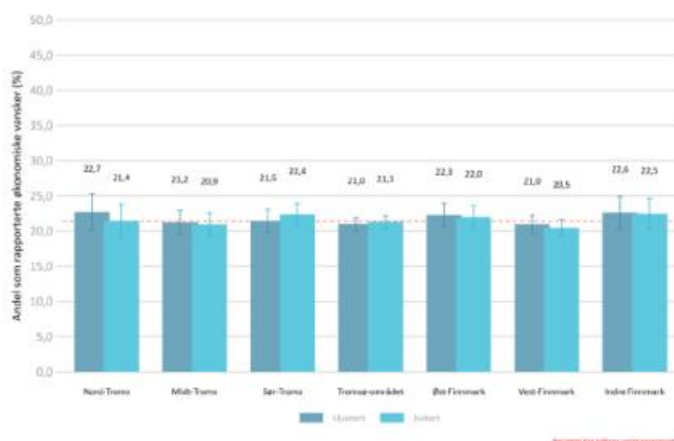
Det er en høy andel av kommunale boliger i Troms og Finnmark, men det er store variasjoner blant kommunene. De minste kommunene har generelt en større kommunal boligmasse enn by- og regionsenterkommunene. Noe av årsaken kan trolig forklares med at kommunene har såkalte «rekrutteringsboliger». Antall startlån gitt til barnefamilier økte fra 218 i 2018 til 261 i 2019.

Tabellen nedenfor viser kommuner i Troms og Finnmark med en høyere andel barnefamilier med sosialhjelp enn landet for øvrig.

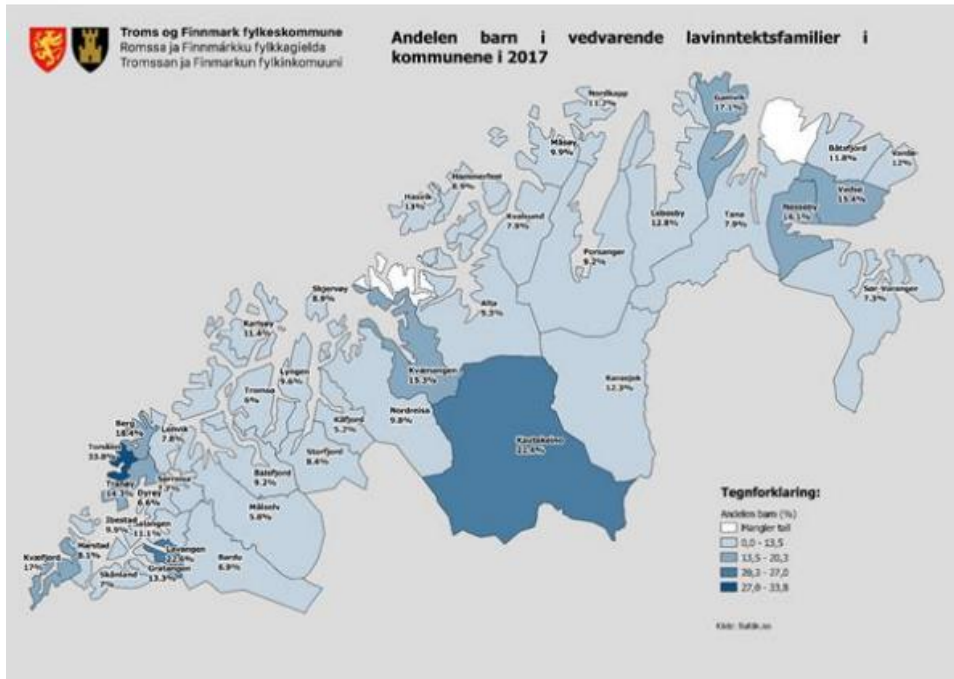
Kilde: SSB, tabell 12219

En av fem (21,4%) i Troms og Finnmark mener det er vanskelig å få husholdningens inntekt til å strekke til i det daglige (Folkehelseundersøkelsen). Men jo høyere utdanning, desto lavere er andelen som svarer at de syntes det er vanskelig å få pengene til å strekke til. Det er flere kvinner enn menn som opplever at pengene ikke strekker til og spesielt for kvinner med samisk, kvensk eller norskfinsk tilhørighet er økonomiske utfordringer i det daglige.

Figuren viser andel som rapporterer økonomiske vansker på tvers av regioner i Troms og Finnmark (Folkehelseundersøkelsen)

Kommune	Andel barn 1-5 år i bhg. 2018	Bruttoinntekt menn i kr. (gj.sn. 2018)	Bruttoinntekt kvinner i kr. (gj.s. 2018)	Gj. sn. alder sysselsatte	Andel av arbeidsdyktig befolkn. 15-74 år	Andel av sysselsatt befolkn. 15-74 år
Tromsø	97 %	532300	491900	40	78 %	72 %
Harstad	96 %	506100	382400	42	75 %	66 %
Alta	90 %	506100	378000	40	75 %	68 %
Vardø	81 %	426800	332400	44	80 %	58 %
Vadsø	97 %	442600	394900	43	76 %	64 %
Hammerfest	91 %	479400	382500	*	76 %	70 %
Kvæfjord	85 %	434500	349200	45	76 %	62 %
Tjeldsund	*	*	*	*	74 %	60 %
Ibestad	92 %	443500	332200	45	74 %	59 %

Kommune	Andel barn 1-5 år i bhg. 2018	Bruttoinntekt menn i kr. (gj.sn. 2018)	Bruttoinntekt kvinner i kr. (gj.s. 2018)	Gj. sn. alder sysselsatte	Andel av arbeidsdyktig befolkn. 15-74 år	Andel av sysselsatt befolkn. 15-74 år
Gratangen	73 %	431900	354400	45	74 %	60 %
Lavangen - Loabák	100 %	408700	341400	44	*	*
Bardu	93 %	525800	383600	40	74 %	73 %
Salangen	100 %	426000	354100	44	77 %	60 %
Målselv	95 %	516100	378200	42	75 %	69 %
Sørreisa	92 %	486300	353700	43	75 %	66 %
Dyrøy	78 %	434800	359400	44	75 %	56 %
Senja	93 %	476450	342650	*	74 %	65 %
Balsfjord	90 %	456700	333700	43	74 %	65 %
Karlsøy	84 %	461600	343600	45	76 %	63 %
Lyngen	90 %	441000	335800	45	74 %	63 %
Storfjord- Omasvuotna Omasvuono	86 %	449400	352600	46	78 %	61 %
Kåfjord - Gaivuotna - Kaivuono	90 %	416200	340500	45	74 %	62 %
Skjervøy	89 %	471600	332500	42	74 %	67 %

Kommune	Andel barn 1-5 år i bhg. 2018	Bruttoinntekt menn i kr. (gj.sn. 2018)	Bruttoinntekt kvinner i kr. (gj.s. 2018)	Gj. sn. alder sysselsatte	Andel av arbeidsdyktig befolkn. 15-74 år	Andel av sysselsatt befolkn. 15-74 år
Nordreisa	93 %	458200	359500	44	74 %	65 %
Kvænangen	89 %	425900	333300	45	73 %	61 %
Kautokeion o Guovdagea idnu	91 %	330100	383600	45	76 %	66 %
Loppa	74 %	418300	326100	46	75 %	58 %
Hasvik	81 %	422200	336900	44	76 %	57 %
Måsøy	93 %	504600	338900	45	76 %	62 %
Nordkapp	87 %	502400	348000	44	78 %	64 %
Porsanger - Porsånggu - Porsanki	93 %	451500	378300	43	78 %	65 %
Karasjok - Karasjohka	90 %	385400	390700	45	78 %	67 %
Lebesby	88 %	450800	360400	43	76 %	61 %
Gamvik	80 %	446200	330000	44	80 %	60 %
Berlevåg	80 %	497700	347900	43	78 %	64 %
Tana - Deatnu	91 %	441500	383700	45	78 %	64 %

Kommune	Andel barn 1-5 år i bhg. 2018	Bruttoinntekt menn i kr. (gj.sn. 2018)	Bruttoinntekt kvinner i kr. (gj.s. 2018)	Gj. sn. alder sysselsatte	Andel av arbeidsdyktig befolkn. 15-74 år	Andel av sysselsatt befolkn. 15-74 år
Nesseby - Unjarga	93 %	401000	364500	45	75 %	58 %
Båtsfjord	91 %	483300	346300	42	79 %	63 %
Sør-Varanger	96 %	465100	385100	41	77 %	67 %
Troms og Finnmark	91 %	487600	380800			
Norge	92 %	550300	382000			

Tabellen viser et utvalg forhold som påvirker personlig og kommunal økonomi. (*data mangler)

Tabellen over viser kommunevise fordelinger av barn i barnehage, gjennomsnittslønn for menn og kvinner, gjennomsnittlig sysselsettingsalder, andelen av befolkning i alder mellom 15-74 år og andelen sysselsatte i denne aldersgruppa. Oversikten tar ikke hensyn til hvordan eventuelt deltidsarbeid påvirker gjennomsnittslønnen, men det er generelt flere kvinner enn menn som arbeider deltid. Alderskategorien 15-74 år for sysselsetting er basert på tall fra SSB, men inndelingen fanger for eksempel ikke opp hvor stor andel av disse som er i studier eller er pensjonert, to åpenbare grunner som påvirker sysselsettingsandelen i aldersgruppa. Det er også naturlig at det er økonomisk lettere å stå utenfor arbeidsmarkedet på mindre steder der boligprisen er mindre og dette kan påvirke bosettingsmønsteret for ulike grupper. Boligmarkedet kan dermed trolig forklare noe av forskjellene mellom bykommuner og andre kommuner i når det gjelder sysselsettingsandelene for denne bredt sammensatte aldersgruppa. Også nærings sammensetting kan påvirke sysselsettingsandelene slik de fremstår for denne aldersgruppen. Primærnæringer åpner oftere for ufaglært arbeidskraft slik at flere ned mot 15 år kan finne arbeid i her. Tidlig pensjon er vanligere i deler av det offentlige, for eksempel Forsvaret. I akademia er det en trend med noe høyere pensjonsalder enn for eksempel i industrien.

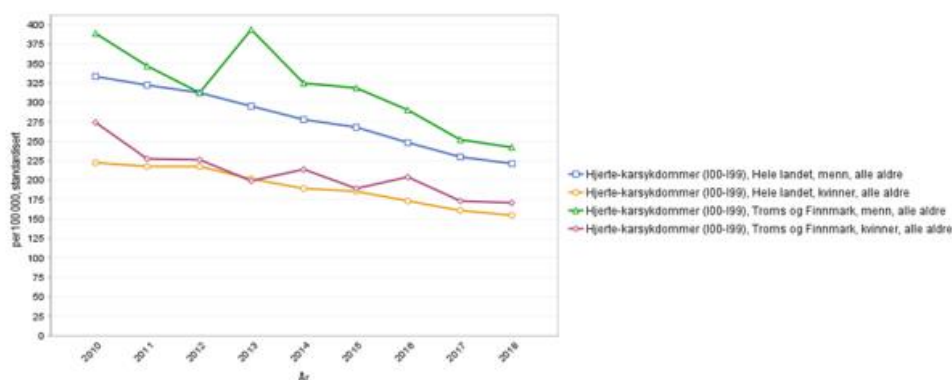
3.2 Helse og livskvalitet

Inntekt og økonomi er en grunnleggende påvirkningsfaktor for helse og det er sammenhenger mellom inntektsnivå og helsetilstand. Generelle levekår har for eksempel betydning for interesse og evne til å opprettholde helsebringende levevaner som regelmessig fysisk aktivitet, sunt kosthold og avhold eller måtehold i bruk av tobakk og andre rusmidler. Lav inntekt øker sannsynligheten for dårlig helse, sykdom og lavere levealder. I tillegg gir det å vokse opp i familier som over tid har lav inntekt negative konsekvenser for barnas fremtidige helse og velferd.

3.2.1 Helsetilstand

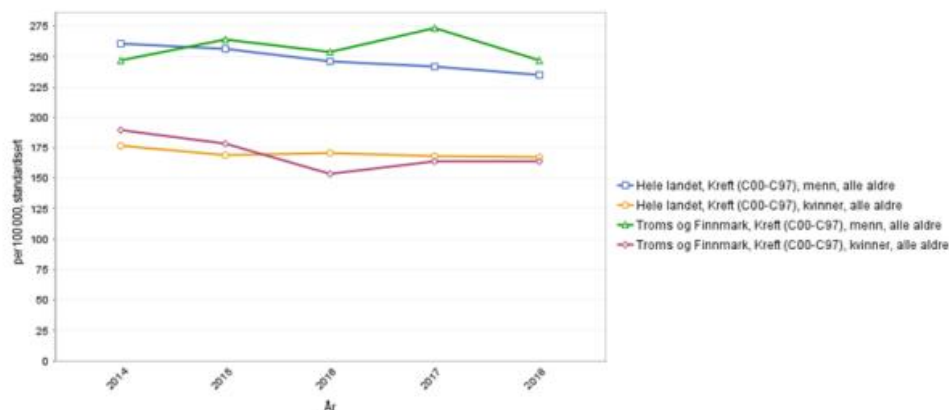
Helsetilstanden i Norge er generelt god. Ifølge Folkehelseinstituttet er det imidlertid forskjeller mellom regioner og fylker og kommuner når det gjelder dødelighet og forventet levealder. I Troms og Finnmark er forventet levealder for kvinner 83,2 år og 78,5 år for menn. For landet som helhet er den gjennomsnittlige levealderen for kvinner 83,5 år, mens den for menn er 79,4 år. Som for landet for øvrig er det geografiske forskjeller mellom kommunene i fylkene. På landsbasis finner vi at kvinner og menn med lengst utdanning lever 5-6 år lengre og har bedre helse enn andre. I Troms og Finnmark er forskjellen i forventet levealder mellom de som har grunnskole som høyeste utdanning versus de som har videregående eller høyere utdanning 4,5 år. Forskjellen i forventet levealder mellom utdanningsgruppene kan være et uttrykk for de sosiale helseforskjellene i fylket. En rekke faktorer som livsstilssykdommer og ulykker spiller inn, men medisinsk forskning har også isolert geografi som utslagsgivende faktor for overdødelighet i Finnmarksregionen. Levealderen for samer er i snitt 1,5 år kortere sammenliknet med den øvrige befolkningen. Til tross for god befolkningsstatistikk i Norge, er det en utfordring å kartlegge spesifikke samiske helseutfordringer siden det ikke registreres etnisitet i norske registre og databaser.

De vanligste dødsårsakene i Norge er hjerte- og karsykdommer og kreft. Den alders-justerte dødeligheten fra hjerte og karsykdom har derimot falt over 50 % siden 1980 tallet. Årsaken er delvis mer fokus på risikofaktorer som høyt blodtrykk og kolesterol. Folkehelseprofilen 2020 viser at regionen ligger noe dårligere an enn Norge som helhet. (Se figur under)

Figuren viser antall dødsfall av hjerte- og karsykdommer per 100 000 innbygger per år, 2010 – 2018, alle aldre. Kilde: FHI/Norgeshelse statistikkbank.

Det er forskjeller mellom menn og kvinner både når det gjelder antall nye krefttilfeller og antall kreftdødsfall. Lungekreft tar flest liv blant kvinner og menn samlet. Kreft i bryst, prostata, tykktarm, lunge, føflekker i hud og i blære og urinveier er andre vanlige kreftformer. Det ventes en økning i antall krefttilfeller som følge av økende befolkning og økt levealder.

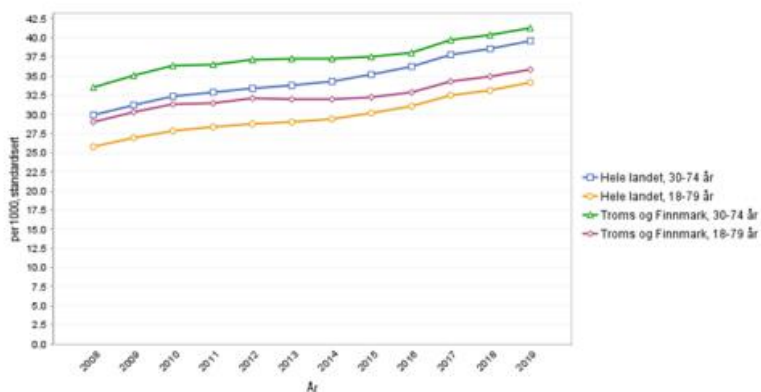
Figuren viser antall dødsfall av kreft per 1000 innbyggere per år, 2014 -2018 (alle aldre). Kilde. FHI/Norgeshelse statistikkbank.

Siden stadig flere overlever hjerte-karsykdom og kreft, øker forekomsten av andre sykdommer slik som demens og kronisk nyresykdom. Antallet eldre som blir avhengig av dialysebehandling eller nyretransplantasjon øker. Dialyse-behandling er kostbart og innebærer en betydelig nedsatt livskvalitet for de som rammes. Behovet for sykehjems plasser tilpasset skrøpelige pasienter med demens øker og vil fortsette å øke ettersom befolkningen aldres. Kronisk obstruktiv lungesykdom (KOLS) og diabetes er andre kroniske sykdommer som påvirker helsetilstanden til mange. Psykiske lidelser og muskel- og skjelettplager er blant de vanligste årsakene til uføretrygd. Videre utgjør skader, ulykker og vold et betydelig helseproblem.

Norge har sluttet seg til Verdens helseorganisasjon sitt mål om å redusere antall tidlige dødsfall av ikke-smittsomme sykdommer. De sykdommene som inngår i dette målet er kreft, hjerte- og karsykdommer, diabetes og kols. Norge sitt mål fra 2010 til 2025 var en reduksjon på 25 %, noe som ble nådd allerede i 2018. WHO sitt hovedmål for ikke smittsomme sykdommer er videreført som en del av FNs globale bærekraftsmål for 2030, og inkluderer et mål om å redusere for tidlig død med 33 prosent fra 2010 til 2030. WHO har i tillegg utvidet begrepet ikke-smittsomme sykdommer til også å gjelde psykisk helse og muskel- og skjelettsykdommer, samt at luftforurensing er inkludert som en risikofaktor (FHI).

3.2.2 Diabetes type-2 og legemiddelbruk

Diabetes er en sykdom som kjennetegnes av for høyt blodsukker og utgjør en betydelig sykdomsbyrde i samfunnet. En ukjent andel av befolkningen antas i tillegg å leve med udiagnostisert diabetes til enhver tid. Type 2 diabetes har tydelig sammenheng med levevaner som kosthold, fysisk aktivitet, røyking og alkoholbruk. Diabetes type 1, er vanligere hos barn, og her spiller gener en større rolle. Det nasjonale diabetesregisteret for voksne er avhengig av årlige innrapporteringer fra allmennleger, spesialister og sykehuspoliklinikker. Fra Troms og Finnmark ligger innrapporteringen på 30 prosent i 2019, noe som er for lavt for å kunne gi en god oversikt over forekomsten av diabetes type-2 i befolkningen. Det er kun registreringer i reseptregisteret som kan gi et inntrykk av forekomst i befolkningen.

Figuren viser brukere av legemidler forskrevet på resept til behandling av type 2-diabetes i aldersgruppen 30-74 år og 18-79 år per 1000 innbyggere. Alle blodsukkersonkende midler bortsett fra insulin er inkludert, og kun én uthenting av samme legemiddel teller per person per år. Kilde: FHI/Norgeshelse statistikkbank

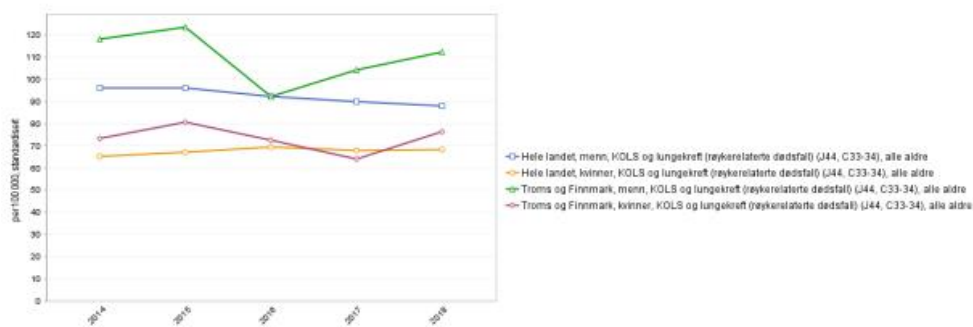
3.2.3 Kronisk nyresykdom

Mer enn hver tredje person over 65 år utvikler kronisk nyresykdom. Kronisk nyresykdom øker risikoen for hjertekarsykdom, sykehusinnleggelse, behov for dialysebehandling og død. Antallet pasienter med alvorlig nyresvikt som krever sykehusbehandling (dialyse) øker årlig fra ca. 250 nye pasienter hvert år i 1990 til ca. 600 nye pasienter hvert år i 2020 (nasjonalt). I Troms og Finnmark var det i 2020 ca 100 dialysepasienter.

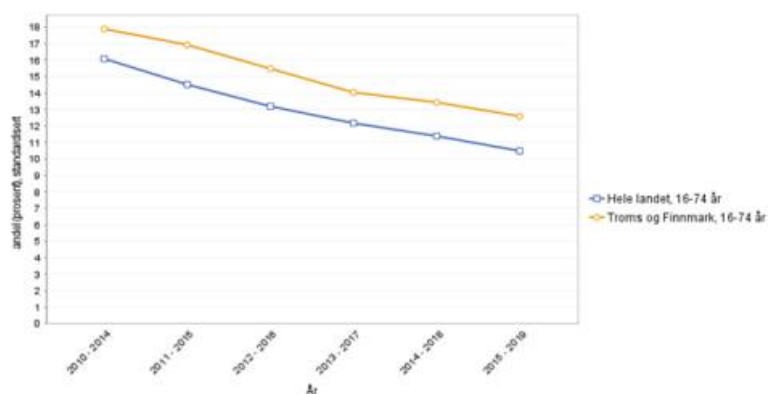
Dialysebehandling kan foregå i hjemmet (posedialyse) eller gjennomføres på sykehus (bloddialyse). Da må pasientene reise frem og tilbake til sykehus eller et mindre desentralisert behandlingssted 3-4 ganger per uke. Et desentralisert tilbud med lokale dialyseavdelinger og hjemmebehandling er derfor viktig. Behandlingen er belastende for pasientene og krever et nært samarbeid med spesialist på sykehuset. Studier tyder på at dødeligheten for dialysepasienter er høyere i Finnmark sammenlignet med resten av landet. Avstand til dialysesenter og mangel på spesialister kan være mulige forklaringer på overdødeligheten.

3.2.4 Luftveissykdommer - KOLS

Kronisk obstruktiv lungesykdom (KOLS) er utbredt både i Norge og i resten av verden. Det finnes ikke nøyaktige tall for hvor mange nordmenn som har kols. Røyking er hovedårsaken til to av tre KOLstilfeller. Dødsfall som følge av kroniske sykdommer i nedre luftveier (KOLS inkludert), var på landsbasis den fjerde hyppigst registrerte dødsårsaken i 2017. I Troms og Finnmark er det, som i landet ellers, kjønnsforskjeller på røykerelaterte dødsfall.

Antall døde per 100 000 innbyggere per år, aldersstandardisert. Kilde: FHI/Norgeshelse statistikkbank

Andel voksne som selv rapporterer at de er dagligrøykere, av-og-til-røykere eller ikke-røykere. Kilde: FHI/Norgeshelse statistikkbank

3.2.5 Skader og ulykker - Hoftebrudd

Skader og ulykker kan føre med seg lidelse, redusert livskvalitet og store samfunnsøkonomiske kostnader. Muligheter for å forebygge skader og ulykker er gode hvis det legges til rette for det, og effekten av tiltak kommer raskt.

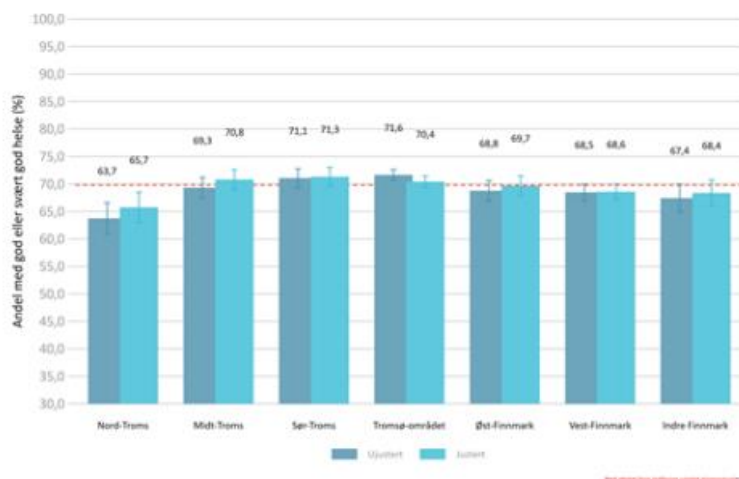
Fallskader er rangert som den sjette viktigste faktoren til helsetap i landet og fall er den vanligste årsaken til hoftebrudd hos eldre. Hoftebrudd er spesielt alvorlig for eldre, fordi det ofte betyr redusert funksjonsevne, behov for hjelp og redusert livskvalitet. Beregninger viser at hoftebrudd koster stat og kommune en halv million kroner det første året og om lag en dobling de to påfølgende årene (Helse og omsorgsdepartementet, 2018–2019). Fall kan forebygges i stor grad gjennom en rekke tiltak, som aktivitet og fallforebyggende trening, ernæringsstiltak, gjennomgang av legemidler, redusert bruk av alkohol og tryggingstiltak i bolig og utemiljø (Folkehelseinstituttet, 2019).

De siste 40 årene har det vært en kraftig nedgang i dødelighet etter skader og ulykker, men i Norge er fortsatt ulykker viktigste dødsårsak for de under 45 år. Skader og ulykker har et stort forebyggingspotensial.

3.2.6 Egenvurdert helse

Egenvurdert helse er en viktig indikator på både nåtidig og framtidig helse. I Troms og Finnmark opplever syv av ti helsa si som svært god eller god. Bare Nord-Troms skiller seg litt ut fra de andre med en andel som ligger signifikant lavere enn tallet for fylket sett under ett. Andelen som rapporterer at de har god helse stiger sterkt med utdanningsnivået, er høyere for kvinner enn for menn og faller naturlig nok med alderen. Andelen som rapporterer at de har god helse faller litt med alderen. Det er færre med samisk, kvensk eller norskfinsk bakgrunn som opplever at de har god helse.

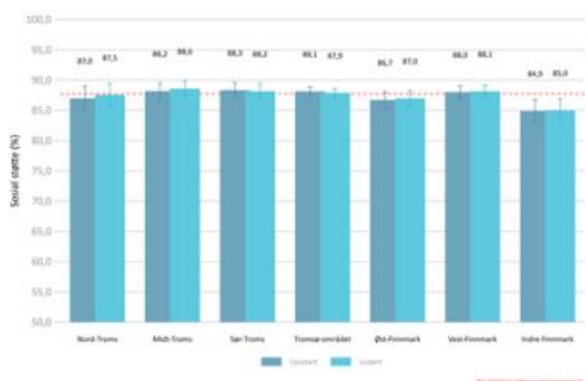

Figuren viser andel so opplever at de har god eller svært god helse fordelt på regioner i Troms og Finnmark

Blant de unge er de fleste fornøyd med egen helse, men det er en tendens at jenter generelt er litt mer misfornøyd enn gutter. I Troms er det 23 prosent og Finnmark er det 25 prosent av elever i videregående skole som beskriver at de er litt misfornøyd, eller svært misfornøyd med egen helse, mot 19 prosent for landsgjennomsnittet (Folkehelseundersøkelsen 2019).

3.2.7 Psykisk helse

Opplevelsen av sosial støtte er viktig for god psykiske helse, for å mestre belastninger og tåle sykdom. I folkehelseundersøkelsen for Troms og Finnmark er andelen som rapporterer god sosial støtte 87,7 %. Det er ingen reelle forskjeller mellom regionene, med unntak av Indre Finnmark, der andelen som rapporterer høy grad av sosial støtte er signifikant lavere enn gjennomsnittet for fylket. For både menn og kvinner øker andelen som opplever høy grad av sosial støtte noe med økende utdanningsnivå. Det er ikke forskjeller mellom aldersgruppene. Samiske menn er den gruppen med lavest grad av opplevd sosial støtte. For både kvinner og menn er andelen signifikant lavere i den samiske gruppen sammenliknet med de av samme kjønn som ikke har samisk eller kvensk/ norskfinsk bakgrunn. De etniske forskjellene er likevel små.

Figuren viser andelen som rapporterer å oppleve høy grad av sosial støtte, fordelt på regionene i Troms og Finnmark (Folkehelseundersøkelsen 2019)

Kvinner i Troms og Finnmark opplever psykiske plager i større grad enn menn. Dette gjelder uansett etnisk bakgrunn. Det er også forskjeller mellom etniske grupper som antyder at samiske menn og kvinner skårer høyere for psykiske plager sammenliknet med de av samme kjønn som verken har samisk, kvensk eller norskfinsk bakgrunn.

Funn fra UngData 2018 tyder på at flere ungdommer i Troms og Finnmark opplever psykiske plager og ensomhet, enn gjennomsnittet for Norge. Andelen som rapporterer om at de er mye plaget av depressive symptomer i Troms er 23 % og i Finnmark 24 %, mot 19 % for landsgjennomsnittet. Det er en tendens til at jenter rapporterer en høyere grad av depressive symptomer enn gutter. Andelen som rapporterer å være ganske mye eller veldig mye plaget av ensomhet i Troms er 29 prosent og i Finnmark 30 prosent, mot 24 prosent for landsgjennomsnittet.

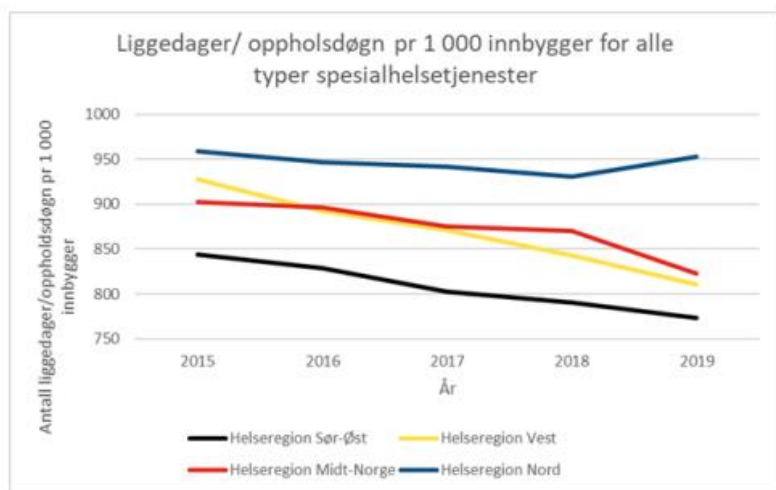
3.2.8 Tilgjengelighet til helsetjenester

I Norge er det et mål at hele befolkningen skal ha et likeverdig tilbud av helsetjenester på tvers av geografi og sosiale grupper. Forskjeller i bruk kan tyde på overforbruk og overbehandling eller at noen deler av befolkningen ikke får den behandlingen de har behov for.

Rapporter som SKDE tidligere har lagt fram viser at det er store regionale forskjeller i forbruk av spesialisthelsetjenester og forskjeller basert på bostedsområde. Tidligere gjennomganger har avdekket at det i perioden 2011-2016 ble foretatt 4 polikliniske besøk per 100 000 innbygger mot 2,5 per 100 000 innbygger i Troms og Finnmark. Vi vet at tilgjengelighet påvirker forbruk av helsetjenester slik at befolkningen i sykehusets vertskommune for sykehus i større grad enn andre benytter seg av sykehustjenestene. Terskelen for innleggelse er trolig ikke lavere for de som er bosatt i vertskommuner, men bosatte i vertskommuner har generelt flere polikliniske besøk og flere dagbehandlinger per 1000 innbygger enn bosatte i andre kommuner i Helse Nord. For polikliniske konsultasjoner har forskjellene økt den siste femårsperioden. Selv om vi korrejerer for ulik reisetid til sykehus, består denne vertskommuneeffekten.

Riksrevisjonen har pekt på at det også på nasjonalt nivå er uønsket variasjon i forbruket av spesialisthelsetjenester mellom helseforetakenes opptaksområder. Forskjellene i liggedager eller oppholdsdøgn plaserer pasienter i Helseregion Nord på toppen. Geografisk avstand til sykehus kan bidra til dette, for eksempel ved at pasientene blir på sykehus til ambulansetransport hjem eller videre til annen behandling kan skaffes.

Helseregionen omfatter også Svalbard, der helsetilbudene tilsier at pasienter bør fraktes til sykehus i god tid, for eksempel knyttet til fødsel.

3.3 Folkehelsearbeid og helserelatert adferd

3.3.1 Helserelatert atferd

Effekten av lang utdanning spiller en vesentlig rolle gjennom helserelatert adferd som inntak av grønnsaker, fysisk aktivitet og røyking. Blant mer som har foreldre med høy inntekt er det en større andel som driver med idrett. I Troms og Finnmark er det en større andel barn og unge med overvekt og fedme og en betydelig høyere andel (87 %) som bruker mer enn to timer foran skjerm daglig, enn hva som er gjennomsnittet for Norge (82 %). Det er også færre som er med i organiserte fritidstilbud og flere som forteller at de har vært ruset på alkohol det siste året enn landsgjennomsnittet.

Folkehelseinstituttet har utarbeidet en folkehelseprofil som beskriver folkehelsen i fylket (se under). Grønne verdiene viser hvor fylket skiller seg positivt fra landsgjennomsnittet, mens de røde viser hvor fylket ligger dårligere an. Grønne verdier kan likevel innebære en folkehelseutfordring, fordi landsnivået ikke nødvendigvis representerer et ønsket nivå. Mange av indikatorene viser positive tall for Troms og Finnmark sammenlignet med landsgjennomsnittet. Folkehelseprofilen endrer seg fra år til år, men flere av forholdene representerer kjente utfordringer over tid som det er viktig å rette innsats mot.

Temu	Indikator (Klikkbare indikatornavn)	Fylke	Norge	Enhet (*)	Periode	Folkehelsebarometer for Troms og Finnmark
Befolkning	1 Andel barn, 0-17 år	19,9	21,1	prosent	2019	
	2 Andel over 80 år	4,2	4,2	prosent	2019	
	3 Personer som bor alene, 45 år +	26,3	25,5	prosent	2019	
Oppvekst og levekår	4 VGS eller høyere utdanning, 30-39 år	76	80	prosent (a)	2018	
	5 Lavinntekt (husholdninger)	6,6	7,4	prosent	2018	
	6 Inntektsulikhhet, P90/P10	2,6	2,8	-	2018	
	7 Stønad til livsopphold, 20-66 år	17,1	15,6	prosent	2018	
	8 Barn av enslige forsørgere	17,4	14,8	prosent	2018	
	9 Leier bolig, 45 år +	12,5	11,9	prosent	2018	
	10 Ber trangt, 0-17 år	21,5	19,0	prosent	2018	
	11 Trives på skolen, 10. klasse	82	84	prosent	2018/19	
	12 Laveste mestringnivå i lesing, 5. kl.	27	23	prosent	2018/19	
	13 Frafall i videregående skole	24	19	prosent	2018	
	14 Sosial forskjell i frafall i VGS	27	27	prosentpoeng	2016-2018	
	15 God drikkevannsforsyning	85	90	prosent	2018	
	16 Andel tilknyttet vannverk	86	88	prosent	2018	
	17 Luftkvalitet, fint støvestøv	2,7	5,4	µg/m³	2018	
18 Vold, anmeldte tilfeller	8,1	7	per 1000	2018		
19 Høttebrudd, 75 år +	17	17	per 1000 (a)	2017		
20 Valgdeltakelse	63	65	prosent	2019		
Helserelatert atferd	21 Røyking, daglig, 16-44 år	8,6	6,9	prosent (a,k)	2015-2019	
	22 Røyking, daglig, 45-74 år	16	14	prosent (a,k)	2015-2019	
	23 Snusbruk, daglig, 16-44 år	19	17	prosent (a,k)	2015-2019	
Helsestatus	24 Forventet levealder, menn	79,7	80,4	år	2012-2018	
	25 Forventet levealder, kvinner	83,9	84,0	år	2012-2018	
	26 Utd.forskjeller i forventet levealder	4,5	5	år	2011-2017	
	27 Psykiske sympt./lidelser	135	134	per 1000 (a)	2018	
	28 Muskel og skjelett	324	312	per 1000 (a)	2018	
	29 Overvekt og fedme, 17 år	29	22	prosent	2018	
	30 Friske tenner, 5-åringar	81	81	prosent	2018	
	31 Hudkreft, nye tilfeller	55	86	per 100 000 (a)	2018	
	32 Hjerte- og karsykdom	17,0	15,7	per 1000 (s)	2018	
	33 Antibiotikabruk, resepter (ny def.)	255	300	per 1000 (a)	2018	
	34 Vaksinasjonsdeknning, meslinger, 9 år	97,2	96,9	prosent	2018	

Forklaring (tall viser til linjenummer i tabellen ovenfor):

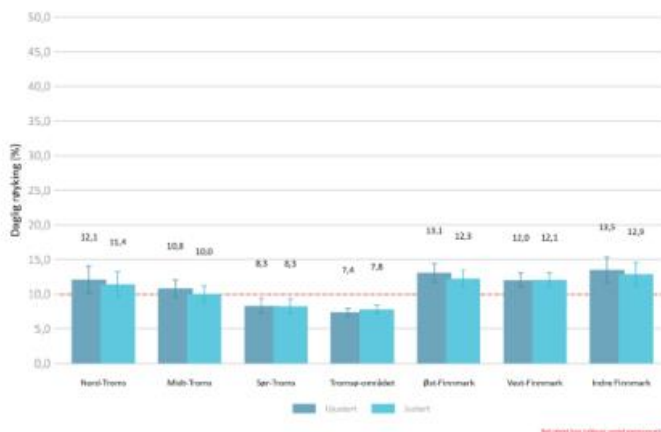
* = standardiserte verdier, a = aldersstandardisert, k = kjønnsstandardisert

Folkehelseundersøkelsen for Troms og Finnmark 2019 avdekker etniske ulikheter i helse, livsstil, levekår og livskvalitet, men det er jevnt over større kjønnsforskjeller enn etniske forskjeller. Blant de som oppgir å ha samisk bakgrunn er det en overhyppighet av fedme i forhold til resten av befolkningen.

Når det gjelder helserelatert atferd er røyking, kosthold, fysisk aktivitet/stillesitting og rus og alkohol blant de viktigste årsakene til redusert helse og levealder.

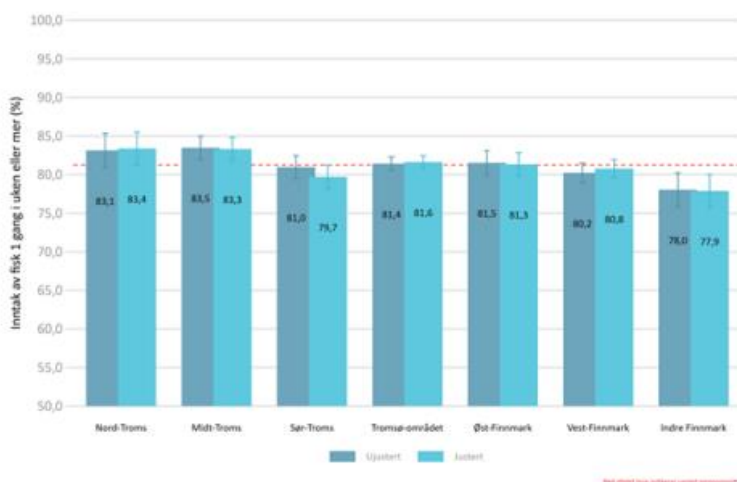
Røyking. Det er relativt færre unge som røyker i Norge sammenliknet med tidligere. Mange tidligere røykere, særlig gutter, har gått over til snus. Dette gjenspeiles også i tallene for Troms og Finnmark. Bare 5 % av ungdommen i Troms og 8 % av ungdom i Finnmark rapporterer at de røyker enten daglig eller ukentlig, mot 6 % på landsbasis. Når det gjelder snus er det 14 % av ungdommen i Troms og 16 % i Finnmark som rapporterer om snusing enten daglig eller ukentlig.

Blant voksne kvinner med samisk, kvensk eller norskfinsk bakgrunn er det vanligere å røyke enn for kvinner uten slik bakgrunn.

Figuren viser andelen som røyker daglig, fordelt på regioner i Troms og Finnmark

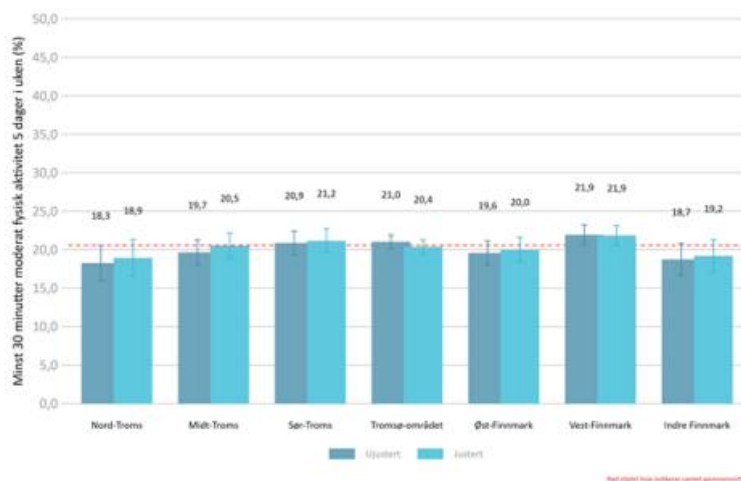
Kosthold. Mange voksne og ungdommer har sunne spisevaner ved at de regelmessig spiser frukt, grønt og fisk. Andelen som rapporterer inntak av fisk minst 1 gang i uken øker med utdannelse. Andelen som rapporterer inntak av fisk minst 1 gang i uken stiger med økende alder, men så mange som 3 av 4 ungdommer i Troms og Finnmark som rapporterer at de spiser fisk til middag en gang i uka eller mer. Blant de som er 70 år eller eldre rapporterer 94 prosent av kvinnene og 96 prosent av mennene inntak av fisk minst 1 gang i uken. 32 % av ungdommene i Troms og Finnmark at de spiser frukt og bær minst fire ganger i uka. Tilsvarende er andelen som spiser godteri minst fire ganger i uka 10 prosent.

Figuren viser andel av befolkningen som spiser fisk 1 gang i uken eller oftere, fordelt på regioner i Troms og Finnmark

Fysisk aktivitet 5 ganger i uka i minst 30 minutter hver gang bedrives i snitt av 20 % av befolkningen i fylket. Blant de unge er det over 70 % som trener i fritiden (75 % for landsgjennomsnittet).

For både kvinner og menn øker andelen som driver fysisk aktivitet med utdanningsnivå, men med en noe brattere stigning for menn enn for kvinner. For menn er det mer enn dobbelt så mange som rapporterer daglig moderat fysisk aktivitet i minst 30 minutter blant de med mer enn 4 år høyere utdanning sammenlignet med de med grunnskoleutdanning. For både menn og kvinner er det en trend der antall timer stillesitting i hverdagen øker med utdanningsnivå ut over videregående skole. Timer stillesitting øker spesielt fra de med grunnskole/VGS-utdanning til de med høgskole- eller universitetsutdanning.

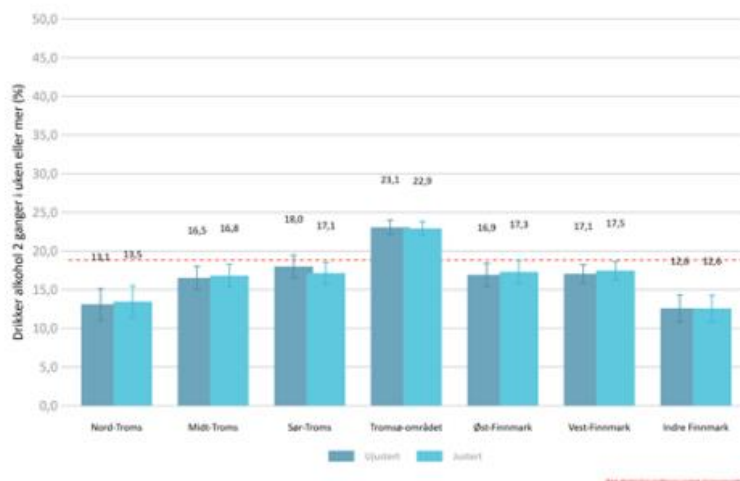

Figuren viser andelen som er minst 30 minutter moderat fysisk aktivitet 5 dager i uken på tvers av regioner i Troms og Finnmark

3.3.2 Alkohol

Folkehelseundersøkelsen viser at det i Troms og Finnmark er 10 prosentpoeng forskjell mellom regionen med høyeste og laveste andel som rapporterer inntak av alkohol 2 ganger i uken eller mer. Tromsø-området har klart høyere andel som rapporterer inntak av alkohol 2 ganger i uken eller mer sammenlignet med alle de andre regionene. I Indre Finnmark er andelen klart lavere enn de fleste andre regionene, med unntak av Nord-Troms. For både menn og kvinner er det en trend der andelen som rapporterer at de drikker alkohol 2 ganger i uken eller mer øker med utdanningsnivå. Denne trenden er noe mer tydelig blant menn enn blant kvinner. For menn er andelen som drikker alkohol 2 ganger i uken eller mer dobbelt så høy blant de med 4+ år med høgskole- eller universitetsutdanning sammenlignet med de med grunnskoleutdanning. I alle gruppene er det en betydelig høyere andel som drikker alkohol 2 ganger i uken eller mer blant menn enn blant kvinner. For både menn og kvinner sees en alderstrend, der andelen som rapporterer at de drikker alkohol 2 ganger i uken eller mer øker med økende alder. Denne trenden flater ut ved 60-69 år. For kvinner er det tre til fire ganger høyere andel som drikker alkohol 2 ganger i uken eller mer i de to eldste aldersgruppene sammenlignet med den yngste. For aldersgruppene mellom 18-59 år er det en betydelig høyere andel som drikker alkohol 2 ganger i uken eller mer blant menn enn blant kvinner.

For begge kjønn har den samiske gruppen signifikant lavere andel som drikker alkohol 2 ganger i uken eller mer sammenlignet med de uten samisk/kvensk/ norskfinsk bakgrunn. Uansett etnisk bakgrunn er andelen betydelig høyere for menn enn for kvinner.

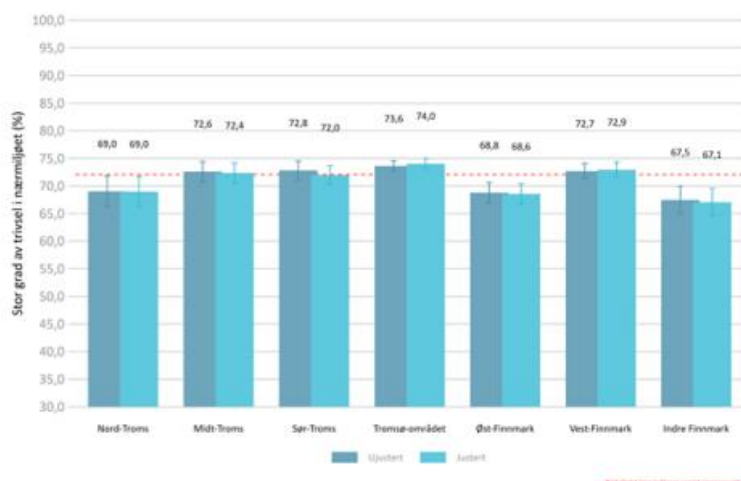
Ungdata 2018 viser at det er stor variasjon i hvor gamle ungdom er når de begynner å drikke alkohol. I starten av videregående har litt under halvparten vært tydelig beruset, men denne andelen øker til nesten åtte av ti i VG3. Ungdata 2018 for elever i videregående skole viser at andelen som har vært beruset på alkohol er noe høyere enn for landsgjennomsnittet. 29 prosent av elevene i Troms har vært beruset 6 ganger eller mer siste år, mot 27 prosent for landsgjennomsnittet. Finnmark ligger noe under med 26 prosent. 23 prosent av elevene i Troms og 21 prosent av elevene i Finnmark har vært beruset 2-5 ganger, mot 19 prosent for landsgjennomsnittet.

Ungdata-tallene fra 2018 viser at flere ungdommer i videregående i Troms bruker hasj/marihuana sammenliknet med i 2015. I 2015 svarte 9 % av ungdommene på vg2 at de hadde brukt hasj/marihuana minst én gang det siste året, mot 13 % i 2018. På vg3 er andelen 16 %. Ungdommene i Finnmark ligger noe lavere med 9 prosent.

3.3.3 Livskvalitet

Folkehelseundersøkelsen viser at det er stor grad av trivsel i nærmiljøet på tvers av regioner. Bare en ganske liten andel (3,5 %) oppgir at de ikke trives noe særlig («i liten grad» og «ikke i det hele tatt»). Diagrammet nedenfor viser andel som oppgav stor grad av trivsel etter region innen de to fylkene. Mens Tromsø-området ligger så vidt over gjennomsnittet for de to fylkene, ligger Nord-Troms, ØstFinmark og Indre Finnmark litt under. Forskjellen mellom utdanningsgrupper og mellom menn og kvinner er små.

Andel som rapporterer stor grad av trivsel, øker monotont for både menn og kvinner. Forskjellen mellom de yngste og de eldste er på hele 26,7 prosentpoeng blant kvinnene og 21,3 prosentpoeng blant mennene. Andel som trives i stor grad er signifikant høyere blant kvinner enn blant menn i to aldersgrupper (40-49 år og 60-69 år), men forskjellene er små (4,0 og 5,1 prosentpoeng).

Figur: Grad av trivsel i nærmiljøet på tvers regioner i Troms og Finnmark. Kilde Folkehelseundersøkelsen 2019

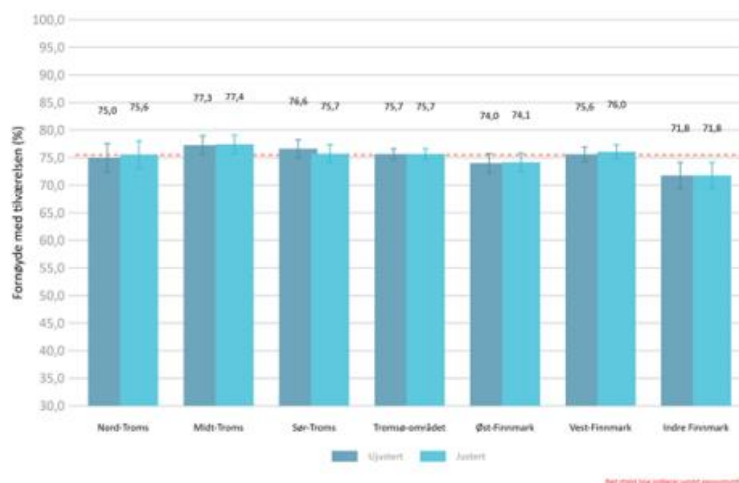
Folkehelseinstituttet lanserte høsten 2020 den første rapporten om livskvalitet i Norge - Livskvalitet i Norge – fra nord til sør. Rapporten er basert på folkehelseundersøkelsene som er gjennomført i flere av landets fylker, deriblant Troms og Finnmark.

De fleste i Norge oppgir god livskvalitet. Majoriteten føler seg trygge, har høy tillit til andre, er fornøyde med livet og føler at de hører til på stedet der de bor. Rapporten peker på at livskvaliteten varierer både på tvers av kommuner og innad i kommunen. Ikke alle har gode nok liv i Norge, også her er fordeler og ulemper skjevt fordelt. En rekke utsatte grupper har gjennomgående lav livskvalitet. De som særlig faller utenom er unge, de som ikke er integrert i familie, samliv, skole og arbeid, de som har helseproblemer, de som opplever diskriminering og de som har en vanskelig økonomisk situasjon. I tillegg peker undersøkelsen på at eneforsørgere er en utsatt gruppe, særlig med tanke på stress og dårlig økonomi. Folkehelseundersøkelsen i Troms og Finnmark viser de samme tendensene.

3.3.4 Fornøydhhet

I Troms og Finnmark oppgir kvinner å være signifikant mer fornøyde enn det menn er. Sosiale bånd, fellesskap og deltakelse er av stor betydning for livskvaliteten. Rapporten Livskvalitet fra nord til sør viser at kvinner i alle fylker oppgir høyere skår for opplevelse av støttende og givende relasjoner enn det menn gjør. Kvinner opplever også å bidra til andres lykke og livskvalitet i høyere grad enn menn. Samiske menn har i gjennomsnitt en lavere skår enn menn uten samisk eller kvensk/ norskfinsk bakgrunn, selv om forskjellen er liten. For kvinner er det ingen signifikante etniske forskjeller.

Figur: Fornøyde med tilværelsen på tvers av regioner i Troms og Finnmark. Kilde: Folkehelseundersøkelsen 2019

I Ungdata-undersøkelsen (2018) rapporterer de fleste ungdommene på videregående skole i Troms og Finnmark at de har venner og at de er fornøyde med foreldrene sine. I Troms rapporterer 90 prosent og i Finnmark 87 prosent at de har minst en fortrolig venn, mot 90 prosent for landsgjennomsnittet. For landsgjennomsnittet. 82 prosent i Troms og 81 prosent i Finnmark rapporterer at de er svært eller litt fornøyde med foreldrene sine, mot 83 på landsgjennomsnittet. I Ungdata 2018 rapporterer de aller fleste i Troms og Finnmark at de trives på skolen de går på. 91 prosent av elevene er «litt enige» eller «helt enige» i påstanden «Jeg trives på skolen». 88 prosent av elevene i Troms og 85 i Finnmark opplever at lærerne bryr seg om dem. Andelen som er fornøyd med skolen de går på, er 62 prosent i Troms (vgs samlet) og 60 i Finnmark, mot 72 prosent i landet for øvrig.

Følelsen av tilhørighet kan kobles sammen med fellesskap, noe som er viktig for trivsel og livskvalitet. I folkehelseundersøkelsen rapporterer nærmere halvparten av de samiske/kvenske/norskfinske deltakerne å ha sterk tilhørighet til sin oppvekstkommune. Indre Finnmark og Øst-Finnmark har størst andel som oppgir høy grad av tilhørighet til oppvekstkommunen.

De fleste sider av livskvaliteten ser ut til å bli bedre med alderen inntil 70 år for så å flate ut. De yngre er altså mer mindre fornøyde med livet alt i alt, opplever mindre grad av mening med det de gjør i det daglige og opplever mindre tillit til andre mennesker. De unge oppgir også mer ensomhet, er mer triste og nedfor, bekymret og engstelige. Høye og stigende tall for bekymring blant unge er også funnet i UngData-undersøkelsene og en rekke andre norske befolkningsundersøkelser. Resultatene tyder altså på at livskvaliteten er høy for majoriteten av de eldre og høyere blant de eldre enn de yngre. Det gjelder i alle fylker.

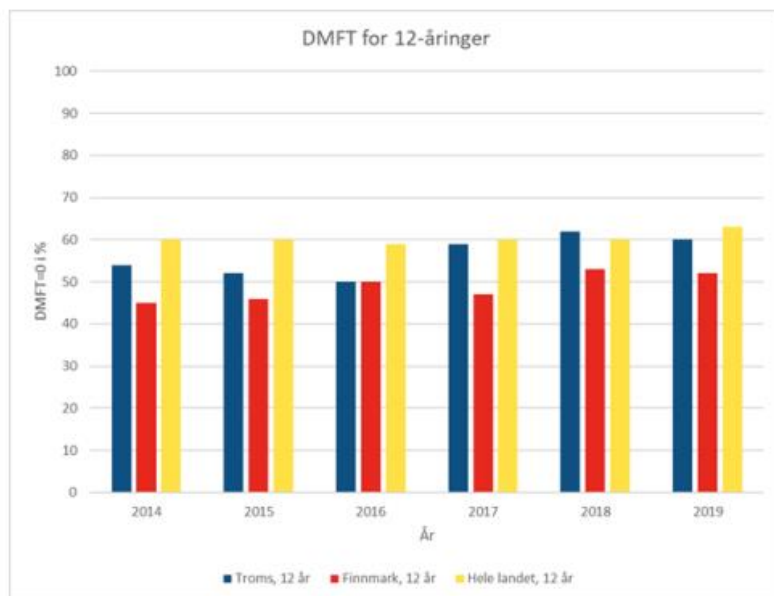
Livskvaliteten varierer systematisk med utdanningslengde. De som har lav utdanning er mindre fornøyde med livet, opplever mindre mening i det daglige og oppgir mindre glede.

Majoriteten over hele landet oppgir god livskvalitet og forskjellene er forholdsvis små på tvers av fylker.

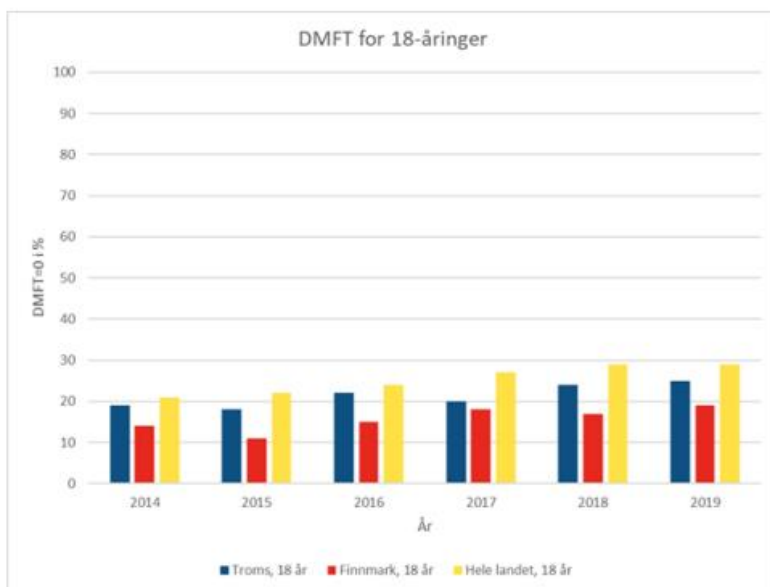
3.3.5 Tannhelse

Betydningen av tannhelse og tannhelsetjenester har blitt gradvis tydeligere i løpet av de siste ti årene, og blir nå i større grad inkludert som en del av det totale helsebegrepet. Denne utviklingen har skjedd parallelt med økt forskning, og den økende forståelsen av hvordan ulike medisinske tilstander kan påvirke den orale helsen og omvendt. Det er derfor viktig å tydeliggjøre tannhelsens betydning i det totale helsebegrepet, for den enkelte pasient, og for samfunnet som helhet. Det er tilsvarende gode argumenter for å Integrere tannhelse i det generelle folkehelsearbeidet. Tannhelsetjenesten har en betydelig rolle i et folkehelseperspektiv, og er en tjeneste som kan vise til gode resultater gjennom systematisk forebyggende arbeid helt siden den første folketannrøkta ble etablert i Norge; i Vadsø i 1950.

Tannhelsetilstanden i regionen viser at tannhelsen har blitt bedre i fylket de siste 10 årene. Demografiske endringer i distriktene antas å medføre et skifte i behandlingsbehov fra unge til eldre, da også eldre i vår region i økende grad bevarer sine egne tenner i et livsløpsperspektiv. Kariessituasjon utvikler seg i riktig retning, bortsett fra en svak nedgang blant 5-åringene i tidligere Finnmark, noe som også er tilfellet på landsbasis, mens den i tidligere Troms har holdt seg stabil, dog med variasjon og en liten nedgang fra året før. Null hull-tallene for 12-åringer og 18-åringer har hatt en positiv utvikling i Troms og Finnmark, men ligger likevel langt under landsgjennomsnittet.

Andel 12-åringer uten hull (DMFT; Decayed, Missing, Filled Teeth) i hhv. Troms og Finnmark og landet.

Andel 18-åringar uten hull (DMFT; Decayed, Missing, Filled Teeth) i hhv. Troms og Finnmark og landet.

Den markante forskjellen i kariessykdom i de nordligste fylkene sammenliknet med gjennomsnittet for landet, skyldes flere faktorer, men sosioøkonomiske forhold som generelle levekår og utdanningsnivå er assosiert med tannhelse. I tillegg er det en høy turn-over i tannhelseteamene og hyppigere tilsetning av nyutdannede tannleger. "Skoleskip-problematikken" preger derfor fortsatt distriktsfylker som Troms og Finnmark, med unntak av Tromsø by.

Både den generelle helsetilstanden og tannhelsetilstanden følger det samme fordelingsmønsteret i befolkningen: Jo dårligere sosioøkonomiske betingelser man lever under, desto dårligere er tannhelsen. SSB-undersøkelser viser at det er sosial ulikhet i oral helse i befolkningen, og at det er grupper i samfunnet som ikke har råd til tannlegebesøket. Erfaringer fra fagmiljøene tyder på at covid19-situasjonen har forsterket disse ulikhetene.

I Folkehelseundersøkelsen 2019 er andelen som rapporterer at de ikke har vært til tannlege eller tannpleier i løpet av de siste to årene for Troms og Finnmark 15,9%. Høyest er andelen i Nord-Troms og Indre Finnmark (ca. 20 %). Lavest er den i Sør-Troms og Tromsø-området (13-14 %). For begge kjønn ser det ut til at andelen som ikke har vært til tannlege i løpet av de siste to årene synker med økende utdanning. Forskjellen mellom de med høyest og de med lavest utdanning er på omtrent 13 prosentpoeng blant mennene og omtrent 10 prosentpoeng blant kvinnene. Innen alle utdanningsgruppene er andelen som ikke har vært til tannlege eller tannpleier i løpet av de siste to årene klart høyere blant menn enn blant kvinner.

Andel som ikke har vært til tannlege eller tannpleier i løpet av de siste to årene etter alder og kjønn. Andelen er høyest blant de yngste, synker så med alderen (fra aldersgruppen 30-39 hos mennene) og stiger litt igjen hos de aller eldste (70 år og eldre). Andelen som ikke har vært hos tannlegen i løpet av de siste to årene er dobbelt så høy blant de yngste (kvinner: 19,5 %, menn: 26,8 %) som blant de i aldersgruppen 60-69 (kvinner: 7,5 %, menn: 12,3 %). I alle aldersgruppene er det en høyere andel menn enn kvinner som ikke har vært til tannlege eller tannpleier i løpet av de siste to årene (signifikant i alle gruppene, bort sett fra i den eldste).

3.3.5.1 Organisering tannhelsetjenesten

Tannhelsetjenesten i Troms og Finnmark ledes av fylkestannhelsesjefen og består av syv tannhelsedistrikt (tre i øst og fire i vest) og to enheter som består av Tannhelsetjenestens kompetansesenter for Nord- Norge (TkNN), og Universitetstannklinikken (UTV).

TkNN tilbyr spesialisttannbehandling, rådgiving, spesialistutdanning og forskning. UTV utdanner tannleger og gjennomfører klinisk trening for tannlegestudenter og tannpleierstudenter. Den regionale offentlige tannhelsetjenesten har en unik kompetanse som også kommer voksne betalende pasienter til gode all den tid det er svært få private tannleger i Troms og Finnmark med unntak av de større byene.

I regionen har vi tannklinikker i hver kommune. I 2019 var 98 % av alle barn og unge mellom 1-18 under tilsyn i den offentlige tannhelsetjenesten i Finnmark, 97 % i Troms og i landet som sådan var tallet 88 %. Erfaringer viser at den generelle tannlegedekningen i regionen er god, men at det er utfordringer med å bemanne de mindre tannlegeklinikkene på kysten, disse klinikkene har gjerne bare en tannlegestilling. Rekrutteringsvansker i distriktene gjør det utfordrende å opprettholde dagens bemanningsprofil og klinikkorganisering medfører økende krav til tjenestekvalitet og pasientsikkerhet i lys av rekrutteringsutfordringer og den anstrengte fylkeskommunale økonomien. Det vil fremover være behov for en bærekraftig klinikkstruktur både på grunn av den befolkningsreduksjon vi opplever i regionen, og det faktum at vi får et generasjonsskifte med nye behandlere som ønsker å arbeide i større fagmiljø.

3.4 Kulturell identitet

Kulturell identitet handler om å høre til en gruppe og er en del av en persons selvoppfatning. Kulturell identitet henger gjerne sammen med nasjonalitet, etnisitet, språk eller dialekt, religion, sosial klasse, generasjon eller andre former for sosiale grupper som har sin egen kultur. Også naturen, bestemte aktiviteter eller kulturminner kan være viktige bestanddeler i den kulturelle identiteten. Nordnorsk identitet er like sammensatt som folkene som bor her. Kulturell og språklig bevissthet påvirker nærings- og kulturvirksomhet som synliggjør landsdelens kulturelle mangfold både regionalt og nasjonalt. Troms og Finnmark er en folkerik arktisk region og fylket har et omfattende samarbeid med regioner i andre arktiske land innenfor felt som kultur, urfolk, ungdom, næring, infrastruktur, reiseliv, utdanning, forskning og helse. Samarbeidet bidrar til det kulturelle mangfoldet som preger fylket.

3.4.1 Samisk og kvensk eller norskfinsk kultur

Den samiske kulturen står likevel i en særstilling og både tidligere Troms og Finnmark fylkeskommuner har siden 2002 og 2003 hatt forpliktende regionale samarbeidsavtaler med Sametinget. I 2021 fornyes den regionale samarbeidsavtalen med Troms og Finnmark fylkeskommune og Sametinget. Det overordnede målet er å forene krefter i et varig fast samarbeid for å få til en utvikling i det geografiske området Troms og Finnmark der samiske livsvalg og hverdagsvalg, både individuelt og kollektivt, er en mulig og naturlig del av samfunnsutviklinga, både i samiske lokalsamfunn, i byene og i regionsentra for øvrig.

Den samiske befolkningen lever i spennet mellom tradisjon og modernitet og lever et mangfoldig liv i både bygd og by. Det kommer til uttrykk både i språket, i kunsten og kulturen. Et allsidig kulturliv styrker samisk samhörighet og identitet. Det bidrar til å øke kunnskap og forståelse for mangfoldet i nord, og kunnskapen om at Norge har et urfolk.

Det globale fokuset på klima og miljø har også skapt en økende interesse for urfolkskultur. I en digitalisert og globalisert verden har samiske kulturuttrykk et stort potensial som eksportvare, likeledes som det har potensiale til å tiltrekke seg et interessert publikum til regionen og landet for øvrig. Samisk kultur er både en kulturressurs og en næringsressurs.

Også kvener eller norskfinner har en lang historie i Troms og Finnmark. Det kvenske/norskfinske samfunnslivet er mangfoldig og berører temaer som kultur og tradisjon, kunst og kunsthåndverk, språk og litteratur, kunnskap og læring, kulturminner og kulturarv, museer og formidling, næring, organisasjonsliv og grenseoverskridende samarbeid.

De samiske språkene er likeverdige og likestilte med norsk språk etter samelovens språkregler. Det er stort behov for å øke innsatsen for vern og utvikling av samiske språk. Retten til å lære, bruke og utvikle sitt arvespråk er en grunnleggende menneskerettighet som ennå ikke er oppfylt for mange samer i denne regionen. Det er en utfordring å få rekruttert nok samiskspråklig kompetanse i barnehage- og undervisningssektoren og det er et stort behov for utvikling av et felles kunnskapsgrunnlag omkring samiske forhold, der også tradisjonell kunnskap inngår som forutsetning for planlegging og ressursforvaltning.

Kvensk språk er et østersjøfinsk språk nært beslektet med meänkieli (tornedalsfinsk) i Sverige og med nordfinske dialekter. Kvensk ble anerkjent som minoritetsspråk i Norge i 2005. Fornorskning og generell samfunnsutvikling har ført til at kvensk språk er blitt svekket.

De samiske samfunnene har hatt en positiv språklig og kulturell utvikling de siste 10 årene, gjennom klynge- og institusjonsbygging og et økt nasjonalt fokus på samisk språk og kultur. 60 % av de som snakker samisk som hjemmespråk, bor i indre Finnmark. Det nordsamiske språket er dominerende i regionen, en mindre gruppe snakker kvensk eller norskfinsk som hjemmespråk. To av tre samer/kvener/norskfinner har likevel tro på at språket deres ville bli brukt like mye eller mer om ti år. Det viser en positivitet rundt og stor tro på språkene. Språket spiller en stor rolle i folks liv og kan både være med å styrke identitet og selvfølelse. Språksentrene spiller en vital rolle for voksenopplæring, kontakt mellom generasjoner og kunnskapsoverføring.

3.4.2 Kulturminner

Troms og Finnmark fylke har noen av Norges best bevarte spor etter steinalderbosettinga i Norge og vi har et spesielt ansvar for å ta vare på denne kulturarven for oss som lever i dag og de som kommer etter oss. Klimaendringer og ny bruk av arealer er en trussel for de eldste kulturminnene. Det er behov for å foreta en systematisk tilstandsvurdering og kontrollregistrering av kulturminnene i fylket.

Troms og Finnmark har to lokaliteter på UNESCO's verdensarvliste; bergkunsten i Alta og Struves meridianbue. Bergkunsten i Alta ble innskrevet på UNESCO's Verdensarvliste i 1985, og består av 4 områder med helleristninger og ett område med hellemaalier. Struves meridianbue ble innskrevet på UNESCO's verdensarvliste i 2005 som det første teknisk-vitenskapelige kulturobjekt. Meridianbuen ble målt i perioden 1816-1855 ved hjelp av en gradmålingsrekke på 2822 km, som strekker seg fra Ismail ved Svartehavet til Fuglenes i Hammerfest. UNESCO's vedtak innebærer vern av 34 målepunkter. De norske målepunktene er endepunktet Meridianstøtten i Hammerfest, fjelltoppen Lille-Raipas (Unna Ráipásaš) i Alta, fjelltoppen Luvddiidčohkka (Lodiken) og fjelltoppen Bealjášvárri/Muvravárri i Kautokeino.

3.4.3 Landskap

Å ta vare på vår natur- og kulturarv krever et aktivt jordbruk, lokalt engasjement og en statlig innsats. Satsingen på utvalgte kulturlandskap (UKL) som startet i 2009, er et spleiselag mellom landbruks-, natur-, og kulturminnemyndighetene. I 2020 er det satt av nær 37,3 millioner kroner som skal brukes til å ta vare på 46 utvalgte områder i Norge. Status som Utvalgt kulturlandskap (UKL) gir en positiv utvikling for områdene, blant annet for kulturminner. Det gjøres en stor innsats for å ivareta og sette i stand både bygninger og anlegg. I tillegg skjøttes automatisk fredete kulturminner og kunnskapen om kulturminner økes.

UKL-områder i Troms og Finnmark	Type område
Kvæfjord kommune	Skallan-Rå. Et utpreget landbruksområde som har bevart de karakteristiske lange, smale teigene fra stenvorrene og naustene i fjæra til sommerfjøsene oppe i den slake lia. Omkranset av steingjerder.
Kåfjord kommune	Skárfvággi. Sjøsamisk bygd med tradisjonelt bosettingsmønster og lang tradisjon i driftsformer
Porsanger kommune	Goarahat og Sandvikhalvøya. Sjøsamisk område, rikt på kulturminner fra steinalder til i dag
Sør-Varanger kommune	Sää'msjidd/Skoltebyen/Kolttakylä Skoltebyen er neidensamenes gamle sommerboplass og senere faste boplass.

3.4.4 Kulturell aktivitet og tilgjengelighet

Norsk kulturindeks er en årlig oversikt over kulturtilbud og kulturaktiviteter i norske kommuner, regioner og fylker, etter faktorer som tilgjengelig, tilbud og bruk. Den tar utgangspunkt i ti kategorier: kunstnere, kulturarbeidere, museum, konserter, kino, bibliotek, scenekunst, kultur for barn og unge (kulturskole og Den kulturelle skolesekken), sentrale tildelinger og frivillighet. Det er store variasjoner mellom kommunene i de ulike kategoriene. Tromsø rangerer høyest i Norsk kulturindeks blant kommunene i Troms og Finnmark med en 12. plass av totalt 422 kommuner. Vadsø, Harstad, Nordkapp, Målselv, Hammerfest, Porsanger, Lebesby og Sør-Varanger, i tillegg til Tromsø, ligger blant de beste 100 kommunene i landet. Disse gjør det bra på mange indikatorer i indeksen.

Ser vi på de enkelte kategoriene (jo lavere score, desto bedre plassering i indeksen).

Kommune	Samlet score	Kunstnere	Kulturarbeidere	Museum	Konserter	Kino	Bibliotek	Scenekunst	Kulturskole	DKS	Tildelinger	Frivillighet

Kommune	Samlet score	Kunstnere	Kulturarbeidere	Museum	Konserter	Kino	Bibliotek	Scenekunst	Kulturskole	DKS	Tildelinger	Frivillighet
Tromsø	12	8	9	51	128	24	129	14	260	93	39	299
Vadsø	29	223	48	148	17	90	120	44	180	238	62	132
Harstad	35	119	31	83	64	54	203	64	273	167	177	123
Nordkapp	45	247	18	37	293	21	340	53	112	24	5	150
Målselv	50	204	132	114	162	19	69	151	205	234	105	119
Hammerness	55	151	107	72	146	57	179	37	169	218	104	283
Poranger - Porssangu - Porssanki	77	55	12	84	354	79	162	35	193	421	136	300
Lebesby	82	114	236	112	220	146	199	106	127	12	25	244

Kommune	Samlingscore	Kunstnere	Kulturarbeidere	Museum	Konserter	Kino	Bibliotek	Scenekunst	Kulturskole	DKS	Tildeganger	Frivillighet
Sør-Varanger	84	222	59	33	230	66	160	76	106	400	129	351
Alta	102	172	29	62	215	36	231	89	320	270	136	316
Varde	118	405	21	14	389	103	415	51	38	295	94	92
Karasjok - Karasjohka	134	88	17	53	207	315	281	26	187	280	146	414
Salangen	150	359	170	150	317	148	356	47	174	84	83	66
Kåfjord - Gaivuotna - Kaivuono	154	322	81	117	141	315	240	41	28	317	202	303

Kommune	Samlet score	Kunstnere	Kulturarbeidere	Museum	Konserter	Kino	Bibliotek	Scenekunst	Kulturskole	DKS	Tildelinger	Frivillighet
Nessey-Unjarga	156	268	13	1	266	315	81	34	224	20	366	348
Tranøy	186	158	168	52	389	296	358	278	161	393	49	31
Nordreisa	199	354	154	120	296	132	111	58	389	237	87	384
Kaukeino Guovdageaidnu	210	3	34	138	201	140	404	18	422	368	334	420
Lenvik	219	380	129	207	243	112	152	40	305	159	321	279
Berg	230	159	230	186	389	224	44	278	83	339	187	333
Tana-Deatnu	254	133	53	174	389	192	391	18	137	417	298	402
Måsøy	255	138	274	94	389	315	166	278	11	76	366	211

Kommune	Samlet score	Kunstnere	Kulturarbeidere	Museum	Konserter	Kino	Bibliotek	Scenekunst	Kulturskole	DKS	Tildelinger	Frivillighet
Storfjord- Omav uotna Omav uono	260	224	102	149	45	266	334	222	92	377	366	393
Berlevåg	262	409	322	58	389	126	365	278	168	344	28	90
Skjervøy	266	367	249	143	325	158	84	92	118	172	366	379
Kvæfjord	304	156	338	132	320	260	418	278	129	353	301	44
Gratangen	312	161	161	264	389	235	333	278	201	148	211	231
Ibestad	321	330	404	264	281	221	279	278	85	184	244	70
Lynghen	336	364	370	248	344	277	181	171	166	198	36	392
Skånland	348	274	406	264	357	274	72	217	372	413	353	16

Kommune	Samlet score	Kunstnere	Kulturarbeidere	Museum	Konserter	Kino	Bibliotek	Scenekunst	Kulturskole	DKS	Tildelinger	Frivillighet
Kvæנגen	350	388	367	195	370	315	128	55	63	374	240	419
Bardu	353	352	401	157	389	100	384	170	150	201	366	144
Loabåk - Lavangen	359	409	149	264	334	315	323	278	88	185	366	102
Båtsfjord	361	371	408	264	205	166	407	63	54	125	316	391
Sørreisa	367	299	376	195	389	261	408	107	250	216	366	42
Gamvik	383	322	390	24	389	203	337	278	367	73	89	415
Karløy	385	176	414	264	329	315	418	278	45	165	262	227
Loppa	391	265	313	264	389	232	135	278	183	42	366	404
Baltsfjord	404	244	296	239	380	302	367	260	336	326	118	397

Kommune	Samlet score	Kunstnere	Kulturarbeidere	Museum	Konserter	Kino	Bibliotek	Scenekunst	Kulturskole	DKS	Tilbud	Frivillighet
Hasvik	407	376	383	264	157	205	410	136	378	118	334	385
Torsken	411	228	418	264	389	182	418	278	51	170	366	422
Kvalsund	412	343	290	163	389	315	391	278	291	137	283	411
Dyrøy	414	409	350	228	376	315	355	278	35	385	366	336

Kilde: <http://kulturindeks.no>

I følge Telemarksforskning.no kan følgende indikatorer påvirke score på kulturindeksen til en kommune: kommuneøkonomien, størrelsen, sentraliteten og utdanningsnivået til befolkningen.

Kulturelle tilbud er et spørsmål om tilgjengelighet på minst to måter. Tilbudet og bredden i aktiviteter kan påvirkes av kommuneøkonomien og benyttelsen av tilbudene kan påvirkes av befolkningens sosioøkonomiske utgangspunkt. Personlig inntekt avhenger ofte av utdanningsnivå og forskning tyder også på at mennesker med høyere utdanning etterspør kulturgoder i større grad. Inntekten til innbyggerne i kommunene påvirker også skatteinntektene i kommunene, som igjen påvirker det kulturelle tilbudet. Flere av kommunene som scorer dårlig på kulturindeksen også er kommuner hvor innbyggerne har lav gjennomsnittlig månedslønn.

Selv om det er unntak, er det en tendens til at kommuner der det bor mange barn i vedvarende lavinntektsfamilier, også oftere har en dårlig kulturindeksscore. Mange av barna i disse kommunene er dobbelt uheldige, de har dårligere økonomiske muligheter til å delta i kulturlivet, og kulturtilbudet i kommunen de bor i er også dårligere enn ellers i fylket. Det er en utfordrende kombinasjon og kan forsterke utenforskapet.

3.4.5 Kulturell infrastruktur

Kulturlivet har en rekke arenaer i fylket som brukes som møteplasser for kultur, til kulturaktiviteter både i frivillig og profesjonell regi. Tilgang til og tilrettelegging av gode møteplasser for at flest mulig kan drive kulturell virksomhet, bidrar til bolyst og aktive lokalsamfunn. De fysiske og digitale arenaene som er tilgjengelige for kulturlivet i fylket, kan omtales som den kulturelle infrastrukturen vår.

Kulturlivet i Troms og Finnmark favner et mangfold av kulturuttrykk knyttet til ulike kunstformer, kulturarv, bibliotek, digital formidling, idrett og friluftsliv. Både det profesjonelle og det frivillige kulturlivet bidrar til

mangfoldet og spenner over en stor skala. Bibliotek, kulturskole og den frivillige kultursektoren er tilgjengelig i alle kommuner, uansett størrelse.

3.4.6 Museer

Det er 12 museer i Troms og Finnmark. De forvalter vår felles kulturarv og tar vare på uerstattelige historiske gjenstander, bygninger, kulturminner og kunstgjenstander.

Museer i Troms og Finnmark 2019

Museum	Besøk	Gjenstander	Foto	Årsverk
Vardobáiki museum	1022	541	20 000	2
Sør-Troms museum	57 240	45 987	56 922	28
Midt-Troms museum	33 630	30 050	66 400	13
Norges Arktiske Universitetsmuseum - UiT	179 225	882 860	367 975	94
Perspektivet museum	25 243	15 439	474 254	7
Nordnorsk kunstmuseum	54 349	2167	-	13
Nord-Troms museum	11 150	19 185	52 780	8
Verdensarvsenter for bergkunst - Alta museum	62 131	3 149	6 376	30
Museene for kystkultur og gjenreisning i Finnmark	46 573	14 386	48 009	25

Museum	Besøk	Gjenstander	Foto	Årsverk
Tana og Taranger museumsiida	30 776	6 260	18 841	14*
Riddoduotta museat	13 088	9 890	24 466	14
Varanger museum	55 739	29 878	94 258	25

Tabell 1. Statistikk for museer i Troms og Finnmark for 2019. Basert på tall fra Kulturrådet "Statistikk for museum 2019». * Tallet er ikke oppgitt i 2019-statistikken. Tallet er basert på antall årsverk i 2017.

3.4.7 Kulturelle møteplasser

Troms og Finnmark har flere kulturbygg som fungerer som sosiale møteplasser og arenaer for utøvende profesjonell kunst og kultur, blant annet som turnéstoppesteder for Hålogaland Teater og Det Samiske Nasjonalteatret Beaivváš. Bygdehus, grende- og samfunnshus fyller en viktig rolle i lokalsamfunnene. Troms og Finnmark har flere kulturbygg som fungerer som sosiale møteplasser og arenaer for utøvende profesjonell kunst og kultur, blant annet som turnéstoppesteder for Hålogaland Teater og Det Samiske Nasjonalteatret Beaivváš. Bygdehus, grende- og samfunnshus fyller en viktig rolle i lokalsamfunnene.

Kulturarrangementer er viktige møteplasser og bidrar til frivillig aktivitet, identitetsbygging, inkludering og samhold i lokalsamfunnene. I tillegg betyr disse mye for lokal verdiskaping, og ses på som viktige samarbeidspartnere til reiseliv og næringsliv for øvrig. I tillegg til å være arena for bransjebygging og kunst- og kulturopplevelser, bidrar de også til generell kompetanseheving lokalt. På kulturarrangementer møtes alle sektorer innenfor arrangørfeltet, det foregår næringsutvikling og talentutvikling, og lokalsamfunnenes beredskapskompetanse blir hevet. Det er fortsatt behov for økt kompetanse og bevissthet på gode og egnede arenaer for kultur.

Covid-19 har gitt betydelige utfordringer for både det profesjonelle og frivillige kulturlivet i 2020.

3.4.8 Bibliotek

Biblioteksektoren i Troms og Finnmark består av folkebibliotek, skolebibliotek i grunnskole og videregående skole, universitets- og høyskolebibliotek og Sametingets bibliotek. Bibliotekene er en del av et felles nettverk som sikrer at tilgangen til litteratur er lik for alle uavhengig av bosted. Samhandling mellom fag- og folkebibliotek er avgjørende for at dette skal fungere optimalt.

Bibliotekene har et bredt samfunnsoppdrag, de styrker demokratiet og ytringsfriheten ved å gi tilgang til kunnskap, kultur- og litteratur. De understøtter språkopplæringen og integreringen, og er en lavterskel møteplass for alle uavhengig av alder, kjønn og etnisitet. Bibliotekene gir gjennom sin fysiske tilstedeværelse og sine digitale løsninger muligheter for innbyggerne til å forbedre sine liv ved å gi tilgang til informasjon, kunnskap og opplevelse.

Å tilby lavterskel tjenester bidrar tilsosial og økonomisk utjevning. Bibliotekene har også en nøkkelrolle ved at de gjør kvalitetssikret helseinformasjon tilgjengelig for alle gjennom digitale løsninger. Folkebibliotek bidrar til livslang læring ved å støtte kunnskapsinnhenting og formidle kvalitetssikret faglitteratur til hele befolkningen, til elever og studenter gjennom hele skoleløpet og ved å stille rom og tjenester til rådighet for folk i utdanning.

Ytringsfrihet, likeverdig tilgang til informasjon, frihet til å samles og rett til personvern er sentralt for individets frihet og for å sikre rettsvern. Bibliotek bidrar til å redusere ulikhet gjennom å tilby trygge offentlige rom til alle både i urbane og rurale strøk. De bidrar til engasjement og deltakelse fra innbyggerne i utstrakt samarbeid med andre i lokalsamfunnene.

3.4.9 Anlegg for idrett, friluftsliv og fysisk aktivitet

Det er i overkant av 3 000 ulike idrettsanlegg i Troms og Finnmark, noe som inkluderer ca. 900 nærmiljøanlegg og ca. 2 100 ordinære anlegg. Det er et betydelig spenn i både type og størrelse på de ulike anleggene, og mange av dem er del av et større anlegg. De mest utbredte anleggene er mindre utendørsanlegg (523) og friluftslivsanlegg (478). Deretter følger idrettshaller og aktivitetssaler (320), kart (297) og fotballanlegg (295).

3.5 Profesjonell kunst og kultur

Kultursektoren sysselsetter mange personer og bidrar til sysselsetting og aktivitet i andre næringer.

Institusjonene har ulike eierskaps- og selskapsform. Troms og Finnmark er vertsfylke for Beaviváš Sámi Našunálateáhter / Det Samiske Nasjonalteatret Beaviváš (Kautokeino), Dansearena Nord (Hammerfest), Pikene på Broen (Kirkenes), Arktisk Filharmonisk (Bodø og Tromsø) Festspillene i Nord-Norge (Harstad), Nordnorsk filmsenter AS (Tromsø), Filmfond Nord (Bodø og Tromsø) og HATS – Hålogaland Amatørteaterråd (Tromsø). Den nordnorske litteraturstrategien har bidratt til større oppmerksomhet rundt nordnorske forfattere og deres forfatterskap.

RadArt som nettverksorganisasjon for det frie feltet i nord har hatt en sentral betydning for at kunstnere vil flytte til nord. I tillegg har det vært en betydelig satsing på talentprogrammer både innen det frie feltet og institusjonene. Dette er talentsatsinger som har kunnet realiseres i samarbeid med Sparebank1 Nord-Norges ordning Samfunnsløftet, som igjen har vært drivende for å utløse nasjonale midler fra Talent Norge. Eksempler på dette er Uredd-programmet i RadArt, Riddu Sessions og Riddu ungunstner under Riddu Riddu, ungunstner / Open Call under Festspillene i Nord-Norge, Talentstigen hos Tvibit, samt talentprogram under Arktisk Filharmonisk og Hålogaland Teater. I tillegg etablerer flere festivaler egne rekrutterings-, mentor- og talentprogram i samarbeid med bransjen, Samfunnsløftet og/eller Talent Norge. Eksempler på dette er Insomniafestivalen, Varangerfestivalen, Tromsø Internasjonale Filmfestival og Bukta Tromsø Open Air Festival.

Troms og Finnmark kommer relativt sett godt ut i statistikken over statlige tildelinger til feltet i 2018. Arktisk Filharmonisk, Hålogaland Teater, Festspillene i Nord-Norge, Riddu Riddu Festivalá og Tvibit Filmveksthuset er blant institusjonene som bidrar til at Troms scorer høyt. I region Finnmark er det tildelinger til Dansearena Nord, Pikene på Broen, Internasjonalt Samisk Filminstitutt og Samovarteatret som trekker regionen opp.

3.5.1 Landsdelsmusikerordningen i Nord-Norge (LiNN)

LiNNs arbeid sees i tett sammenheng med Folkemusikk Nord hvor man tilbyr kompetanse og produksjoner innen folkemusikk og folkedans i hele Nord-Norge i et utstrakt samarbeide med utøvere, arrangører og relevante

miljøer. Landsdelsmusikerordningens overordnede målsetning er å levere store opplevelser på små steder, noe som medfører at publikumstill ikke nødvendigvis er et godt parameter for å måle det arbeidet som gjøres. I 2019 leverte Landsdelsmusikerordningen (Troms og Finnmark) 330 konserter og besøkte til sammen 55 kommuner. Flere av produksjonene var rettet mot barn og unge eller eldre på sykehjem. Samiske produksjoner er et naturlig fokus gjennom en egen musikerstilling satt av til joik.

3.5.2 Film

Troms og Finnmark representerer et tyngdepunkt innenfor film i Nord-Norge. Mange av aktørene har et betydelig fokus på barn og unge i sin virksomhet. Nordnorsk filmsenter AS, Filmfond Nord AS og Nordnorsk Filmkomisjon AS eies av de to nordnorske fylkeskommunene.

Internasjonalt Samisk Filminstitutt, som eies av Kautokeino kommune og Sametinget. Målgruppen er samiske filmarbeidere og produsenter både i Norge, Sverige, Finland og Russland. I tillegg fremmer instituttet urfolksfilm og er en del av det internasjonale filmmiljøet blant urfolk. FilmCamp AS med sitt studio og tilhørende fasiliteter er viktig, og understøtter den nordnorske satsingen med kommisjon og fond. FilmCamp har bidratt til at store internasjonale filminnspillinger er lagt til regionen. Filmveksthuset Tvibit eies av Tromsø kommune, og fremstår som landets største senter for talentutvikling og ungdomsfilm. Nordkapp Filmfestival og Tromsø Internasjonale Filmfestival (TIFF) bidrar til bransjeutviklingen i nord, og fungerer både som formidlings- og kompetansebyggende arenaer. Sistnevnte er landets største filmfestival. TIFF drifter også landsdelens eneste Cinematek.

Det øvrige filmmiljøet i regionen består av en rekke små enkeltforetak, Filmklynge Nord, samt noen få større produksjonsselskaper.

3.6 Frivillighet

Troms og Finnmark fylke har et høyt nivå og mange aktører på den frivillige arenaen også utover idretts- og friluftsansjonesene. Det er flere fylkesoverspennende organisasjoner som Troms Fylkeshusflidslag med 29 lokallag og 1068 medlemmer, Finnmark Fylkeshusflidslag med 14 lokallag og 389 medlemmer, Ung Kultur Møtes (UKM), og Hålogaland Amatørteaterselskap (HATS), som pr 2019 har 48 medlemslag i fylket. Finnmark musikkråd har 6 medlemsorganisasjoner og fire lokale musikkråd, og Troms musikkråd har 11 medlemsorganisasjoner og fire lokale musikkråd.

Det er et stort frivillig engasjement knyttet opp mot idretts- og kulturaktivitet. Hele året er dugnadsinnsatsen stor med mange festivaler, kultur- og bygdedager og andre kulturarrangement lokalt. De senere årene ser det også ut til at det er et økt samspill mellom det profesjonelle kunst- og kulturlivet og frivillige aktører. Økt samhandling gir god synergieffekt på rekruttering fra frivilligfeltet til den profesjonelle arenaen, samtidig som det er et signal om økt krav til profesjonalitet i frivillig sektor, både på aktivitetssiden og organisatorisk.

Momskompensasjon til frivillige organisasjoner sier noe om den frivillige aktiviteten på kulturfeltet. Regionen Troms mottok om lag 2,5 millioner i momskompensasjon i gjennomsnitt pr år i perioden 2015-2018. Dette utgjør 15 kroner pr. innbygger og er 20 % under landsgjennomsnittet. Troms har hatt en utflating av kurven etter 2017, mens Finnmark ligger høyere med helt jevn kurve siden 2014, med en kroneverdi per innbygger på 17-18 kroner i gjennomsnitt i samme periode. Både Troms og Finnmark ligger under landsgjennomsnittet på 19,7 kroner per innbygger.

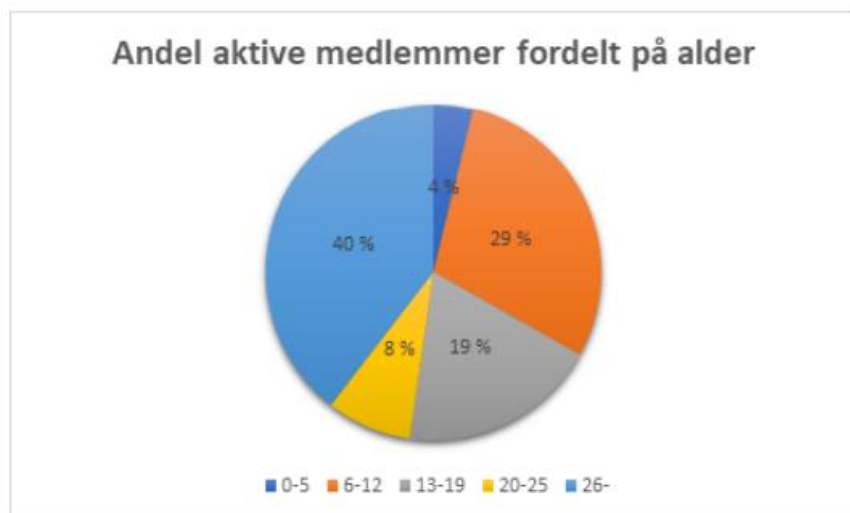
Det frivillige kulturfeltet engasjerer mange ildsjeler i lokalmiljøene. Frivilligheten består av mange små miljøer som skal dekke mange funksjoner på mange steder med lange avstander imellom. Ildsjelene er ofte engasjert på flere områder og i flere lag og foreninger. Et eksempel er Norske Kvinners Sanitetsforening (NKS) som er spesielt engasjert i arbeidet med barn og unge, trygge lokalsamfunn og kvinners helse og livskår. De utgjør en betydelig grunnpilar i mange små lokalsamfunn og bidrar i stor grad til trivsel, bolyst og stedsutvikling.

Den tradisjonelle frivilligheten er i endring, og gjør at aktivitetsnivå og bredde innen frivilligheten varierer. Frivilligheten er sårbar overfor fraflytting, og avhengig av at ildsjeler blir boende og finner motivasjon for videre aktivitet.

3.6.1 Idrett

Idretten er den frivillige organisasjonen med størst oppslutning i Troms og Finnmark. Ingen fritidsaktivitet kan måle seg med idretten når det gjelder deltakelse blant barn og ungdom. Det er mange faktorer som påvirker deltakelse i organisert idrett, hvor økonomi er en av disse. Det er påvist en klar sammenheng mellom lav husstandsinntekt og lavere deltakelse i idrettsaktivitet. Ifølge Redd Barna vokser rundt 106 000 barn i Norge opp i lavinntektsfamilie, som innebærer at hvert tiende barn i Norge vokser opp i lavinntektsfamilier.

Ifølge NIFs medlemsregistrering hadde den frivillige, medlemsbaserte idretten i Troms og Finnmark i overkant av 38 000 medlemskap i 2019. Dette var en nedgang på ca. 1 300 medlemskap fra året før. Det er de unge som utgjør mesteparten av aktive medlemmer i idretten. Barn og unge på 19 år eller yngre står for 52 % av medlemsmassen i Troms og Finnmark i 2019. Diagrammet nedenfor presenterer andel aktive medlemmer fordelt på alder.

Tabellen nedenfor viser idrettene med mer enn 2000 registrerte medlemmer i Troms og Finnmark (kilde: Idrettsregistreringen 2018).

Idrett	Lag	Medlemmer
Fotball	129	18 395

Idrett	Lag	Medlemmer
Ski	125	11 070
Håndball	30	6 567
Golf *	11	4 297
Svømming	30	3 908
Gym og Turn	23	3 198
Friidrett	70	2 983
Sykling	37	2 828
Klatring *	17	2 303
Kampsport*	32	2 168
Ryttersport	34	2 152

* betyr at disse er særvidretter uten regionalt ledd i fylket

3.6.2 Friluftsliv

Friluftslivsaktiviteter er svært viktig faktor for trivsel, bolyst og folkehelse i regionen. Undersøkelser viser at 9 av 10 bedriver friluftslivsaktiviteter på landsbasis, og turgåing er den fysiske aktiviteten vi totalt sett bruker mest tid på. Friluftslivsaktivitetene kjennetegnes i stor grad av egenorganisert aktivitet i nærmiljøet hvor det er lav terskel for å delta og gratis og tilgjengelig for alle lag av befolkningen. Å tilrettelegge for hverdagsfriluftsliv i nærmiljøet er et nasjonalt og regionalt satsingsområde.

Jakt-, fiske- og høstingstradisjonene står sterkt i Troms og Finnmark. Dette er aktiviteter som har vist en nedgang på landsbasis, for eksempel bærplukking og innlandsfiske. Aktivitetsformer som kaiting, klatring, terrengsykling og toppturer er populært.

Kommunene og fylkets fem friluftsråd har mange ulike tilbud som når bredt. Finnmark friluftsråd har for eksempel «Perletur» som er en turkassetrim med 450 ulike turmål i hele Finnmark med over 87 000 registreringer i 2020. Alle friluftsrådene arrangerer friluftsskoler i feriene, og bidrar sammen med organisasjonene til inkludering, lavterskelturer og aktivitet i mørketida. Funn fra Ungdata undersøkelsen viser at de fleste barn og unge har deltatt i, eller vært innom ulike typer organiserte fritidsaktiviteter gjennom oppveksten.

4 Kompetanse, verdiskaping og naturressurser

I generasjoner har folk i Troms og Finnmark omdannet fornybare naturressurser til arbeidsplasser og verdier og bygd livskraftige lokalsamfunn. Som Norges arktiske fylke og sentralt plassert i den folkerike delen av Arktis, har fylket har unike naturgitte forutsetninger til å være en katalysator i klimaomstillingen nasjonalt og internasjonalt. Balansen mellom bevaring, vern og økonomisk vekst er utfordrende, men dette skaper også nye muligheter. Oppmerksomheten mot Arktis har i senere år vokst betydelig på grunn av økt fokus på klimaendringer, ressurspotensial og geopolitikk. Gjennom samarbeid, innovasjon og teknologi kan naturen sikres, samtidig som naturressursene våre forvaltes på bærekraftig måte. De unge er fremtiden og de lærer på alle trinn i skolen om bærekraftig utvikling. Fagfornyelsen som ble iverksatt høsten 2020 har nettopp bærekraftig utvikling som et av tre tverrfaglige temaer. I en økonomisk bærekraftig kontekst betyr det at de unge inkluderes i arbeidsmarkedet og videre sørge for fast og trygt arbeidsliv og redusere uformelt og svart arbeid. Det innbefatter også å integrere mennesker med flerkulturell bakgrunn i skole og arbeidsliv.

Hav og fiskeri har alltid vært viktig for Nord-Norge og regjeringen har sagt at bærekraftig hav er et av de prioriterte områdene for Norge. Det er godt nytt for Troms og Finnmark da sjømatnæringen er en særdeles viktig verdiskaper. Norges avtaler med EU innebærer at EUs politikk og regelverk påvirker nordnorske forhold direkte. Dette gjelder blant annet forhold som berører klima og miljøspørsmål, konkurransepolitikk, industri og næringsutvikling, transport og regional utvikling, for å nevne noe. Norges avtaler med EU har økt i både bredde og omfang de siste årene. I tillegg til Schengenavtalen og EØS-avtalen er Norge med i flere av EUs samarbeidsprogrammer, noe som innebærer at norske aktører kan delta i prosjektsamarbeid ute i Europa. Dette inkluderer blant annet i EUs forsknings- og innovasjonsprogram Horisont Europa, programmet for livslang læring, Erasmus+, Interreg, Creative Europe m.fl. EUs økte fokus på Arktis og planen for en bærekraftig europeisk økonomi (Green Deal) har gitt EU ytterligere aktualitet i Nord-Norge.

Vi trenger rett kompetanse til fremtidens arbeids- og næringsliv og det trengs optimisme på fylkets vegne. Gode lærere og kvalitet i undervisningen – hele veien fra barneskolen til universitetet er viktige for å utdanne riktig kompetanse som etterspørres og samtidig sørge for å tilrettelegge for entreprenørskap og nye verdiskapere.

4.1 Natur, miljø og økosystemer

Naturen vår med vidder, myrer, skoger, elver, kystlandskap og fjorder er habitat for et mangfold av organismer, dyr og planter. Samspillet mellom levende organismer, næringsstoffer og fysiske forhold skaper økosystemtjenester som ivaretar oss. Det gir oss et ansvar og en forpliktelse til å ta vare på naturen og sikre økosystemets motstandskraft slik at den kan hente seg inn igjen etter belastninger.

4.1.1 Drikkevann og fysiske miljøer

Samfunnet har behov for at alle drikkevannsforsyningene er helsemessig trygge og forsyningsmessig sikre. Drikkevann er en av våre viktigste og helt uerstattelige naturressurser. Redusert kvalitet og forsyningsikkerhet for drikkevann kan få konsekvenser for folkehelsen og andre samfunns- og brukerinteresser.

I store deler av fylket består vannforsyningen av overflatevann (FylkesROS for Troms og Finnmark, 2019). De fleste abonnenter i Troms og Finnmark mottar drikkevann med tilfredsstillende kvalitet. En større andel av

ledningsnett er likevel utdatert, noe som medfører tap av rensedrikkevann grunnet lekkasjer, samt økt risiko for innblanding av forurensende stoffer før drikkevannet når abonnentene. Vedlikehold og målrettet oppgradering av ledningsnett er nødvendig for å opprettholde og forbedre drikkevannskvaliteten. De fleste vannverkene i Troms og Finnmark fylke er forholdsvis små med enkle renseløsninger. Ofte består renseløsningene av et UV-system som fjerner innholdet av bakterier, virus og alger. Det gjør vannverkene mer sårbare og avhengige av god råvannskvalitet og beskyttelse av drikkevannskilden med tilhørende nedslagsfelt.

Nye utfordringer i enkelte områder er stor grad av masseturisme i nedslagsfeltet til drikkevannskilder. Samtidig kan større utbygginger, for eksempel knyttet til bergverk eller vindkraft, utgjøre en potensiell forurensningsfare i anlegg- og driftsperioder. I slike tilfeller er det viktig å vurdere behovet for hensynssoner og arealbegrensninger.

4.1.2 Drikkevannskvalitet og klimaendringer

Klimaendringer som medfører mer styrtregn og mer omfattende snøsmeltning vil kunne påvirke vannkvaliteten. Økt avrenning og erosjon fra bakken vil øke risikoen for at organisk materiale, mikroorganismer og annen forurensning blir fraktet til drikkevannskilder. Samtidig vil et varmere klima gi gunstige forhold for bakterier. Oversikt over utviklinga av råvannskvaliteten viser at dette er en trend for drikkevann som hentes fra overflatevann. Til tross for mer nedbør, kan klimaendringene også gi økt sannsynlighet for tørke i perioder. Dette kan resultere i redusert tilførsel av drikkevann, også i grunnvannskilder.

Mangel på ressurser og finansiering kan være en utfordring i arbeidet med drikkevannskvalitet. Det er derfor sannsynlig at nødvendige investeringer og/eller økte vedlikeholdsutgifter vil føre til økte vanngebyrer i mange kommuner. Størrelsen på investeringene er størst i byer på grunn av kompleksiteten på prosjektene. Likevel er det sannsynlig at den økonomiske belastningen for den enkelte abonnent blir større i områder med lavere befolkningstetthet, fordi det er færre abonnenter å fordele kostnadene på.

4.1.3 Avfall og avfallshåndtering

Forsvarlig håndtering av avfall er viktig for å redusere forurensning og hindre avfall på avveie som igjen har direkte påvirkning på vann og avløp, natur, luft og menneskers helse og livskvalitet. Dette gjøres i regi av kommunene, men også næringsliv og privatpersoner er ansvarlig for å bidra til god avfallshåndtering.

Ved å gjennomføre tiltak som bidrar til å redusere forbruk, kan det bidra til et generelt lavere ressursforbruk, herunder forbruket av fossile ressurser. Dette kan redusere energiforbruk og utslipp av klimagasser ved produksjon og transport av varer og sluttbehandling av avfall. Ved å redusere avfallsmengdene kan man også unngå å måtte utvide behandlingsskapiteten.

Husholdningsavfall pr innbygger (nasjonalt og fylkes vis)

Sted	Husholdningsavfall pr innbygger (nasjonalt og fylkesvis)	Husholdningsavfall pr innbygger (nasjonalt og fylkesvis)	Husholdningsavfall pr innbygger (nasjonalt og fylkesvis)	Husholdningsavfall pr innbygger (nasjonalt og fylkesvis)	Husholdningsavfall pr innbygger (nasjonalt og fylkesvis)	Husholdningsavfall all per innbygger (kg)	Husholdningsavfall all per innbygger (kg)	Husholdningsavfall all per innbygger (kg)	Husholdningsavfall all per innbygger (kg)	Husholdningsavfall all per innbygger (kg)
	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019
Norge	37,9	38,1	39	39,8	40,7	438,8	433	426	420,6	427
Troms og Finnmark	23,0	23,9	27,0	30,0	31,1	396,7	390,0	369,8	390,4	359,5

(kilde: SSB tabell 12241)

Håndtering av husholdningsavfall (tall i 1000 tonn)

2017	2256	548	224	108	1283	72	21
2018	2277	536	228	105	1323	65	22
2019	2275	562	204	161	1234	99	15
Troms og Finnmark	88	18	10	0	57	3	0
Landsgjennomsnitt	126,4	31,2	11,3	8,9	68,6	5,5	0,8

NB: Håndtering av husholdningsavfall har flere feilkilder, blant annet rapporteres det ulikt i forskjellige kommuner på bakgrunn av avfallssortering og hvordan den håndteres lokalt.

Sortering av avfall er viktig fordi avfall som regnes som farlig avfall og el-avfall bør, av helsemessige og miljømessige årsaker, håndteres forsvarlig.

Jevnt over ligger husholdningsavfall pr innbygger i Troms og Finnmark under landsgjennomsnittet. Samtidig ligger befolkningen under landsgjennomsnittet når vi ser på avfall levert til materialgjenvinning, Troms og Finnmark leverer rett i overkant av 30% til materialgjenvinning, som er vel 10% lavere enn landsgjennomsnittet. Det er viktig å være klar over feilkilder i denne statistikken, da tallene som rapporteres til SSB kan variere på hvordan man beregner fraksjonene ut fra avfallssorteringen.

4.1.3.1 Matavfall

En av de største kildene til klimagassutslipp er produksjon av mat og påfølgende matsvinn. I Norge kaster vi alt for mye mat som kunne vært spist. Både i et globalt, nasjonalt og regionalt perspektiv ligger det store besparelser for miljøet i å redusere matsvinn. Delmål 12.3 sier «Innen 2030 halvere matsvinn per innbygger på verdensbasis, både i detaljhandelen og blant forbrukere, og redusere svinn i produksjons- og forsyningskjeden, inkludert svinn etter innhøsting». Det er et ansvar som ligger i hele verdikjeden, fra produsent til forbruker. Det største matsvinnet kommer fra husholdninger som utgjør over 60% av den totale mengden matavfall.

4.1.3.2 Avfall som ressurs og sirkulær økonomi

Den sterke økonomiske veksten de siste generasjonene har ført til en tilsvarende kraftig økning i forbruket av varer og tjenester, som har bidratt til en tilsvarende økning i avfallsmengdene. Innhold av skadelige stoffer og de store mengdene som det er tale om, kan føre til uheldige skader på helse så vel som på miljø. Det positive er at bedre regelverk, økt materialgjenvinning og ombruk bøter på mange av de negative effektene av økte avfallsmengder (kilde: FHI).

Avfallspyramiden viser hvordan avfallshåndtering gjøres på en mest mulig optimal måte. Det viktigste bidraget er å redusere avfallet, altså sørge for at minst mulig avfall oppstår. Reduksjon i produksjon og forbruk er en viktig faktor for å redusere klimagassutslipp og har også tilknytning til sirkulær økonomi der målet er å holde ressurser i kretsløpet lengst mulig. Dette harmonerer godt med oppfylling av delmål 12.5 som sier «Innen 2030 redusere avfallsmengden betydelig gjennom forebygging, reduksjon, materialgjenvinning og ombruk».

Over halvparten av husholdningsavfallet går til forbrenning, som altså ligger nest nederst i avfallspyramiden.

Avfallsforbrenning kan skade miljø og helse. Uten tilstrekkelig rensing av røykgassen kan avfallsforbrenning medføre store utslipp av miljøgifter, støv, og stoffer som bidrar til sur nedbør. Det kan gi langsiktige og alvorlige miljøskader og påvirke folks helse. Den mest alvorlige miljørisikoen ved forbrenning av avfall er utslipp av tungmetaller som kadmium, kvikksølv og bly, og av giftige organiske forbindelser som dioksiner. I Troms og Finnmark finnes et forbrenningsanlegg, Kvitebjørn varme i Tromsø.

Avfall har potensial for utnyttelse i næringsssammenheng og kan være viktige bidrag for grønn omstilling, innovasjon og vekst i nye arbeidsplasser. Innsamling av avfall som skal benyttes til ombruk og materialgjenvinning har potensial for bedre økonomisk ressurseffektivitet. I Troms og Finnmark er Finnfjord Smelteverk i Finnfjordbotn, Arges i Alta og Mabit eksempler på virksomheter med sirkulære verdikjeder. Utnyttelse av ressurser fra avfall er et viktig bidrag for å redusere trykket på jomfruelige ressurser og overgang til sirkulær økonomi gir muligheter for næringsutvikling, innovasjon og økt sysselsetting.

Offentlige anskaffelser kan og bør stille krav om bærekraftige varer og tjenester som bidrar til å redusere avfallsmengden og forebygger helseskadelige stoffer i omgivelsene. Emballasje er eksempelvis, en kilde til avfall som kan unngås gjennom krav i offentlige anskaffelser. Det reduserer avfallsmengden og bidrar direkte til reduksjon i klimagassutslipp.

4.1.3.3 Avfall på avveie

Avfall på avveie er en utfordring som må tas på største alvor, plast i havet er eksempel på såkalt herreløst avfall. I Troms og Finnmark har vi både kystlinje og farvann som huser viktige naturressurser og sårbare marine økosystemer. Det er viktig med opplæring, bevisstgjøring og holdningsendring til avfall på avveie, både hos privatpersoner, mennesker som besøker fylket og næringer som opererer i fylket.

4.2 Omstilling og klimarisiko

Klimarisiko forsterker kommunes eksisterende risikobilde og kan for eksempel påvirke befolkningsutvikling, sysselsetting og næringsutvikling, skatteinntekter og verdi av eiendom eller infrastruktur. Samlet sett kan klimarisiko få stor betydning for kommuneøkonomien og kommunens attraktivitet for næringsliv og beboere. For bedrifter er klimarisiko minst like relevant; for næringslivet påvirker klimarisikoen rammevilkår, kompetansetilgang, konkurranseevne, tilgang på kapital og endelig; -et spørsmål om overlevelse på lengre sikt.

Fysisk risiko er risiko knyttet til stormer og ekstremvær, som vil inntreffe oftere. Mer styrtregn, flom, skred og tørke vil ikke bare forårsake akutte problemstillinger, men også kreve omstilling av beredskapsapparat og infrastruktur for å kunne tåle endring. Spesielt for kystnære strøk i NordNorge vil risikoen knyttet til stormflo og ekstremvær være økende. Her inngår også de langsiktige virkningene av et endret klima, både lokalt og via globale bånd og verdikjeder. For kommuner vil det bli dyrt å ikke ta hensyn til mer ekstremvær i planlegging.

Overgangsrisiko er knyttet til de endringene som må til for å skape et samfunn som er i tråd med Parisavtalen, i form av ny politikkutforming, nye reguleringer, teknologisk utvikling og markedsmessige eller brukerstyrte omstillinger. Eksempler er endringer i skattelegging eller avgifter, overgang fra fossil energi til lavutslipp energi, endrede krav fra finansinstitusjoner og endret adferd hos forbrukerne. Kommunenes investeringer er typisk langsiktige. På grunn av forventninger om klimapolitiske tiltak, kan det lønne seg å stille strenge klimakrav til dagens investeringer.

Ansvarsrisiko kommer av ansvar relatert til å ikke å ta høyde for eller motvirke klimarelaterte skader eller tap. Dette kan være forsikringskostnader etter naturkatastrofer eller ansvar for tap av livsgrunnlag grunnet mangelfull omstilling. Vurdering av ansvarsrisiko handler om å kartlegge om man kan få skyld for skade i fremtiden, og om man kan bli ansvarlig for å betale for skadene. Kommuner risikerer å stå økonomisk ansvarlig for fysiske ødeleggelser som er påført som følge av manglende evne til å omstille seg.

Gjennomføringsrisiko er når selskaper eller myndigheter ikke kan gjennomføre planer eller tiltak for å møte risiko, fordi de blir hindret av brukere, ansatte eller velgere. Denne risikoen kan være at kommunen ikke klarer å realisere vedtatte mål og strategier knyttet til utslippsreduksjon og klimatilpasning. Dette kan for eksempel skyldes at endringene ikke har god nok tilslutning hos innbyggere og næringsliv.

Grenseoverskridende risiko handler om hvordan klimaendringer i andre land, som redusert matproduksjon, vannmangel, konflikter og migrasjon, kan gi konsekvenser for Norge og den enkelte kommunen. Dette er kanskje særlig relevant for vår region, jfr beredskap og sårbarhet i krisetid.

Kunnskapsbanken Nord-Norge har publisert flere rapporter høsten 2020 om klimarisiko og klimaomstilling i Nord-Norge. De viser at bedrifter i alle næringer må skaffe seg informasjon om hvordan de best kan ruste seg for en fremtid der vi både blir en del av lavutslippsøkonomien og tilpasser oss klimaendringene. Dette gjelder også kommuner.

«Gjennom en god forståelse og håndtering av klimarisiko kan bedriftene identifisere og utnytte mulighetene som ligger i endringer i for eksempel kundepreferanser, teknologisk innovasjon og politikkendringer. Mulighetsaspektene ved god klimatilpasning er mange. Klimarisiko er noe regionens næringsliv ikke har råd til å overse. Næringene i Nord-Norge bør starte arbeidet med risikoanalyse, og begynne tilpasningsarbeidet både i egen drift og gjennom leveringskjeder. Investeringer i godt klimaarbeid nå, vil bære konkurransemessige fordeler om kort tid.» Kilde: KbNN

4.3 Næringsutvikling

Troms og Finnmark har sterke næringer basert på naturressurser og vår geografiske beliggenhet i Arktis, i tillegg til en stor offentlig sektor. Vi har sterke kunnskapsmiljøer innen klimaproblematikk og bærekraftig ressursutvikling som danner grunnlag for utvikling av nye næringer, eksempelvis rom- og jordteknologi, havovervåking og bioteknologi. Til tross for vår perifere beliggenhet er samfunnet godt organisert og regionen er preget av stabilitet, samhold, sikkerhet og god ressursforvaltning og - utnyttelse. Nærheten og samhandlingen mellom «den ville» naturen og det urbane samfunnet er unikt for regionen og kombinasjonen gir noen særlige fortrinn.

Interreg Aurora er et viktig verktøy for å realisere samarbeidsprosjekter på Nordkalotten. Erfaring viser at programmet bidrar til konkrete resultater på et vidt spekter av samfunnsområder, for eksempel reiseliv, kreative næringer, kultur, helse, utdanning, forskning, samferdsel og felles arbeidsmarked. I sum bidrar programmet til at utviklingspotensialet over landegrensene blir bedre utnyttet, noe som bygger opp under effekten av nasjonal innsats på områder som det grønne skiftet og kunnskaps- og næringsutvikling.

Det har vært et økt fokus på Nord-Norge over flere år knyttet til områder som energi, fiskeri, miljø og klima, forskning, regional- og sikkerhetspolitikk som de mest aktuelle. Både nasjonalt og internasjonalt (EU) er det

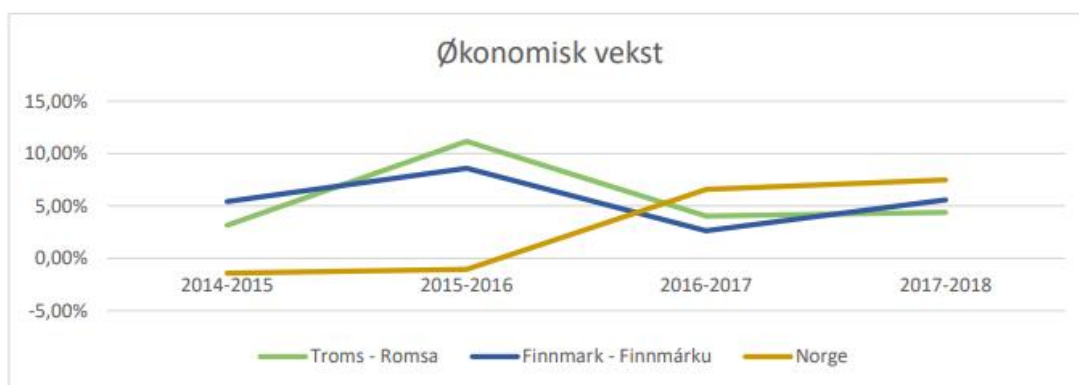

utviklet egne strategier for Nordområdene. Nord-Norges Europakontor i Brussel har som sitt oppdrag å fremme og profilere nordnorske interesser overfor europeiske instanser og bidra til at nordnorske miljøer skal kunne utnytte mulighetene innenfor EU-samarbeidet.

4.3.1 Verdiskaping og sysselsetting

Den totale verdiskapingen* i Norge var på 3 138 426 millioner kroner i 2018. Verdiskapingen i Troms og Finnmark målt som bruttoprodukt samme år var 112,5 millioner kroner, en økning på 4,74 % fra 2017. Troms og Finnmark stod i 2018 for 3,58 % av verdiskapingen på landsbasis og er dermed landets 6. største fylke når det kommer til verdiskaping.

Troms og Finnmark har hatt en økonomisk vekst de siste 5 årene. I perioden 2014 – 2016 var veksten høyere enn for hele landet, men i perioden 2017 – 2018 har veksten vært noe lavere enn landet for øvrig. Den viktigste endringen er midlertid at forskjellene mellom Troms og Finnmark og landet minker.

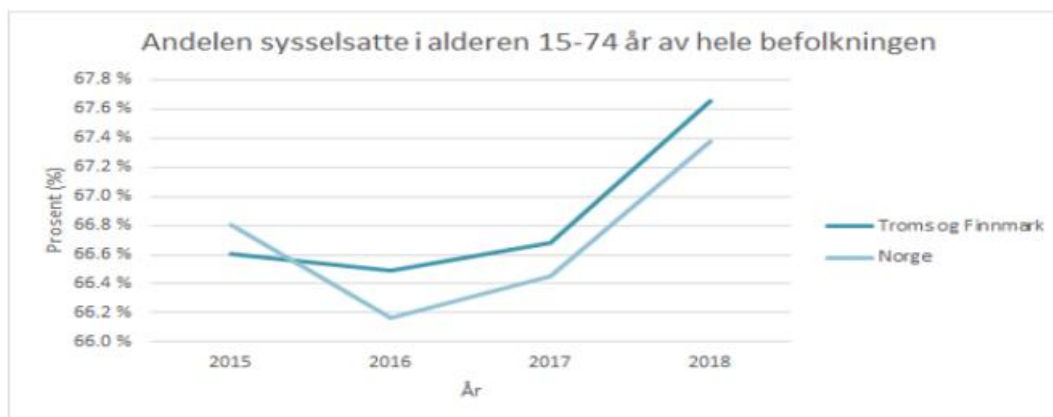
(Kilde: SSB tabell 09391)

Det fylkesfordelte nasjonalregnskapet viser at verdiskapingen i alle nordnorske fylker siden 2008 har økt raskere enn i resten av landet, der Finnmark og Troms skiller seg ut med høyest vekst. Økt sysselsetting har i stor grad bidratt til veksten i verdiskapingen i Troms, mens Finnmark har klart å øke verdiskapingen uten en tilsvarende økning i antall sysselsatte.

I Norge er yrkesdeltakelsen høy, sammenlignet med andre land. Omtrent 68 prosent av befolkningen mellom 15-74 år står i arbeid og de er det svært viktig å opprettholde, også i fremtiden. Vår fremtidige arbeidsinnsats utgjør tre firedeler av landets samlede ressurser, vi kan kalle det vår nasjonalformue.

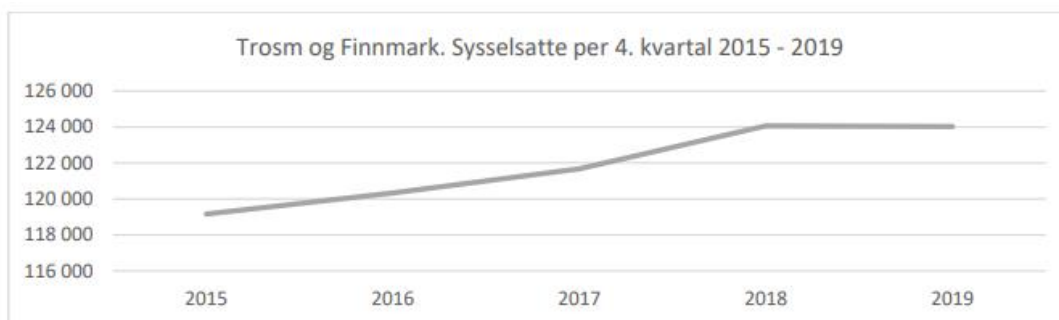
Antallet sysselsatte i fylket (15-74 år) har økt med 4,6 % fra 2008 til 2018. Antallet sysselsatte har imidlertid ikke vokst i takt med antallet innbyggere i samme aldersgruppe.

*Verdiskaping og opptjent bruttoinntekt fra innenlands produksjonsaktivitet i en næring eller sektor (eller totalt for alle næringer/sektorer) er avledet og definert som produksjon minus produktinnsats. Bruttoprodukt publiseres i basisverdi, dvs. at produktsubsidier er inkludert, men ikke merverdiavgift eller andre produktskatter. I offentlig forvaltning og annen ikke-markedsrettet virksomhet bestemmes bruttoprodukt som sum lønnskostnader netto produksjonsskatter og kapital slit.

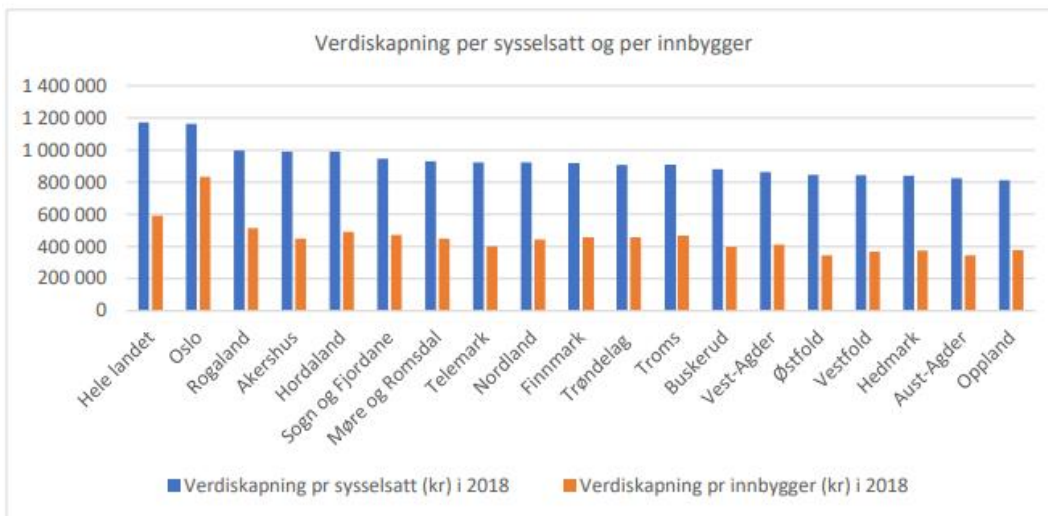
Antall sysselsatte per innbygger har gått ned fra 2008 til 2018.

Per 4. kvartal 2019 var det 124 022 arbeidsplasser i Troms og Finnmark, det vil si at om lag 4,59 % av alle sysselsatte i Norge har arbeidssted i Troms og Finnmark. Siden 2015 har antall sysselsatte med arbeidssted i Troms og Finnmark økt med litt over 4 %.

(Kilde: SSB tabell 08536)

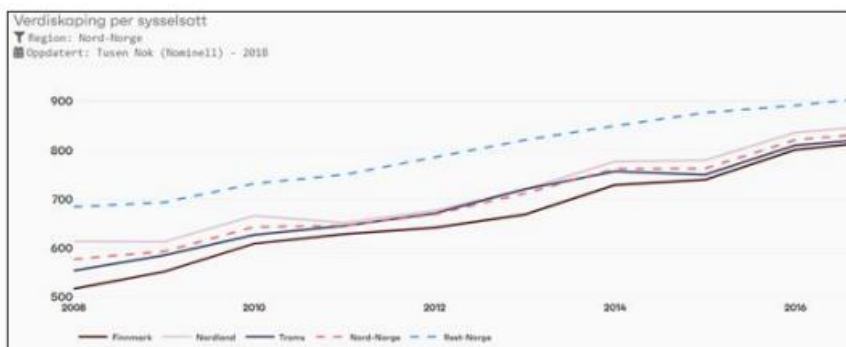
Verdiskapingen per innbygger utgjorde henholdsvis kr. 453 000 for Finnmark og kr. 468 000 for Troms. Verdiskaping per sysselsatt er henholdsvis kr. 914 500 og kr. 902 800. På landsbasis er disse tallene hhv. Kr. 592 646 og kr. 1 172 386.

(Kilde: SSB, tabell 11713 og 07459)

Det kan være flere årsaker til ulik verdiskaping per innbygger. En viktig årsak er demografi; hvis et fylke har en stor andel av befolkningen i arbeidsdyktig alder, er det gjerne også flere sysselsatte som bidrar til en høy verdiskaping per innbygger. For å fange opp effektene av forskjeller i antall sysselsatte er derfor verdiskaping per sysselsatt et bedre måltall for å sammenligne utviklingen mellom regioner.

Over tid ser vi at verdiskaping per sysselsatt har vært høyere for resten av Norge enn for de nordnorske fylkene, men forskjellene er blitt mindre de siste årene.

Kilde: Konjunkturbarometret for Nord-Norge, verdiskaping per sysselsatt)

4.3.2 Arbeidsledighet og ungdomsledighet

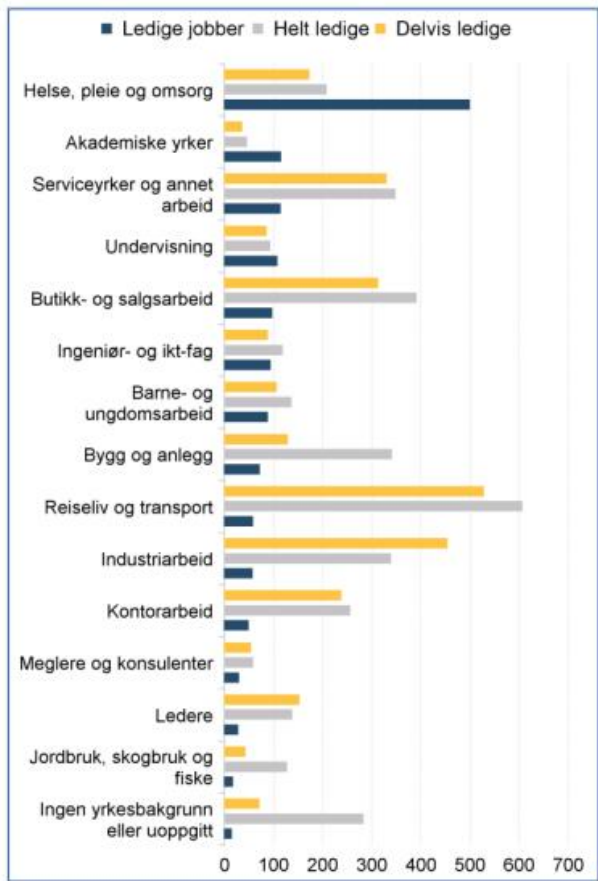
Troms og Finnmark har den prosentvis største nedgangen i antall arbeidsledige i landet per oktober 2020. Ved utgangen av oktober 2020 var 3 743 helt ledige og 2 787 delvis ledige i Troms og Finnmark, noe som gir en ledighet på 4,8 %. Andelen langtidsledige i fylket er nå på 33,4 % mot 23,7 % på samme tid i 2019.

Oktober 2020	Antall	Prosent av arbeidsstyrken	Endring fra i fjor i antall	Endring fra i fjor prosent
Helt ledige	3 473	2,7	1 133	48
Delvis ledige	2 787	2,1	1 377	98
Arbeidssøkere på tiltak	483	0,4	54	13

(Kilde: NAV Troms og Finnmark, statistikk)

Ved utgangen av oktober er det 3 473 helt ledige og 2 787 delvis ledige i Troms og Finnmark, noe som gir en ledighet på henholdsvis 2,7 prosent og 2,1 prosent, totalt 4,8 prosent. Andelen helt ledige har gått fra 2,9 prosent til 2,7 prosent den siste måneden. Andelen langtidsledige i fylket er nå på 33,4 prosent mot 23,7 prosent på samme tid i fjor. Situasjonen i Troms og Finnmark er bedre enn i landet for øvrig hvor 3,5 prosent er helt ledige og 2,6 prosent er delvis ledige. Ledigheten går ned innenfor alle næringer samtidig som mange fremdeles er permitterte. Høyest ledighet finner vi fortsatt innen reiseliv og transport med 1 179 ledige, industriarbeid med 840 ledige og butikk og salgsarbeid med 786 ledige.

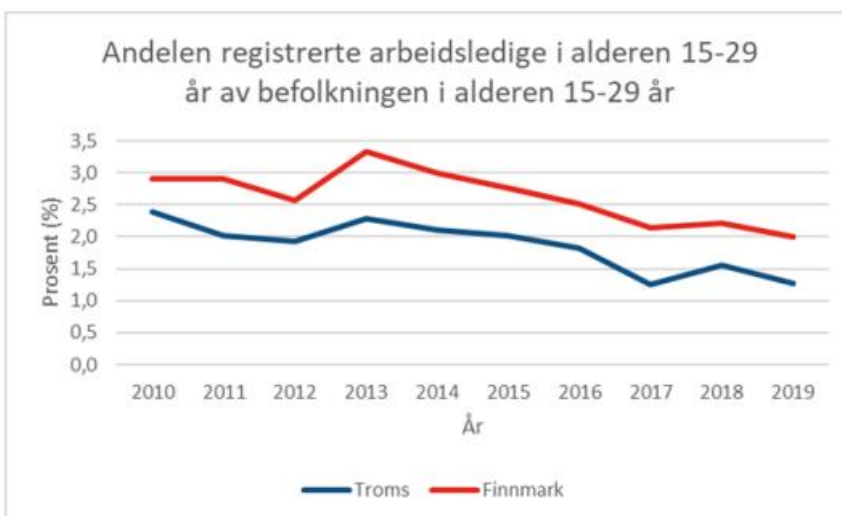
Tallene fra NAV viser næringsfordelt oversikt over helt og delvis ledige personer og helt ledige jobber i fylket. Det er størst etterspørsel etter arbeidskraft innen helse, pleie og omsorg, mens det innen reiseliv og transport er det flere ledige personer enn det finnes tilgjengelige arbeidsplasser.

(Kilde: Nav Troms og Finnmark. Hovedtall arbeidsmarkedet oktober 2020)

Den lave ungdomsledigheten i fylket er positivt. Det er imidlertid viktig å være klar over at mange av de som inngår i denne oversikten, er unge som er under utdanning. Grafen spesifiserer heller ikke helt eller delvis ledighet.

Andelen i aldersgruppen 16-25 år som står utenfor utdanning og arbeid er ikke signifikant forskjellig fra landsnivået (11% i Troms og Finnmark og 12% i hele landet).

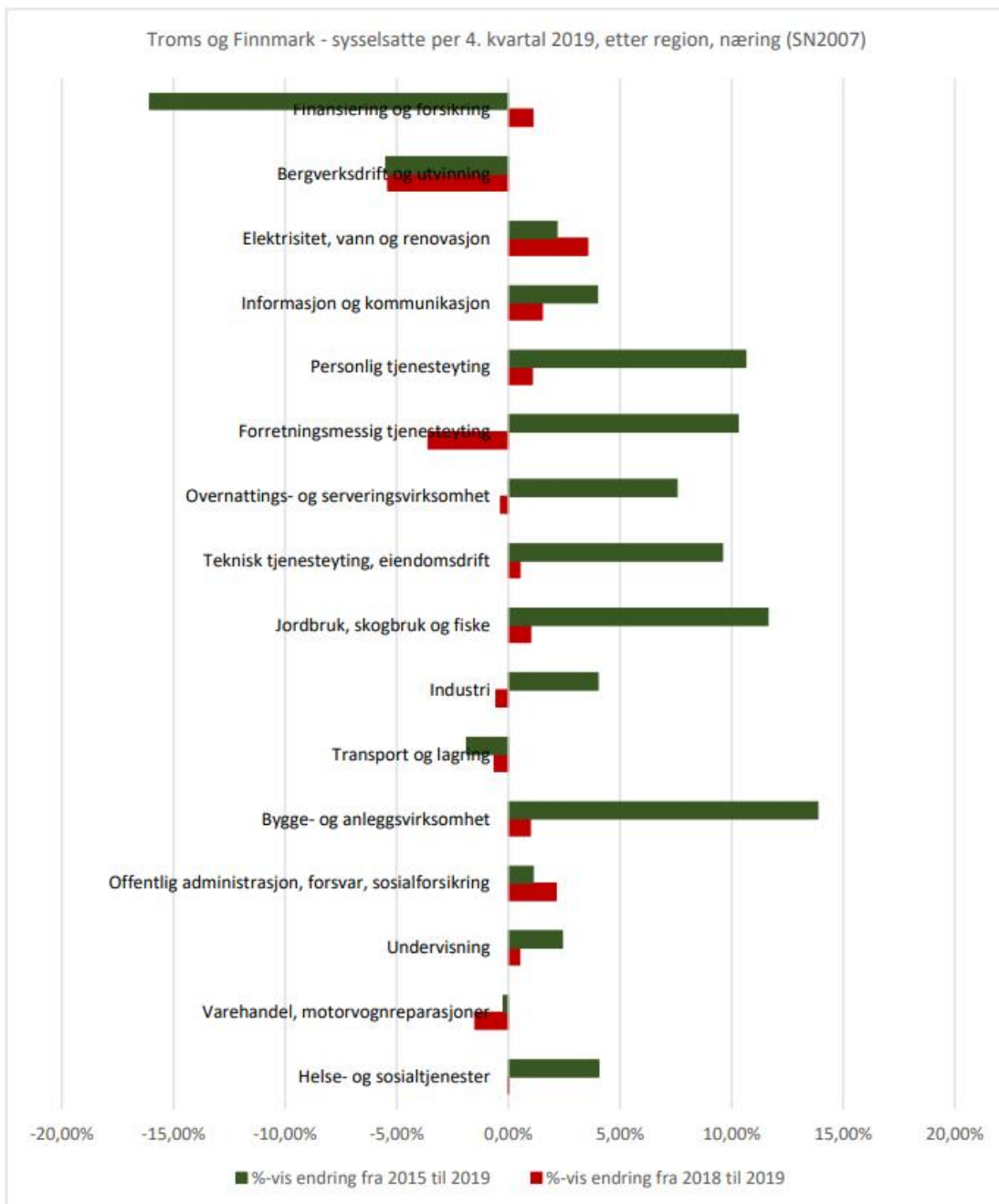

4.3.3 Sysselsetting etter næring

De største næringene i Troms og Finnmark målt etter antall sysselsatte er helse- og sosialtjenester (25 %), undervisning (10,5 %), offentlig administrasjon (9,1 %), bygge- og anleggsvirksomhet (8,6 %) og varehandel, motorvognreparasjoner (11,3 %).

For de fleste regioner, bortsett fra Øst-Finnmark, er sysselsetningsandelen i helse- og sosialtjenesten på over 50 %. Øst-Finnmark og Midt-Troms har en større andel sysselsatte innen offentlig forvaltning enn øvrige regioner, noe knyttet til forsvaret tilstedeværelse i disse regionene. Vi ser at regionene Øst-Finnmark, Midt-Troms og Sør-Troms har forholdsvis lik fordeling av sysselsetningen innen helse og sosialtjenester, offentlig adm., forsvar og varehandel. Vest-Finnmark har i tillegg til helse- og sosialtjenester størst andel sysselsetting innen bygge- og anleggsvirksomhet og varehandel. NordTroms, Avjovarre og Tromsø-regionen har i tillegg til helse- og sosialtjenester, en stor andel sysselsatte innen undervisning.

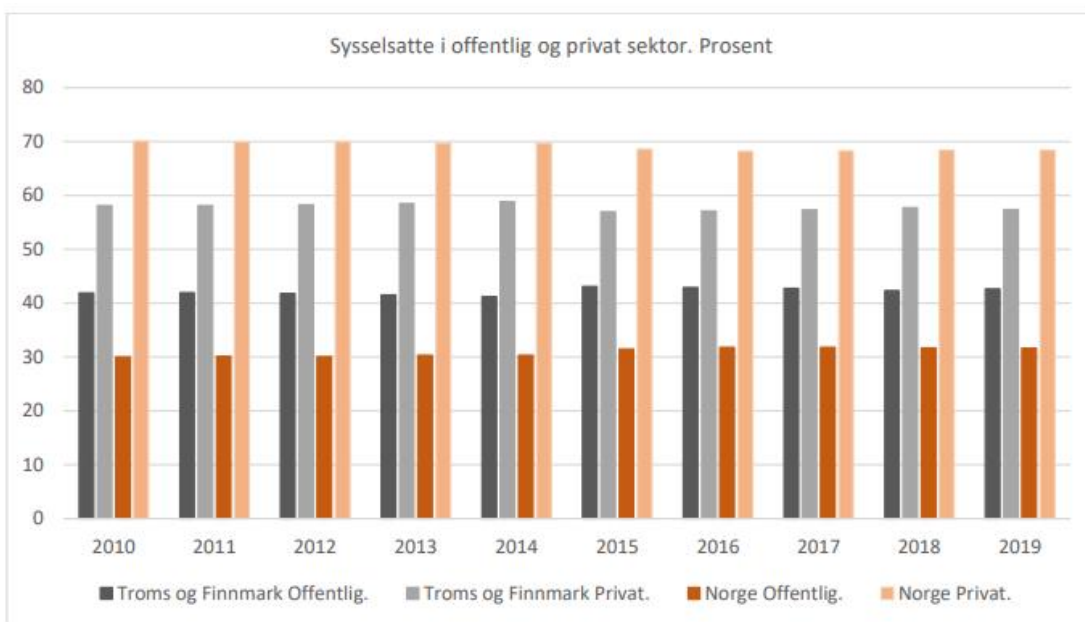
Figuren under viser utvikling av sysselsettingen etter arbeidssted og næring i perioden 2015 til 2019 samt endring i sysselsetning etter arbeidssted og næring fra 2018 til 2019. Her ser vi blant annet at innen Finansiering og forsikring har endringen i sysselsettingen vært på -16 % fra 2015 til 2019, mens den fra 2018 til 2019 har hatt en positiv utvikling med 1,09 %. Bygge- og anleggsvirksomhet, jordbruk, skogbruk og fiske, forretningsmessig og personlig tjenesteyting hadde i 2015 – 2019 en vekst på over 10 %. Næringer med negativ utvikling fra 2018 til 2019 er bergverk og utvinning, (- 5,4 %), forretningsmessig tjenesteyting (-3,6 %), varehandel (-1,5 %), Transport og lagring (-0,6 %), industri (0,6 %) og overnatting- og serveringsvirksomhet (-0,3 %).

(Kilde: SSB tabell 07984)

På landsbasis er 31,6 % sysselsatt i offentlig sektor og 68,4 % sysselsatt i privat sektor i 2019. Tallene for Troms og Finnmark var 42,6 % sysselsatt i offentlig sektor og 57,4 % sysselsatt i privat sektor. Nordkapp, Alta og Båtsfjord er de kommuner med lavest andel sysselsatte i offentlig sektor. Berlevåg, Gamvik, Skjervøy og Senja ligger på landsgjennomsnittet. Bardu og Nesseby er kommunene med høyest andel offentlig ansatte (henholdsvis 66 og 59%), for Bardu sin del kan dette trolig ses i sammenheng med forsvarets tilstedeværelse i kommunen.

Tabellen viser en relativ stabil fordeling mellom offentlig og privat sektor det siste 10-året både nasjonalt og regionalt.

(Kilde: Kommuneprofilen. Arbeidsmarked)

Høy andel offentlige sysselsatte bidrar gjerne til en økt tilstedeværelse av sysselsatte med universitets- og høyskoleutdannelse i en kommune/region. Offentlig sysselsetting kan gi bedre robusthet i nedgangstider. Offentlige aktører som for eksempel forsvaret, kan bidra til økt vekst i privat sektor gjennom anskaffelser og bolyst. Innlandskommuner i tidligere Troms er eksempler på at Forsvaret bidrar til økt bosetning, sysselsetting og verdiskaping.

Fiske, fangst og akvakultur er noen av fylkets store næringer og er i dag Norges største sjømatregion, målt i leveranser av villfisk og i produksjon av oppdrettsfisk. Næringen hadde i 2018 en verdiskaping på 10 546 millioner kroner, 9,38 % av den totale verdiskapingen i fylket. Tabellen viser at offentlig virksomhet utgjør en stor del av fylkets verdiskaping.

Bruttoprodukt i basisverdi. Løpende priser (mill.kr) 2018.	Hele landet	Hele landet	Troms og Finnmark	Troms og Finnmark
	Verdiskaping	%-vis av totalt	Verdiskaping	%-vis av totalt
Totalt for næringer	3 138 426		112 455	
Jordbruk og skogbruk	20 030	0,64 %	427	0,38 %

Bruttoprodukt i basisverdi. Løpende priser (mill.kr) 2018.	Hele landet	Hele landet	Troms og Finnmark	Troms og Finnmark
Fiske, fangst og akvakultur	46 464	1,48 %	10 546	9,38 %
Bergverksdrift	5 412	0,17 %	332	0,30 %
Utvinning av råolje og naturgass, inkl. tjenester	606 204	19,32 %	1 630	1,45 %
Industri	208 284	6,64 %	5 401	4,80 %
Elektrisitets-, gass- og varmtvannsforsyning	84 374	2,69 %	4 466	3,97 %
Vannforsyning, avløp og renovasjon	21 805	0,69 %	1 008	0,90 %
Bygge- og anleggsvirksomhet	205 510	6,55 %	8 869	7,89 %
Varehandel og reparasjon av motorvogner	240 765	7,67 %	8 204	7,30 %
Rørtransport	17 435	0,56 %		
Utenriks sjøfart	23 245	0,74 %	66	0,06 %
Transport utenom utenriks sjøfart	84 478	2,69 %	4 292	3,82 %
Post og distribusjonsvirksomhet	10 028	0,32 %	498	0,44 %

Bruttoprodukt i basisverdi. Løpende priser (mill.kr) 2018.	Hele landet	Hele landet	Troms og Finnmark	Troms og Finnmark
Overnattings- og serveringsvirksomhet	45 021	1,43 %	2 292	2,04 %
Informasjon og kommunikasjon	125 403	4,00 %	2 096	1,86 %
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	152 673	4,86 %	3 301	2,94 %
Omsetning og drift av fast eiendom	95 527	3,04 %	2 604	2,32 %
Boligtjenester, egen bolig	140 546	4,48 %	6 478	5,76 %
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	139 843	4,46 %	3 624	3,22 %
Forretningsmessig tjenesteyting	87 326	2,78 %	2 130	1,89 %
Offentlig administrasjon og forsvar	207 122	6,60 %	12 870	11,44 %
Undervisning	165 553	5,28 %	9 977	8,87 %
Helse- og omsorgstjenester	344 691	10,98 %	19 150	17,03 %
Kultur, underholdning og annen tjenesteyting	60 688	1,93 %	2 194	1,95 %

Bruttoprodukt i basisverdi. Løpende priser (mill.kr) 2018.	Hele landet	Hele landet	Troms og Finnmark	Troms og Finnmark
Offentlig forvaltning	643 116	20 %	39 368	35,01 %
Inkl. offentlig forvaltning	3 781 543		151 823	

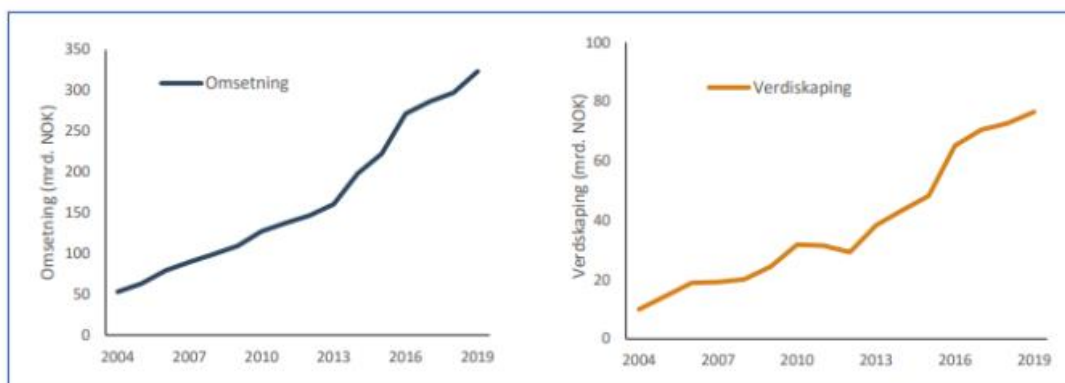
Kilde: SSB 11713: Fylkesfordelt nasjonalregnskap, etter region, næring, statistikkvariabel og år

4.3.4 Fiske, fangst og akvakultur

Sjømatnæringen i Troms og Finnmark sysselsatte direkte og indirekte 9900 personer i 2019. Dette utgjorde om lag 15 % av den samlede sysselsettingen i regionen. Som verdiskaper, sysselsettings- og bosettingsfaktor har sjømatnæringen stor betydning for kyst-Norge. Sjømatnæringens verdiskaping per sysselsatt er om lag dobbelt så høy som for norsk næringsliv (bortsett fra olje og gass) og over 30 % høyere enn i maritim næring (Menon Economics). Næringen har også store ringvirkninger utenfor det som normalt oppfattes som sjømatkommuner, Balsfjord for eksempel er den desidert største leverandørkommunen til sjømatnæringen, målt i kroner (NOFIMA 2018).

Utsiktene for videre vekst og utvikling innen sjømatnæringen i regionen er meget gode. Regionen har hatt en vesentlig høyere vekstrate enn resten av landet de siste 20 årene, og det er forventet at en vesentlig andel av den forventende veksten vil komme i nord.

Figuren viser utvikling i omsetning og verdiskaping i sjømatpopulasjonen i perioden 2004 – 2019.

Kilde: Menon Economics

Samspillet mellom sjø og land er av særlig betydning for sjømatnæringen. Innen fiskerierne gir den sesongbaserte høstingen av havet, utfordringer i forhold til ønske om stabile arbeidsplasser på land. En utjevning av slike sesongvariasjoner har vist seg å være både utfordrende og vanskelig. Samtidig fordrer det store endringer i forhold til dagens fiskerier; flåtestruktur, driftsform og landingsmønster. Et bedre samspill

mellom oppdrett og fiskeri vil kunne sikre en bedre tilpasning mellom arbeidsplasser og behovet for råstoff. En slik tilnærming gir også muligheter for å øke videreforedlingsgraden og verdiskapingen i regionen.

En forutsetning for økt vekst er bedre utnyttelse av eksisterende arealer og økt tilgang på nye og egnede arealer. Det er videre behov for økt kunnskap om kysten og havet, og ikke minst relasjonene mellom livet under vann og aktiviteten på land, for å sikre bærekraft. Et kapasitetsløft og et krafttak i forhold til økt sjøbasert havbruksforskning på oppdrett under arktiske miljøbetingelser, har stor betydning for å realisere potensialet for videre vekst i nord. Sjømatnæringens videre vekst handler også om infrastruktur og kraftbehov, dimensjonering av sjømathavner og -veier må tilpasses den aktivitet og de volum som forventes levert fra næringen.

En stor del av ringvirkningene fra sjømatnæringen skjer utenfor fylket (Menon Economics). Det ligger derfor et stort potensial i å utvikle og styrke lokale og regionale leverandører gjennom programmer som Leverandørutvikling Havbruk Nord. Det foreslåtte programmet for marin grunnkartlegging kan innebære en satsing på om lag 2,5 milliarder kroner og en kartleggingsaktivitet som vil pågå i minst 20 år fremover. Siden det meste, også når det gjelder kystareal, er i nord, vil det kunne åpne seg et helt nytt satsingsområde for leveranser og tjenester.

4.3.5 Jordbruk og skogbruk

De landbruksbaserte primærnæringene står for en samlet verdiskaping på 700 millioner kroner. Oversikter fra NIBIO viser en nedgang i verdiskapingen i landbruket på 25 % i fylket sammenlignet med 18 % på landsbasis, fra 2018 til 2019.

De 10 største jordbrukskommunene i Finnmark og Troms etter verdiskaping

Kommune	Verdiskaping (mill.kr)	Verdiskaping per innbygger (hele 1000)
Balsfjord	70,0	12,6
Alta	54,4	2,6
Målselv	44,9	6,7
Harstad	41,1	1,6
Kvæfjord	38,2	13,5
Tana	35,0	12,1
Tromsø	25,1	0,3

Kommune	Verdiskaping (mill.kr)	Verdiskaping per innbygger (hele 1000)
Sør-Varanger	15,1	1,5
Porsanger	11,0	2,7
Vadsø	7,6	1,3

Verdiskapingen i landbruksbasert industri (industri som er avhengig av landbruket) er i Troms beregnet til å utgjøre 676 millioner kroner (1 % av samlet verdiskaping i fylket). Av dette er utgjør verdiskapingen i næringsmiddelindustrien 99,4 % og da i tilknytning til Tine og Norturas anlegg i Harstad, Målselv og Balsfjord. Verdiskapingen i landbruksbasert industri i Finnmark er beregnet å utgjøre 85 millioner kroner i 2018. Av dette utgjør verdiskapingen i næringsmiddelindustrien 88 % og knyttes opp mot Tine og Norturas aktivitet i Karasjok, Tana og Alta.

Primærleddet i landbruket i Troms og Finnmark sysselsatte 1 682 personer. I tillegg kommer sysselsetning i landbruksbasert industri med 3 263 sysselsatte. Lønnsomheten i landbruket i NordNorge ligger stort sett litt over landsgjennomsnittet og viste en stigende tendens fram til 2015, men deretter lavere lønnsomhet. Gårdbrukerfamilier i Nord-Norge har hele perioden hatt lavere nettoinntekt enn landsgjennomsnittet. Noe av utfordringene i landbruks- og lokalmat-næringene er strukturene i dagligvarehandelen og næringens vanskeligheter med å komme inn på dette markedet.

4.3.6 Reindrift

Reindrift er en liten næring i nasjonal målestokk, men i samisk og lokal sammenheng har den stor betydning for økonomi, sysselsetting og kultur. Litt over 3000 mennesker er tilknyttet den samiske reindriften, 2200 av dem har tilholdssted i Finnmark. Antallet rein varierer fra år til år, men det finnes i dag om lag 250 000 tamrein i Norge, hvorav over 185 000 holder til i Finnmark. Det er om lag 550 aktive siidaandeler i Norge, med vel 3100 tilknyttede reieneiere.

Det gjennomsnittlige slakteuttaket på landsbasis er 33 %. De siste 5 årene utgjør dette ca. 85 000 dyr. I et normalår sendes det rundt 1100 tonn reinkjøtt ut i markedet i form av produkter med ulik bearbeidingsgrad. Markedet består av dagligvaremarkedet (forbruker), industri, hotell, restaurant og catering (proff).

De siste årene er kvalitet og historien bak produktene blitt stadig viktigere for forbrukerne. I et marked der matmangfold og matopplevelser blir stadig mer etterspurt, har reinkjøtt en naturlig plass. Etterspørselen etter reinsdyrkjøtt er god og fortsatt økende. Dette har også påvirket produsentprisen positivt. Det er mange muligheter knyttet til videreforedling av reinkjøtt og biprodukter fra rein og formidling av reindriftssamisk kultur og levesett. I et samarbeid mellom staten og reindriften er det opprettet et markedsutvalg med hovedoppgave å sikre reinkjøttet en positiv oppmerksomhet og bidra til kjøpsutløsende tiltak i forbruker- og proffmarkedet, hvor hensikten først og fremst er å øke etterspørselen etter reinkjøtt samt sikre et langsiktig salg og stabil etterspørsel.

4.3.7 Bygge og anleggsnæringen

Etter fiske, fangst og akvakultur er bygge- og anleggsbransjen den største næringen når vi ser på verdiskaping. Bygge- og anleggsnæringen hadde en verdiskapning på 8 869 mill. kroner i 2018 og sysselsatte 10 591 personer i 2018. Dette er også den næringen etter akvakultur med høyest vekst i verdiskapingen i perioden 2008 – 2018, og næringen med sterkeste vekst de siste 5 årene.

'Bygge- og anleggsnæringen er en svært sammensatt og fragmentert næring som favner mange ulike yrkesgrupper som alle på ulike måter bidrar i planlegging og gjennomføring av prosjekter. Digitalt Veikart 2.0 er en satsning som skal bidra til bedre lønnsomhet, der digitalisering ses på som den viktigste strategien for å møte den økte globale konkurransen. Næringen har over år hatt en stor etterspørsel etter arbeidskraft. Av Byggenæringens fremtidsbarometer 2020 fremgår det at 44 % av bedriftene ikke får tak i fagarbeidere og dette er også en av de næringene med høyest andel utenlandsk arbeidskraft.

4.3.8 Varehandel og reparasjon av motorvogner

Varehandel og reparasjon av motorvogner er den 3. største næringen i fylket med en verdiskapning på 8 204 millioner kroner, og 7,3 % av den totale verdiskapingen i fylket. Næringen hadde en økning i verdiskapingen på 3,3 % fra 2017 til 2018, mot 2 % økning på landsbasis. Ifølge tall fra Konjunkturbarometeret for Nord-Norge hadde 19 av kommunene i Nord-Norge en omsetning i detaljhandelen som er høyere enn det befolkningsgrunnlaget skulle tilsi. Kommunene Harstad, Tromsø og Alta har en rolle som regionalt senter for handel som tilstreker seg kunder fra nærliggende kommuner.

Veksten er fortsatt positiv, men har vært lavere de siste årene. Næringen er fylkets største private arbeidsgiver og sysselsatte 13 977 personer i 2019, en nedgang på 1,49 % fra 2018. Varehandelen er en næring i endring og nasjonalt og internasjonalt ser en at store kjeder har gått konkurs, noe som også har fått konsekvenser for avdelinger lokalisert i Troms og Finnmark. Netthandelen vokser, og forbruksmønstre er i endring. Flertallet av de unge (18 -35 år) ønsker å gjøre alle sine kjøp på nett ifølge en undersøkelse fra Klarna «Nordmenns shoppingvaner på nett».

4.3.9 Industri

Industri består av flere ulike undergrupper, fra produksjon av nærings- og nytelsesmidler, produksjon av gummi og plastprodukter til perkusjon av metallvarer, totalt 24 ulike kategoriseringer. På landsbasis utgjorde verdiskapingen i industri 6,67 % av bruttoprodukt. I Troms og Finnmark bidro industrinæringene med 4,8 % av total verdiskaping. Næringen sysselsetter 6 512 personer i fylket, en nedgang på 0,55 % fra 2018.

Industrien i fylket er sterkt råvareorientert. Det drives næringsmiddelindustri, i vesentlig grad fra fiskeindustrien samt virksomheter som installerer og reparer maskiner, bygger eller vedlikeholder fartøyer. Verkstedindustrien er i stor grad lokalisert i Tromsø og Harstad.

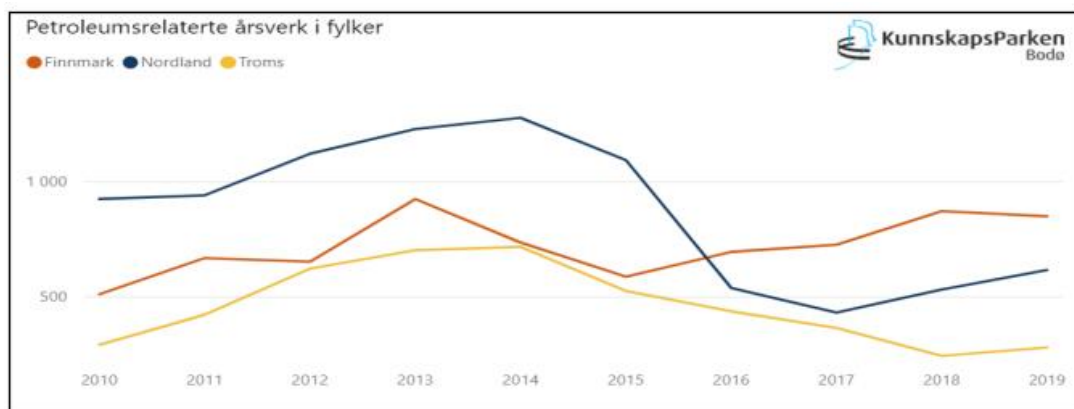
Sjømatindustrien deles inn i fiskeri, mottak, slakting, bearbeiding og foredling, og den omfatter både villfanget og oppdrettet fisk. Det er anslått at omtrent 50 % av villfanget fisk sendes i frossen tilstand ut av landsdelen, mens ca. 20 % av det som sendes ut er saltede og tørkede produkter. Hovedmengden av laks og ørret sendes i frossen tilstand fra slakteriene (kbnn.no).

4.3.10 Olje og gassnæringen

Olje og gass er ikke spesielt stor i fylket, imidlertid er leverandørindustrien tilknyttet olje- og gassnæringen betydelig. Næringen hadde en verdiskaping på 1 630 millioner kroner i 2018, 1,45 % av den totale verdiskapingen i fylket. Undersøkelsen Levert 2019 viser at petroleumsomsetningen i Troms og Finnmark var 2,48 milliarder kroner. Til sammenligning var omsetningen 1, 45 milliarder i Nordland. Over en 10 års periode har leverandørindustrien hatt sterkest vekst i Finnmark.

Hammerfest er regionen med størst omsetning innen petroleumsnæringen. Fra Hammerfest ledes basefunksjonene som betjener felt i drift og letefelt, driftsorganisasjonen for Goliat-feltet samt Hammerfest LNG som prosesserer gassen fra Snøhvitfeltet. Tromsø har betydelige leveranser til petroleumsnæringen, hovedsakelig knyttet til marine tjenester, men også noe kunnskapsbaserte tjenester. Flere petroleumsselskaper er lokalisert i Harstad med lete-, utbyggings- og driftsorganisasjoner med Equinor som den største aktøren. Harstad har også en betydelig leverandørindustri. For aktiviteter i de østlige delene av Barentshavet brukes helikopterbasen i Kirkenes og Vardø som støtte for aktiviteter lengst nord og Kirkenes har en mekanisk industri med betydelige leveranser til denne næringen.

I 2019 var det 850 sysselsatte i petroleumsindustrien i Finnmark, 281 i Troms og 617 i Nordland. Sysselsetningsutviklingen i perioden 2010 til 2019 viser en tydelig nedgang som følge av fall i oljeprisen i 2014/2015. Vi ser også at antall sysselsatte ennå ikke er tilbake til nivået før nedgangen.

Kilde: Kunnskapsparken Bodø Levert 2019

Petroleumsnæringen er en viktig næring for fylket når det gjelder operatør- og produksjonsleddet og leverandørindustrien med tanke på lokale og regionale ringvirkninger. Den grønne omstillingen etterspør fornybar energi på bekostning av fossil energi, som betyr krav om omstilling i petroleumsnæringen.

4.3.11 Bergverksdrift

Omsetningen i mineralnæringen i Troms og Finnmark i 2018 var 332 millioner kroner, 0,30 % av den totale omsetningen. Næringen sysselsatte 1 244 i 2019, en nedgang på 5,4 % fra 2018 og andel sysselsatte utgjør 7,3 %.

På landsbasis økte omsetningen av mineralske råstoff med 4,4 % fra 2018 til 2019 med en omsetningsverdi på 11,6 milliarder kroner. Det er innenfor metallisk malm det er størst prosentvis økning i omsetning fra 2018 til

2019, med en økning på 27 % fordelt på de fem råstoffgruppene byggeråstoff, industrimineraler, metalliske malmer, naturstein og energimineraler. Sydvaranger gruve i Sør-Varanger kommune utvinner jernmalm og forbereder nå ny oppstart samtidig som prisene på jern traff en ny topp i desember 2020. Nussir gjenopptar gruvedrift i Hammerfest kommune med fokus på kobbermalm, og forekomstene inneholder også gull, sølv, platina og palladium. Metallene fra de to gruvene er etterspurt med markeder både i Europa og Asia.

I tillegg er det aktivitet til Skaland Grafittverk på Senja, Elkems aktivitet i Tana og Sibelco Nordics aktivitet på Stjernøya. Troms og Finnmark har også produksjon innen grustak og steinbrudd for bygningsmaterialer og betongråstoff.

4.3.12 Reiseliv

4.3.13 Reiseliv

En analyse gjennomført av Menon Economics viser at over 13 av fylkets 39 kommuner har en høy andel av verdiskaping og sysselsetning innen reiselivsnæringen. Reiselivsaktørene favner bransjene overnatting, servering og aktiviteter/kultur og tre ulike hovedkategorier innenfor SSB statistikken, imidlertid gir ikke SSB statistikken noe godt bilde av reiselivsnæringen. Den statistikken som er benyttet for reiselivsnæringen er i all hovedsak hentet fra NHO Reiseliv.

Reiselivsnæringen i Troms og Finnmark har opplevd en eventyrlig vekst de siste 10 årene og verdiskapingen har vokst med over 300 % i denne perioden, til sammenligning har det i Sogn og Fjordane vært vekst på 400 % og i Akershus og på Svalbard på over 200 %.

Ifølge tall fra NHO Reiseliv hadde reiselivsnæringen i Nord-Norge en omsetning i 2019 på 20,5 milliarder kroner, en verdiskaping på 9,6 milliarder kroner og sysselsatte 17 259 personer. Reiselivsnæringen utgjør 7,2 % av samlet sysselsetting i Nord-Norge.

Sysselsatte i 2019

Sted	Samlet	Overnatting	Servering	Transport	Opplevelser	Formidling
Troms	6 621	1 170	2 139	2 026	937	349
Finnmark	2 590	616	657	685	439	193

Omsetning 2019

Sted	Samlet	Overnatting	Servering	Transport	Opplevelser	Formidling
Troms	7 634	1 417	1 683	2 682	1 335	497
Finnmark	3 043	754	685	856	543	205

Kilde: NHO Reiseliv, Nordnorsk Reiselivsstatistikk på www.reiselivinord.no

Den enorme veksten i turismen og særlig vinterturisme, har gitt grobunn for mange aktører, også aktører som velger å stå utenfor det etablerte samarbeidet i næringen. Det har vært fokus på bærekraftig besøksforvaltning og bærekraftig reisemålsutvikling, og flere destinasjoner har fått sertifisering som et bærekraftig reisemål. Fortsatt tilrettelegging for organiseringen av et godt samarbeid mellom fylkeskommunen, kommunene og reiselivsnæringen er en forutsetning for å lykkes med en bærekraftig reisemålsutvikling.

Globale trender tilsier at Troms og Finnmark kommer til å få en sterk økning i tilstrømmingen av besøkende i årene som kommer, fylket har mange av de attributtene som framtidens reisende søker. Unike kultur- og naturopplevelser som naturen, nordlyset, vidda, fjordene og fjellene og samisk kultur sammen med et arktisk klima med fravær av «people pollution», er verdier som er høyt verdsatt i en rekke globale markeder. Kulturturister har særlig høyt forbruk innen museer, shopping, opplevelser og ikke minst måltidsopplevelser.

I tillegg til å skape reiselyst for nasjonale og internasjonale besøkende bidrar reiselivsnæringen å opprettholde viktig infrastruktur. Næringen er også en viktig premissgiver for jobbskaping og bolyst i mange av kommunene i fylket. Noen av forutsetningene for å kunne videreutvikle en bærekraftig reiselivsnæring ligger i økt profesjonalisering, markedsføringen og tilgjengeligheten av opplevelser.

4.3.14 Kreative næringer

Kreativ næring er både en regional og nasjonal vekstnæring med stort verdiskapingspotensial. Forskning på kulturnæringene nasjonalt og internasjonalt viser at dette er næringer som gir en rekke ringvirkninger i lokalsamfunnet i tillegg til arbeidsplasser, verdiskaping og økonomisk vekst. Økt bostedsattraktivitet, økt besøksattraktivitet og økonomiske ringvirkninger for andre næringer, er blant disse faktorene.

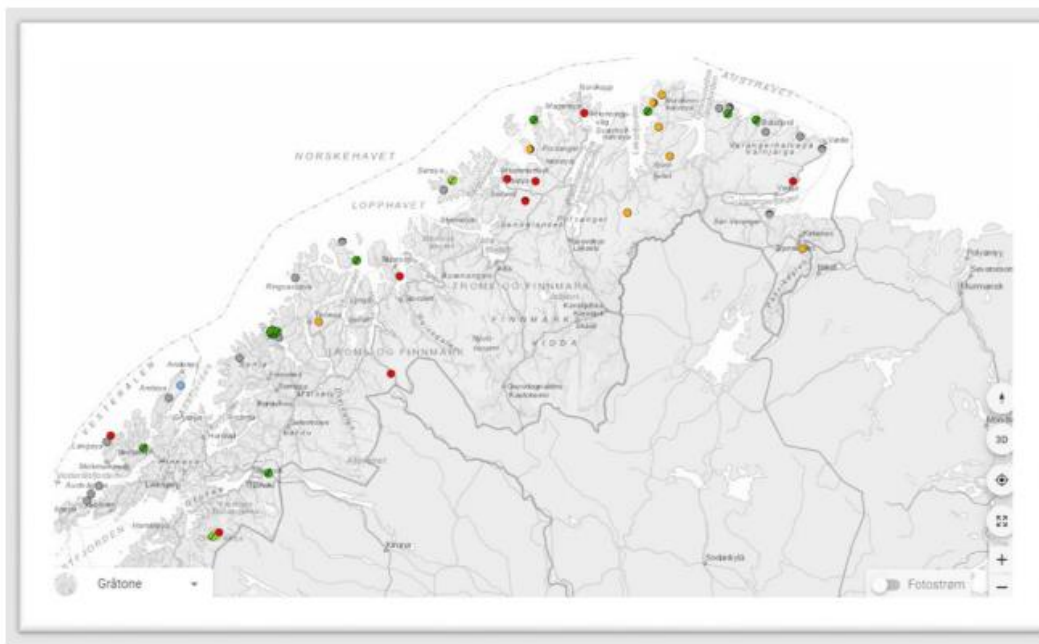
Den kreative næringen preges av å være svært variert og inkluderer aktører fra både kultursektoren (litteratur, musikk, film, scenekunst, kunst, kunsthåndverk, museum, dataspill) og mediesektoren (TV, radio, aviser og magasiner) i tillegg til andre kreative bransjer (design, arkitektur, reklame og events).

4.3.15 Fornybar energi

Elektrisitet-, gass- og vindkraft er en voksende næring i fylket. De siste tallene fra SSB viser en økning i verdiskapingen på over 20 % fra 2017 til 2018, fra 3 566 millioner til 4 466 millioner kroner. Næringen sysselsatte rundt 1650 mennesker i 2018 med en økning på 3,54 % til 2019.

Også i vårt fylke er det store utfordringer med forsyningssikkerheten og industriutvikling. Statnett forventer en dobling av kraftbehovet i Finnmark innen 2030 og har søkt konsesjon for bygging av 420 kW linje fra Skaidi til Varangerbotn. Linjen er helt avgjørende for nordnorsk næringslivet og er en videreføring av 420 linjen fra Lofoten – Balsfjord. Vindkraft er en av de viktige kildene til fornybar energi og har i dag en samlet effekt på landsbasis på 2 444 MW. I Troms og Finnmark er det 7 kraftverk som til sammen har 508 MW installert effekt.

Kartet viser oversikt over igangsatte anlegg: igangsatt/under bygging (grønn), konsesjon er under behandling (gul) og konsesjon avslått (rød).

Kilde: NVE, Vindkraft NVE kart

Hydrogen er en energibærer med potensial til å bli et viktig element i en grønn omstilling, Troms og Finnmark har svært gode naturgitte forutsetninger for produksjon av både «blått» og «grønt» hydrogen. Dette er bakgrunnen for prosjektet Hydrogenstrategi for Troms og Finnmark som har til hensikt å legge grunnlaget for en lønnsom overgang til økt bruk av hydrogen som energibærer. I Berlevåg produseres hydrogen fra vindkraftanlegget på Raggovidda og det er også etablert en industripark for å nyttiggjøre seg sidestrømmene fra hydrogenproduksjon.

4.3.16 Eksport og internasjonale markeder

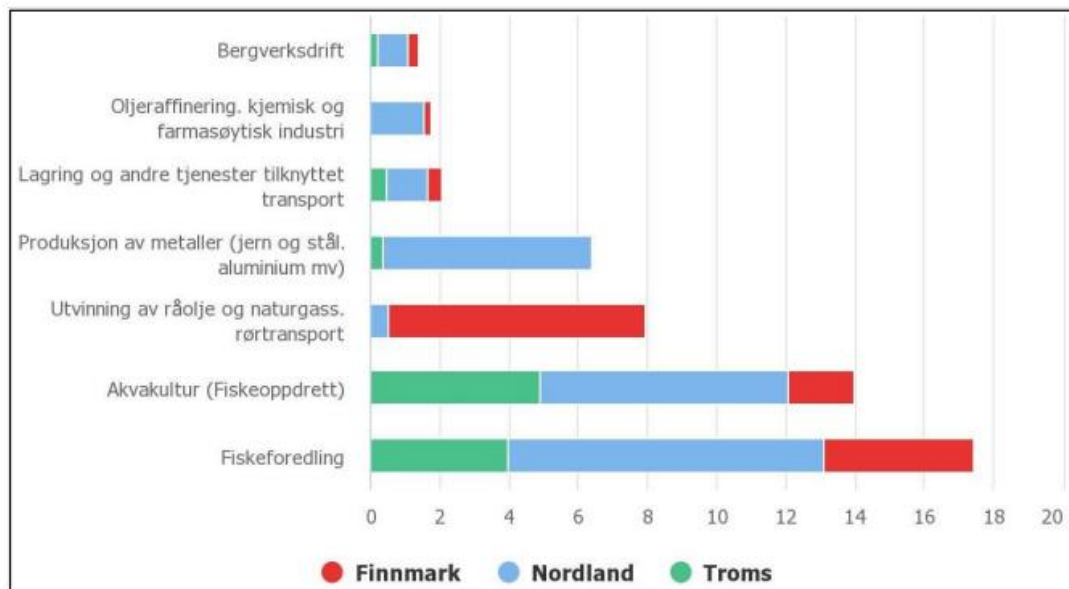
Den del av næringslivet som har verdiskaping i ressurs basert virksomhet er i all hovedsak eksportrettet og verdiskapingen skjer langs kysten. Internasjonale markeder er dermed avgjørende for store deler av næringslivet i vår region, sett i forhold til markedet for varer, tjenester, logistikk, produkter, teknologi og energi og reiseliv. Store deler av næringslivet er avhengig av utenlandsk arbeidskraft og virksomheter har behov for tilgang til det internasjonale kapitalmarkedet. Næringsliv og offentlig sektor i fylket har høy kompetanse på å forholde seg til disse markedene, men det er fremdeles behov for å bygge opp kunnskap og infrastruktur for regionens posisjon, kunnskap og interaksjon med dem.

Det er viktig for vår regions samfunns- og næringsutvikling å både forstå, tilpasse oss og også finne muligheter innenfor de store globale trendene. En metodisk tilnærming kan hente inspirasjon fra EUs arbeider med megatrendenes betydning for samfunnsutvikling; The European Strategy and Policy Analysis System, hvor det er utarbeidet et veikart for å håndtere utfordringer og realisere muligheter knyttet til klimaendring, demografi, urbanisering, økonomisk utvikling, energiforbruk, telekommunikasjon og geopolitikk. En slik kunnskapsetablering vil være en oppgave for det regionale forvaltningsnivået. Effektive kommunikasjon- og transportløsninger som ivaretar næringslivets transportbehov, er viktig for en lønnsom og bærekraftig utvikling.

I 2019 utgjorde fastlandseksporten 472 926 millioner kroner på landsbasis, en økning på 3,1 % sammenlignet med samme periode i 2018. Statistikken tar utgangspunkt i produksjonsfylke. Økning i eksport fra Troms og

Finnmark fra 2018 til 2019 var på henholdsvis 11,34 % i Troms og 23,77 % i Finnmark. Totalt står Troms og Finnmark for 4,12 % av den totale eksporten i Norge.

Tabellen under viser eksport fra utlandet fra de tre nordnorske fylkene i 2018 etter næring.

Kilde: Konjunkturbarometeret for Nord-Norge

I 2019 utgjorde den samlede eksporten av sjømat fra regionen om lag 17,5 milliarder kroner. Sjømaten eksporteres til de fleste land i verden, men en stor del av eksporten går til EU. Noe av sjømaten eksporteres som ferdige produkter, men mesteparten går som råvare til videreforedling. For eksempel ble bare 16 % av den norske oppdrettslaksen foredlet i en eller annen form før den ble fraktet ut av landet. Til sammenligning utgjorde eksportinntektene fra reiselivsnæringen (utenlandske besøkende) ca. 4,1 milliarder kroner i 2019, ifølge beregninger fra Menon og NHO reiseliv.

I de senere år har EU fått en økende interesse for nordområdene og Arktis. Dette innebærer, sammen med en stadig utvidelse av EØS-avtalen, at EUs politikk i større grad påvirker nordnorske forhold. Gjennom EØS avtalen har EUs lovgivning betydning for norske og nordnorske forhold, innen områder som næringsutvikling, arbeidsliv og arbeidsmarked, mat, transport, energi, klima og miljø. Europa er det viktigste eksportmarkedet for norsk næringsliv, og økt nærings samarbeid over landegrensene er vesentlig for en positiv økonomisk utvikling i vår region. I tillegg har EU en rekke økonomiske verktøy og ordninger som kan benyttes av nordnorske aktører.

EUs regler om de fire friheter, statsstøtte og offentlige anskaffelser skal bidra til like konkurransevilkår i EU/EØS og setter rammer for hva både nasjonale og regionale myndigheter kan foreta seg. Program samarbeidet i EU gir mulighet for både fylkeskommune og andre aktører å delta i prosjekter innenfor felt som kultur, FoU, innovasjon, kommunikasjon og transport, næringsutvikling. Gjennom Horisont 2020, Interreg og Kolarctic har mange nordnorske aktører tatt i bruk midler gjennom EUs programsamarbeid og bidratt til både verdiskaping, kunnskapsutvikling og sysselsetting.

4.3.17 Tilgang på kapital

Ifølge en undersøkelse gjennomført av Kunnskapsparken Bodø på vegne av Konjunkturbarometeret for Nord-Norge i september 2020, hadde utenlandske selskaper og investorer totale eierinteresser verdt 16,7 milliarder kroner i Nord-Norge i 2018. Eierskapet er i stor grad konsentrert rundt kommuner med råvarebaserte næringer som industri (31 %) transport og lagring (16 %) og oppdrett (14 %). 44 % av disse investeringer var i Troms og Finnmark.

Generelt er direkte investeringer i andre land markedsmotivert, kostnads- og effektivitets motivert, ressurs- eller diversifiseringsmotiverte. Utenlandske investeringer i Norge har i hovedsak vært motivert ut fra et ønske om tilgang til naturressurser.

SSB viste en totalbeholdning av utenlandske direkte investeringer i Norge på 1,260 milliarder kroner i 2018. En analyse gjennomført av Menon Economics viste at 68 % av disse investeringene i 2016 var lokalisert i Rogaland og Oslo. Av dirkede investeringene i Nord-Norge var 41 % koblet til bedrifter med hovedkontor i landsdelen, mens 59 % var koblet til bedrifter med hovedkontor andre steder i Norge.

Utenlandske direkteinvesteringer omfatter investeringer i næringsvirksomhet i andre land enn der investoren hører hjemme. Gjennom slike investeringer har investoren til hensikt å etablere en varig økonomisk forbindelse og utøve effektiv innflytelse på virksomheten. For at investeringen skal regnes som direkteinvestering må investoren eie mer enn 20 %

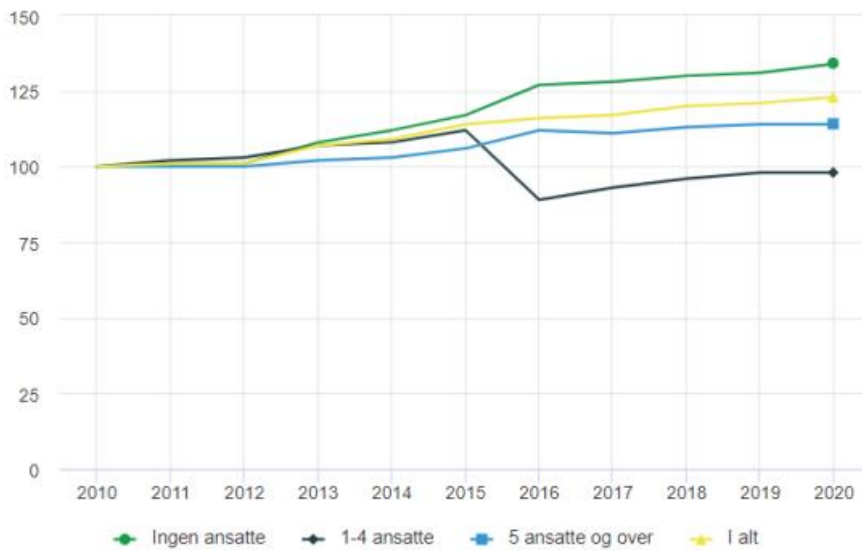
Som flere andre regioner i det nordlige Arktis, har Troms og Finnmark en svakere tilgang på privat kapital sammenlignet ned det nasjonale nivået (OECD studie 2017, Politisk plattform). EU referer til disse regionene som «Northern Sparsely Populated Areas» (NSPA) eller «nordlige spredt bebodde områder». Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) utarbeidet i 2017 en studie på NSPA, og trekker her frem behovet for nasjonale og regionale initiativ og samarbeid for å trekke kapital til regionen. På regionalt nivå anbefaler OECD-studien blant annet å øke engasjementet for små- og mellomstore bedrifter via innovasjons- og bedriftsstøtteprogrammer gjennom regionalt samarbeid for å kunne maksimere fordelene med relativt små forsknings- og innovasjonsmidler.

De nordnorske fylkeskommunene har siden 2018 samarbeidet med naboregioner i nordlige Finland og nordlige Sverige om utfordringer knyttet til kapitaltilgang. På bakgrunn av dette samarbeide er Arctic Investment Platform etablert. Gjennom eierskap i Nord-Norgekontoret i Brussel og medlemskap i Arktisk Økonomisk Råd er fylket i posisjon til å påvirke internasjonal politikktutvikling som er viktig for vårt næringsliv. Fylkeskommunene er også en viktig nettverksaktør i formelle samarbeid med regioner som vi har fellestrekk med gjennom nevnte Arktisk Økonomisk Råd, Nordisk Atlantisk Samarbeid (NORA) og High North Atlantic Business Alliance.

4.3.18 Næringslivsstrukturer i Troms og Finnmark

Det var 591 000 virksomheter i Norge 1. januar 2020, en økning på 23 prosent over de siste ti årene. I Troms og Finnmark var tilsvarende økning på ca. 18 %. De aller fleste virksomhetene i landet er svært små. Hele 66 % har ingen ansatte i 2020, mens kun 0,6 % har 100 ansatte eller mer.

Alle fylkene har hatt en økning i antall virksomheter siste tiår. I Trøndelag og Troms og Finnmark økte antall store virksomheter mer enn i de andre fylkene. Det har altså ikke skjedd noen sentralisering av virksomhetene de siste ti årene. Det har riktignok blitt vanligere i det sentrale østlandsområdet enn i resten av landet å starte for seg selv uten ansatte, men størst vekst i antall store virksomheter finner vi i Nord- og Midt-Norge (Kilde: SSB, Virksomheter, foretak og regnskap).

Kilde: Virksomheter, Statistisk sentralbyrå

Næringslivet i Troms og Finnmark er som i landet for øvrig preget av små og mellomstore bedrifter og med varierende vekst i verdiskaping, innovasjon og sysselsetting både i forhold til geografisk beliggenhet og bransjen/sector. Utfordringene knyttes oftest til graden av omstillingsevne i forhold til markedsendringer, teknologiutvikling og innovasjon.

En rekke undersøkelser viser at behovet i næringslivet for tilførsel av private investorer og risikovillig kapital er stort, som tidligere omtalt. En av utfordringene er mangel på lokalt eierskap, og dermed vilje til reinvestering og ytterligere vekst.

Tabellen viser en økning i antall foretak med god utvikling fra foregående år. Bedriftstettheten i forhold til innbyggertallet er også økende.

Utvikling i antall bedrifter fra 2005 – 2019	År	Antall bedrifter	Endring fra forrige år i antall	Endring fra forrige år i prosent	Bedriftsbeholdningen i % i landet	Bedriftsbeholdningen i % i fylket	Antall per 100 innb
Troms og Finnmark	2005	20 961	-78	-0,4	4,858	100	9,28
Troms og Finnmark	2006	21 572	611	2,9	4,774	100	9,52
Troms og Finnmark	2007	22 049	477	2,2	4,694	100	9,72

Utvikling i antall bedrifter fra 2005 – 2019	År	Antall bedrifter	Endring fra forrige år i antall	Endring fra forrige år i prosent	Bedriftsbeholdningen i % i landet	Bedriftsbeholdningen i % i fylket	Antall per 100 innb
Troms og Finnmark	2008	21 704	-345	-1,6	4,655	100	9,56
Troms og Finnmark	2009	21 639	-65	-0,3	4,631	100	9,49
Troms og Finnmark	2010	22 373	734	3,4	4,645	100	9,75
Troms og Finnmark	2011	22 082	-291	-1,3	4,545	100	9,56
Troms og Finnmark	2012	22 074	-8	0	4,532	100	9,50
Troms og Finnmark	2013	23 092	1 018	4,6	4,496	100	9,83
Troms og Finnmark	2014	23 643	551	2,4	4,489	100	9,97
Troms og Finnmark	2015	24 603	960	4,1	4,496	100	10,29
Troms og Finnmark	2016	25 221	618	2,5	4,512	100	10,50
Troms og Finnmark	2017	25 576	355	1,4	4,526	100	10,58
Troms og Finnmark	2018	26 013	437	1,7	4,508	100	10,72

Utvikling i antall bedrifter fra 2005 – 2019	År	Antall bedrifter	Endring fra forrige år i antall	Endring fra forrige år i prosent	Bedriftsbeholdningen i % i landet	Bedriftsbeholdningen i % i fylket	Antall per 100 innb
Troms og Finnmark	2019	26 448	435	1,7	4,545	100	10,88

(Kilde: Kommuneprofilen, bedriftsbestand og bedriftstetthet)

Bedriftstetthet er et mål på hvor mye privat næringsliv det er i et område, og måles ved antall sysselsatte i privat og offentlig sektor per innbygger. Næringsstettheten er konjunkturavhengig og økte i fylket frem til finanskrisen og tok seg opp igjen fra 2010. Bedriftstettheten har fra 2010 vært økende, men noen lavere enn landsgjennomsnittet.

Teknisk tjenesteyting, eiendomsdrift, jordbruk, skogbruk og fiske er de dominerende næringene i forhold til antall bedrifter, med en andel på henholdsvis 16,3 og 15,8 % av bedriftene i fylket. Innenfor teknisk tjenesteyting og eiendomsdrift er 54 % av bedriftene innen omsetning og drift av fast eiendom. Innen Jordbruk, skogbruk og fiske er det forholdsvis lik andel mellom jordbruk og fiske, fangst og akvakultur med 47 % og 49 %. Andre store bransjer er oppføring av bygninger, bygge- og anleggsvirksomhet, detaljhandel og omsorgstilbud som barnehage og botilbud.

		2014	2015	2016	2017	2018	2019
Bedrifter i alt	23 643	24 603	25 221	25 576	26 013	26 448	
	01-03 Jordbruk, skogbruk, fiske	3 959	3 981	3 993	3 974	4 089	4 179
05-09 Bergverk og Utvinning	78	87	92	91	95	96	
	10-33 Industri	854	868	909	921	937	938
35-39 Elektrisitet, vann, renovasjon	209	202	210	209	212	205	
	41-43 Bygge og anleggsvirksomhet	2 403	2 526	2 641	2 648	2 725	2 760
45-47 Varehandel, motorvognreparasjon	2 860	2 904	2 928	2 889	2 885	2 859	
	49-53 Transport og lagring	1 224	1 265	1 246	1 265	1 244	1 265
55-56 Overnatting og servering	699	738	776	810	824	851	
	58-63 Informasjon og kommunikasjon	755	793	817	828	874	894
64-66 Finansiering og forsikring	133	142	142	137	131	136	
	68-75 Teknisk tjenesteyting, eiendomsdrift	3 689	3 907	4 054	4 148	4 237	4 300
77-82 Forretningsmessig tjenesteyting	1 010	1 080	1 153	1 253	1 319	1 407	
	84 Offentlig administrasjon, forsvar	498	502	505	500	490	488
85 Undervisning	795	878	917	927	927	941	
	86-88 Helse og sosialtjenester	2 687	2 833	2 899	2 950	2 960	2 954
90-99 Personlig tjenesteyting	1 761	1 854	1 897	1 985	2 029	2 128	
	00 Uoppgitt næring	29	43	42	41	35	47

Kilde: Kommuneprofilen bedriftsstruktur etter næring

I forhold til landsgjennomsnittet (66 %) har Troms og Finnmark en lavere andel av foretak med ingen ansatte (59 %). Andelen foretak med 1 – 4 ansatte er noe høyere i Troms (25,4 %) og Finnmark (23,2 %) i forhold til landsgjennomsnittet. Ellers ser vi at det er marginale forskjeller mellom forholdet mellom antall foretak og gruppering av ansatte. Noe som indikerer at strukturene i foretakene er forholdsvis lik over hele landet.

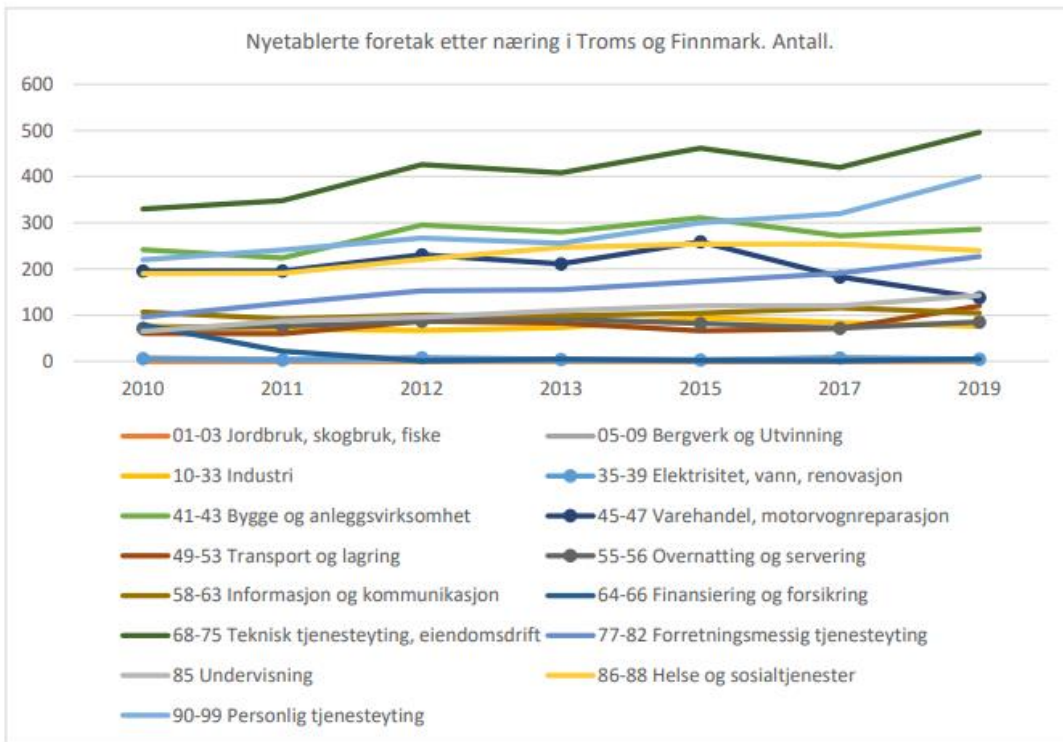
		2014	2015	2016	2017	2018	2019
Bedrifter i alt	23 643	24 603	25 221	25 576	26 013	26 448	
	01-03 Jordbruk, skogbruk, fiske	3 959	3 981	3 993	3 974	4 089	4 179
05-09 Bergverk og Utvinning	78	87	92	91	95	96	
	10-33 Industri	854	868	909	921	937	938
35-39 Elektrisitet, vann, renovasjon	209	202	210	209	212	205	
	41-43 Bygge og anleggsvirksomhet	2 403	2 526	2 641	2 648	2 725	2 760
45-47 Varehandel, motorvognreparasjon	2 860	2 904	2 928	2 889	2 885	2 859	
	49-53 Transport og lagring	1 224	1 265	1 246	1 265	1 244	1 265
55-56 Overnatting og servering	699	738	776	810	824	851	
	58-63 Informasjon og kommunikasjon	755	793	817	828	874	894
64-66 Finansiering og forsikring	133	142	142	137	131	136	
	68-75 Teknisk tjenesteyting, eiendomsdrift	3 689	3 907	4 054	4 148	4 237	4 300
77-82 Forretningsmessig tjenesteyting	1 010	1 080	1 153	1 253	1 319	1 407	
	84 Offentlig administrasjon, forsvar	498	502	505	500	490	488
85 Undervisning	795	878	917	927	927	941	
	86-88 Helse og sosialtjenester	2 687	2 833	2 899	2 950	2 960	2 954
90-99 Personlig tjenesteyting	1 761	1 854	1 897	1 985	2 029	2 128	
	00 Uoppgitt næring	29	43	42	41	35	47

Kilde: Kommuneprofilen bedriftsstruktur etter næring

Kilde: SSB tabell 07196

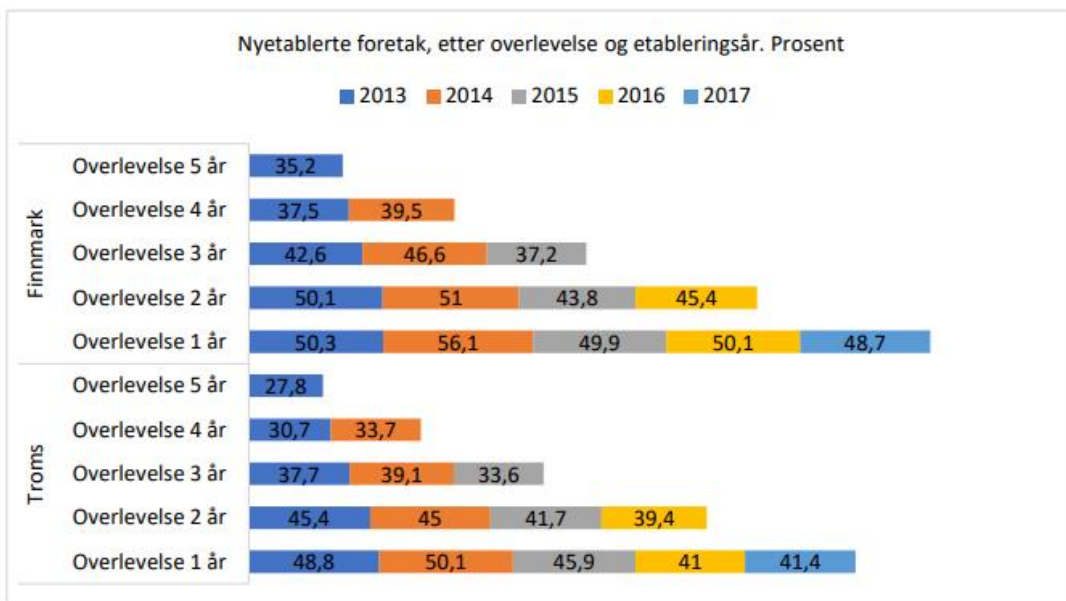
Antall nyetableringer gir et bilde på den økonomiske utviklingen der en positiv utvikling i antall nyetablerte foretak speiler optimisme og vekst. Det er et sunnhetstegn i økonomien at det er mange nystartede bedrifter. Nye virksomheter skaper arbeidsplasser og kommer forbrukerne til gode med nye løsninger og konkurransedyktige priser. Oversikt over antall nyetableringer i Troms og Finnmark de siste 5 årene viser en økning på 9,66 % i Finnmark og 17,63 % i Troms. På landsbasis var denne økningen 13,16 % for samme periode.

De næringer med flest nyetableringer er teknisk tjenesteyting, personlig tjenesteyting og bygge- og anleggsvirksomhet. Næringer med en negativ utvikling i antall nyetableringer er varehandel, finansiering og forsikring samt bergverk og utvinning.

Kilde: Kommuneprofilen

Vel så viktig som antall nyetableringer er oversikten over overlevelsesgraden. I Troms og Finnmark har andelen bedrifter som overlevde de tre første årene gått ned i perioden 2013 til 2017, mens andelen som overlevde de fire første årene har økt. Dette samsvarer med utviklingen ellers i landet. Konkursrisikoen er noe større enn tidligere, men samtidig har den generelle trenden lenge vært at over 70 % av nystartede bedriftene ikke er aktive etter 5 år.

Kilde. SSB. Nyetablerte foretaks overlevelse og vekst

De langsiktige effektene av covid19-pandemien er for tidlig å konkludere om. Men de kortsiktige effektene på arbeidsmarkedet inkluderer selvfølgelig en økning i konkurser og arbeidsledighet og et ukjent antall foretak i dvale eller nærings-satsinger på vent.

4.4 Virkemiddelapparat og regional næringsutvikling

Utvikling av Nordområdene er i stor grad sektorovergripende. Sentrale problemstillinger vedørende nasjonal nordområdepolitikk er demografiske utfordringer, bosetting, ungdom, næringer høyere opp i verdikjeden, kapitaltilgang og bearbeiding av råvarer. Kunnskap, produkter og teknologi fra nord utgjør viktige verdier både nasjonalt og internasjonalt. Geopolitikk og forholdet til våre arktiske naboland har en direkte innvirkning på de samfunnsmessige forholdene i nord. Samtidig utgjør bosetting i nord en grunnstein for en stabil sikkerhetspolitisk situasjon i nordområdene.

Virkemiddelapparatet i Troms og Finnmark inkluderer Innovasjon Norge, SIVA, Forskningsrådet, fylkeskommunen, kommuner og Fylkesmannen. I tillegg kommer nasjonale ordninger som er søkbare, blant annet Kulturrådet, ENOVA med flere.

Innovasjon Norges midler er rettet mot enkeltbedrifter eller enkeltforetak. Oppdragsgiverne inkluderer, foruten fylkeskommunen, Kommunal og moderniseringsdepartementet, Nærings og fiskeridepartementet, Landbruks- og matdepartementet med flere.

SIVA jobber gjennom næringshager og inkubatorer, Forskningsrådet fokuserer på forskningsprosjekter, fylkeskommunen jobber mer tilretteleggende mot samfunnsutvikling generelt og til dels næringslivet gjennom satsinger som treffer hele bransjer eller klynger av bedrifter mens kommunene bruker sine kommunale næringsfond etter egne regler. Fylkesmannsembetet har ulike støtteordninger hvor noe også slår ut på næringsvirksomhet.

Foruten fylkeskommunens og kommunenes egne avsetninger til næringsfond er de øvrige virkemidlene tildelt fra statsbudsjettet, underlagt ulike forskrifter for å bygge opp om spesifikke innsatsområder. Disse er gjenstand for politiske skiftninger og sentrale prioriteringer.

At det offentlige i perifere strøk er tildelt midler med utgangspunkt i distriktsindeksen gjør at midlene bøter på en skjevhet i kapitaltilgangen og sikrer vekst også der hvor det normalt er mindre kapitalsterke miljøer. Et eksempel er reiselivsutviklingen i Nord-Norge som er understøttet av betydelig innsats både fra regionalt og statlig nivå i perioden fra opprettelsen av Nordnorsk Reiseliv AS og frem til nå.

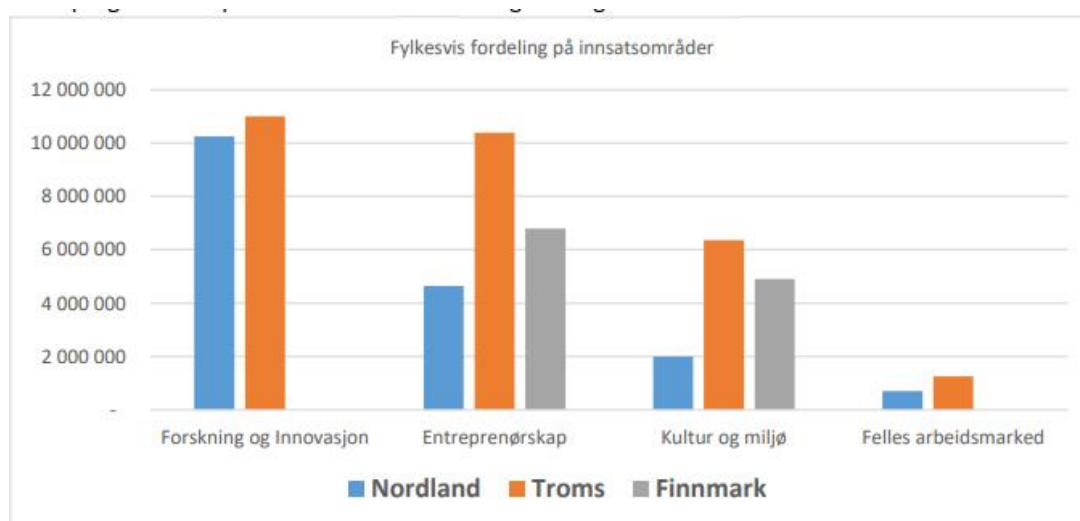
Barentssamarbeidet, Nordkalottsam arbeidet og de bilaterale samarbeidsavtalene er viktige for å løse felles utfordringer i nordområdene. Interreg er av de viktigste verktøy for å skape innhold i disse samarbeidskonstellasjonene gjennom konkrete initiativ og prosjekter.

Fra 2014 må alle regioner som skal motta midler fra det europeiske utviklingsfondet ha en regional utviklingsstrategi basert på smart spesialisering, og som er godkjent av EU-kommisjonen. Det fokuseres på å styrke utviklingen på de næringsområdene der regionen effektivt kan koble ressurser og kompetansefortrinn med markedspotensialer, samt det å ha en felles plattform og referansegrunnlag i samarbeid med andre europeiske regioner. Smart spesialisering som metode kan plassere regionen nærmere våre naboregioner i Finland og

Sverige gjennom å benytte samme type verktøy for å identifisere og fokusere på næringer som vil løfte regionen gjennom det grønne skiftet og inn i fremtidens samfunns- og næringsliv.

Det er stor interesse for grenseoverskridende prosjektsamarbeid og flere prosjekter har bidratt til å styrke regionens mobilisering opp mot programmer som Horisont 2020. Et eksempel på dette er Arctic Five, et samarbeid innen arktisk forskning. Prosjekter og prosjektresultater blir ofte fanget opp av næringslivet og forskningsinstitusjoner i regionen.

Den fylkesvise fordelingen av statlige Interreg midler innen de fire satsningsområdene for Interreg Nord-programmet i perioden 2014 – 2020 fremgår av figuren under.

Kilde: regionalforvaltning.no

Midlene fra KMD finansierer 41 % av disse utviklingsprosjektene, mens den regionale medfinansieringen utgjør 32 %. Dette viser at den regionale medfinansieringen har stor betydningen for det grenseoverskridende samarbeidet.

Interreg	Regional medfinansiering	Privat kapital	Egeninnsats
41 %	32 %	12 %	15 %

Kilde: regionalforvaltning.no

4.5 Kompetansebehov og kompetanseutvikling

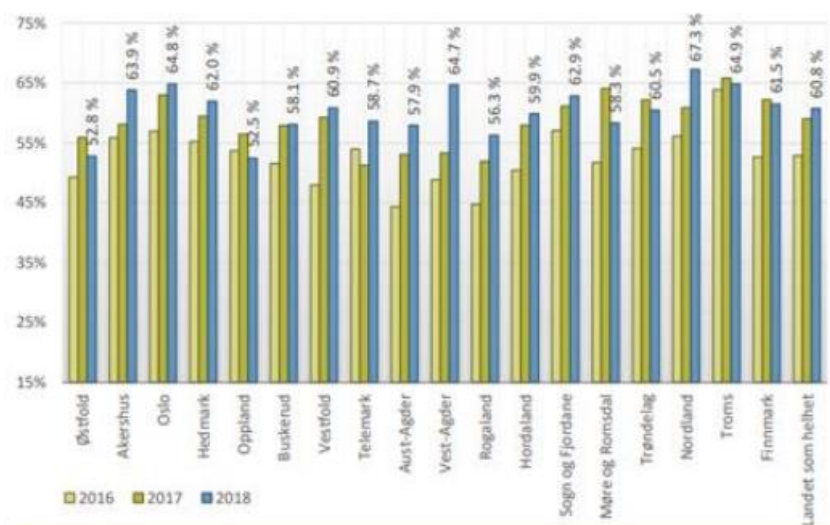
Vi må fremover regne med store endringer i kompetansebehovet. Både som følge av aldrende befolkning, men også som en konsekvens av digitalisering og innovasjon. Regjeringens kompetansebehovsutvalg antyder at det i fremtiden blir behov for et bredere sett av kompetanse og at evnen til å erverve ny kompetanse blir viktigere. Det er behov for god grunnkompetanse og utdanning på minst videregående nivå. Mange lokalsamfunn vil få store

demografiske endringer med færre yrkesaktive bak hver pensjonist. Flere eldre og lavere innvandring vil føre til nedgang i folketallet. Denne utviklingen gjør at det kan bli særlig utfordrende å rekruttere til mindre arbeidsmarkeder. De demografiske endringene vil skape et betydelig gap mellom forventet behov for arbeidskraft og forventet tilgjengelig på arbeidskraft.

4.5.1 Behovet for og tilgangen til kvalifisert arbeidskraft

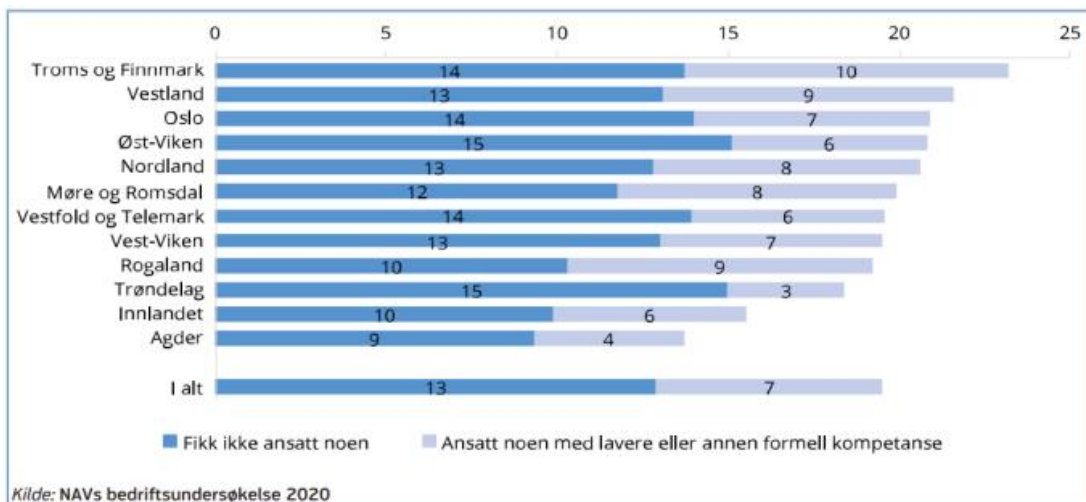
Det har vært stor sysselsettingsvekst i Nord-Norge fra 2000 og framover, men veksten er ujevnt fordelt. Kommunene Tromsø, Bodø og Vest-Finnmark regionen har hatt sterkest vekst. Demografisk stiller Nord-Norge svakt de neste 20 -30 årene, om det ikke skjer klare trendsifter. Aldrende befolkning, lav andel unge, og kun få regioner med fødselsoverskudd gir et utfordrende utgangspunkt.

I en nylig foretatt nullpunktsanalyse utført av Samfunnsøkonomisk analyse (2019), basert på data fra NIFU/NHOs kompetansebarometer økte andelen bedrifter i landet som har et udekket kompetansebehov mellom 2015 og 2018. I 2018 oppga 61 prosent av landets NHO-bedrifter i undersøkelsen at de hadde udekket kompetansebehov, jf. figuren under. Funnene er i tråd med tilsvarende undersøkelser i Storbritannia. I Finnmark svarte 61,5 prosent av bedriftene at de har et udekket kompetansebehov, og både det og utviklingen årene før er voksende som landet ellers. Andel bedrifter i Troms med kompetansebehov har ligget høyere og stabilt på 65 prosent og over hele måleperioden.

Kilde: SØA (2019)

Navs bedriftsundersøkelser og NHO Kompetansebarometer viser de samme tendensene – landets bedrifter sliter med å skaffe den kvalifiserte arbeidskraften de har behov for, og behovene er størst i nord. NAVs bedriftsundersøkelse kartlegger etterspørselen etter og mangel på arbeidskraft, både fylkesvis og innenfor den enkelte næring. I Troms og Finnmark opplyser 14 % av virksomhetene at de ikke får tak i ansatte, mens 10 % opplyser at de har ansatt noen med lavere kompetanse enn det de egentlig hadde behov for. Undersøkelsen viser også at 21 % av virksomhetene opplyser at rekrutteringsutfordringene skyldes for få kvalifiserte søkere. Dette er 3 prosent høyere enn for eksempel Vestland fylke, og den høyeste andelen på landsbasis.

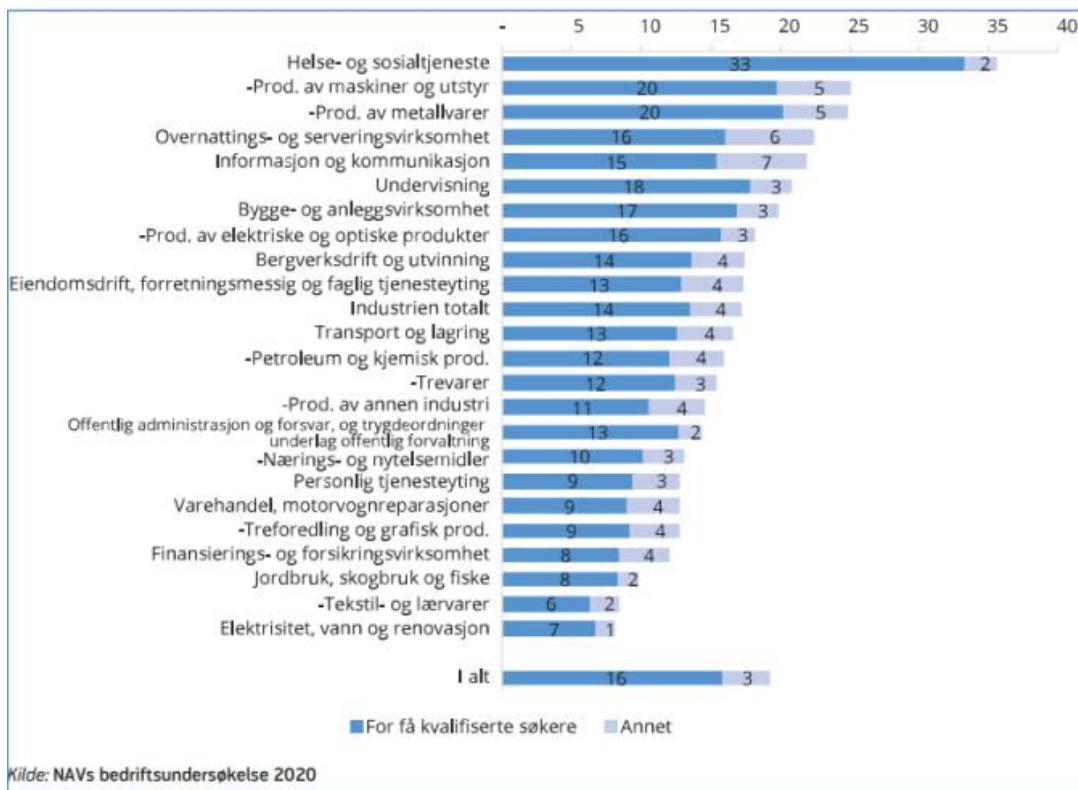
Målt i antall personer, er mangelen på arbeidskraft høyest i Vestland. Målt ved stramhetsindikatoren er mangelen høyest i Troms og Finnmark, etterfulgt av Møre og Romsdal.

Hovedfunnene fra NHO Kompetansebarometer 2019 viser at de bransjer med størst udekket kompetansebehov er media, sjømat, industri og kunnskap- og teknologi og de etterspurte yrkesgruppene er håndverksfag, ingeniører og tekniske fag samt samfunnsfag. Den foretrukne metoden for å dekke kompetansegapet er å heve kompetansen til dagens ansatte og ansette personer fra det norske arbeidsmarkedet. På grunn av vanskeligheter med å finne kvalifisert arbeidskraft i Norge oppgir 25 % oppgir at de vil ansette personer fra utlandet. Videre fremgår det at om lag 50 % opplyser å være lærebedrift og 1/4 av disse bedriftene oppgir at de ikke får tak i nok lærlinger. Behovet for lærlinger oppgis å være størst innen reiseliv, mat og drikke og transport.

Andelen bedrifter som har behov for et bestemt utdanningsnivå øker i takt med bedriftsstørrelsen. Nesten 80 % av de aller største bedriftene (mer enn 250 ansatte) har behov for hele spekteret av utdanningsnivå; master-, bachelor- og fagskoleutdanning. Uavhengig av bedriftsstørrelse oppgir rundt 60 % av bedriftene at de har behov for kompetanse på videregående nivå/yrkesfag.

NAVs undersøkelser viser at 33 % av virksomheter innen helse- og sosialtjenester oppgir utfordringene med rekrutterings skyldes for få kvalifiserte søkere.

Navs bedriftsundersøkelse 2020 viser også estimert mangel på arbeidskraft fordelt på næring og fylke/region. For Troms og Finnmark viser denne oversikten at det er størst etterspørsel etter kvalifisert arbeidskraft innen helse- og sosialtjenester (950), eiendomsdrift, forretningsmessig og faglig tjenesteyting (650), bygge- og anleggsvirksomhet (550), varehandel, motorvognreparasjoner (400) og overnattings- og serveringsvirksomhet (350). Totalt var det en etterspørsel etter 3700 personer i fylket på det tidspunkt undersøkelsen ble gjennomført.

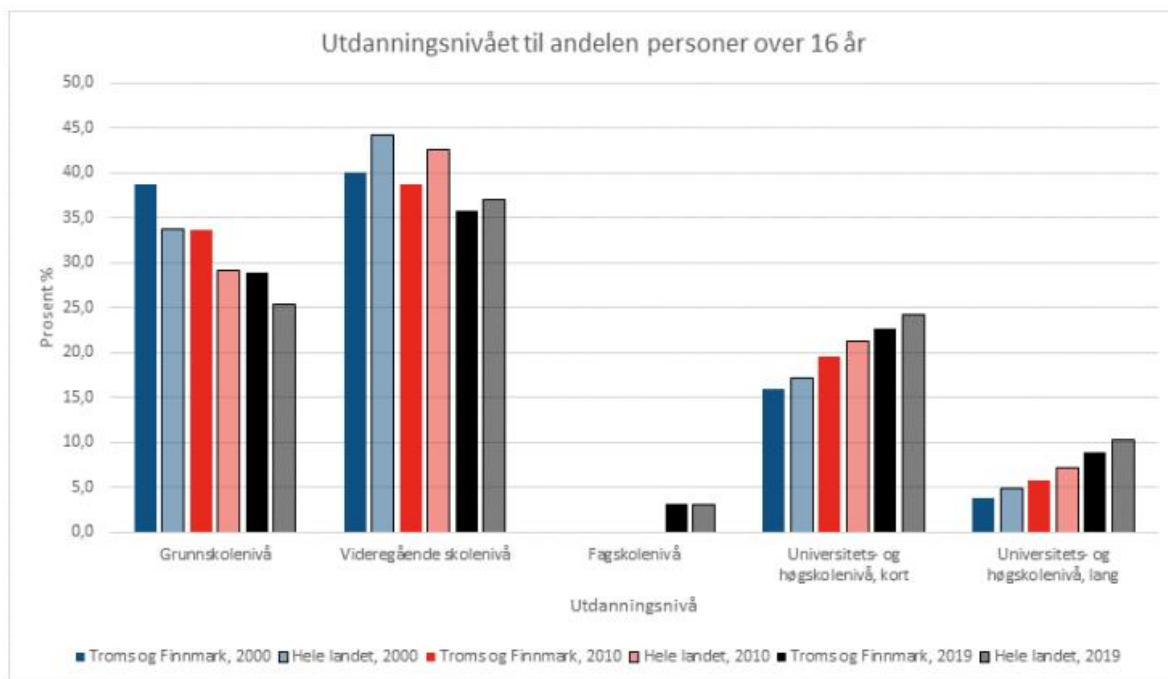
Flere næringer i Troms og Finnmark har utfordringer med å få tak i riktig fagkompetanse, dette sammen med sterk vekst i flere næringer som for eksempel fiskeindustrien, reiseliv og bygg- og anleggsnæringen, har ført til en høy andel utenlands arbeidskraft. Utenlands arbeidskraft har i motsetning til flyktninger ingen tilbud om praktisk tilrettelegging, språkkurs e.l. utover det den enkelte arbeidsgiver tilbyr. Mangel på språkkompetanse og bistand i å orientere seg i det norske samfunnet kan skape utfordringer. En artikkelserie i Nordlys i februar 2019 viser noen av de utfordringene arbeidsinnvandrere møter i det norske samfunnet. Som samfunn er vi avhengige av den utenlandske arbeidskraften samtidig som denne andelen er på vei ned blant annet på grunn av endrede økonomiske forhold i hjemlandet og/eller familiesituasjon.

4.5.2 Utdanning og rekruttering

De sysselsatte i Troms og Finnmark har lavere utdanningsnivå enn snittet for landet. Troms ligger tettest opp mot de nasjonale tallene. I Finnmark hadde 25,3 prosent av de sysselsatte grunnskole som høyeste utdanningsnivå i 2018. Det nasjonale snittet var 18,5 prosent. For kortere universitetsutdanning er det mindre som skiller mellom fylkene og nasjonalt. For universitets- eller høgskoleutdanning over fire år, er det 6,55 prosent av de sysselsatte i Finnmark som har dette som høyeste nivå, mens tallet for Troms ligger på det nasjonale nivået med 10,8 prosent.

Blant sysselsatte i Nord-Norge (15–74 år) er det flest med utdanning innen fagfeltene allmenne fag, naturvitenskapelige fag (håndverksfag og tekniske fag) og helse-, sosial- og idrettsfag. Det er færrest med utdanning innen samfunnsfag og juridiske fag, humanistiske og estetiske fag, og primærnæringsfag.

Generelt er tendensene i utdanningsnivået til befolkningen at færre har bare grunnskole som høyeste fullførte utdanning. I tillegg har andelen med universitets- og høgskolenivå økt.

Kilde: SSB 09429.

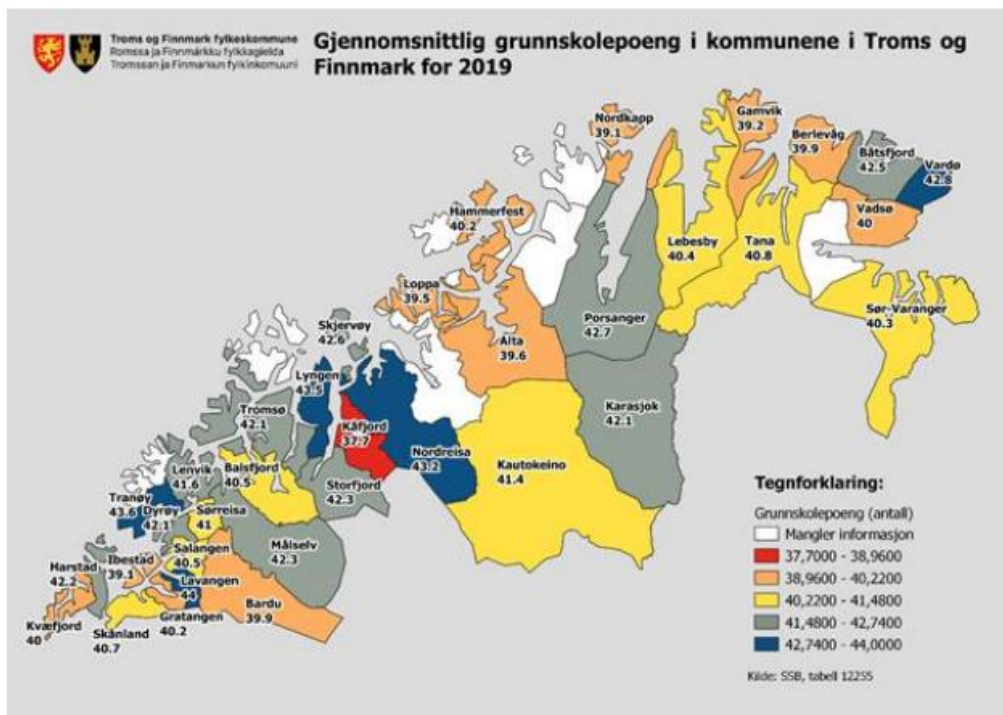
Kartet nedenfor viser høyeste oppnådde utdanningen til største parten av de sysselsatte i den aktuelle kommunen og hvor mange det gjelder av de sysselsatte i 2019. For store deler av kommunen i Troms og Finnmark har de fleste videregående skole som høyeste oppnådde utdanning.

4.6.2 Læringsresultater

Gjennomsnittlig grunnskolepoeng for elever som gikk ut av grunnskolen i 2019, er for Troms 41.8 og for Finnmark 40.3. For de tre siste årene ser man en liten økning/ forbedring i både Troms og Finnmark. Studier gjennomført i de nordiske landene viser at andelen som gjennomfører videregående opplæring har sammenheng med elevenes kunnskaps- og ferdighetsnivå fra grunnskolen (Sletten og Hyggen 2013). (Bunntekst: Kilde: <https://www.forskningsradet.no/siteassets/publikasjoner/1254000811978.pdf>)

Nøkkeltallene for grunnskolen viser at 9% av grunnskoleelevene i Finnmark og 9,4% i Troms (totalt i Finnmark og Troms 2396 av elevene) fikk spesialundervisning i 2019. Dette er noe høyere tall en landsnittet på 7,7% (Kilde: SSB 12255). Fokus på tilpasset opplæring vil trolig føre til nedgang i spesialundervisning.

4.6.3 Overgang grunnskole til videregående skole, og i løpet av videregående opplæring

Forskning viser at karakterene fra tiende klasse entydig i sterk grad påvirker både valget av studieforbereende eller yrkesfaglig utdanning, og også kompetanseoppnåelse/gjennomføring fra videregående opplæring (bl.a. NIFU rapport 2019: 20). I tillegg viser forskning at særlig gruppen «elever med svake grunnleggende ferdigheter» er i risikogruppen for å ikke fullføre videregående opplæring (NIFU rapport 2012:10). Det er særlig elever som har under 30 til 35 grunnskolepoeng som er utsatt. Derfor er det viktig for kommunale skoleeiere å fokusere på denne elevgruppen både for å øke kunnskapsnivået, men også for å styrke samarbeidet med videregående skole vedrørende overgangen til denne. Dette krever et strukturert samarbeid mellom skoleeier i begge skoleslag, mellom skolene lokalt, men også mellom barnehage og skole, da forskning viser at fokus på tidlig innsats er viktig for skolegang.

Utvalgte nøkkeltall i forbindelse med overganger, skoleåret 2018-2019

Nøkkeltall i prosent	Finmark	Troms	Norge
Elever med direkte overgang fra grunnskole til videregående opplæring	96,1	96,9	97,7
Elever med direkte overgang fra vg1 til vg2	85,3	87,9	89,3
Elever med direkte overgang fra vg2 til:			
-vg3	49	58,7	62,4
-lære	29,7	25,6	24,1
-avbrudd*	21,3	15,8	13,6
Elever med direkte overgang fra videregående opplæring til høyere utdanning	42,4	42,4	41

*avbrudd inneholder: repetisjon av samme utdanningsprogram, omvalg til annet utdanningsprogram og ute av videregående opplæring

Kilde: SSB 12232, 11964 og udir.no

4.6.4 Læringsmiljø

Andel elever i skoleåret 2019/2020 på 7.trinn som svarer at de blir mobbet av medelever, blir mobbet digitalt (på skolen) og/eller blir mobbet av voksne på skolen 2-3 ganger i måneden eller oftere er på 5,6 % i Finnmark og 9 % i Troms. Landsgjennomsnittet er på 7,1 %.

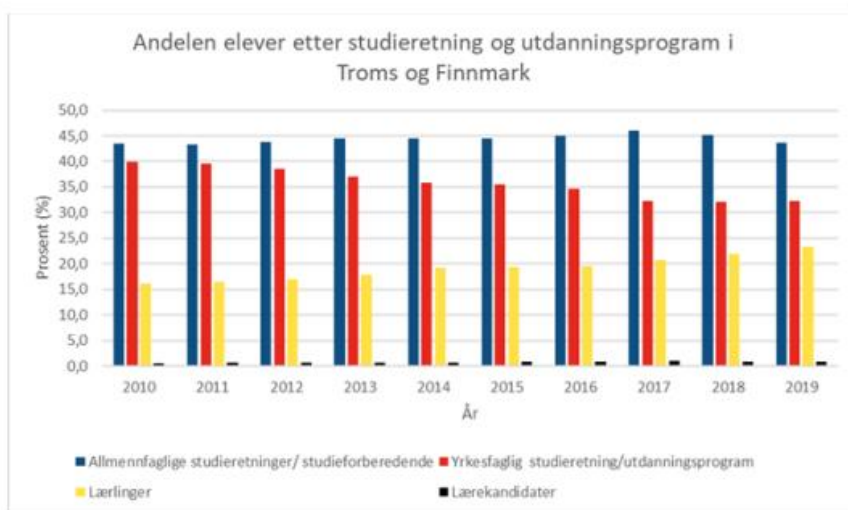
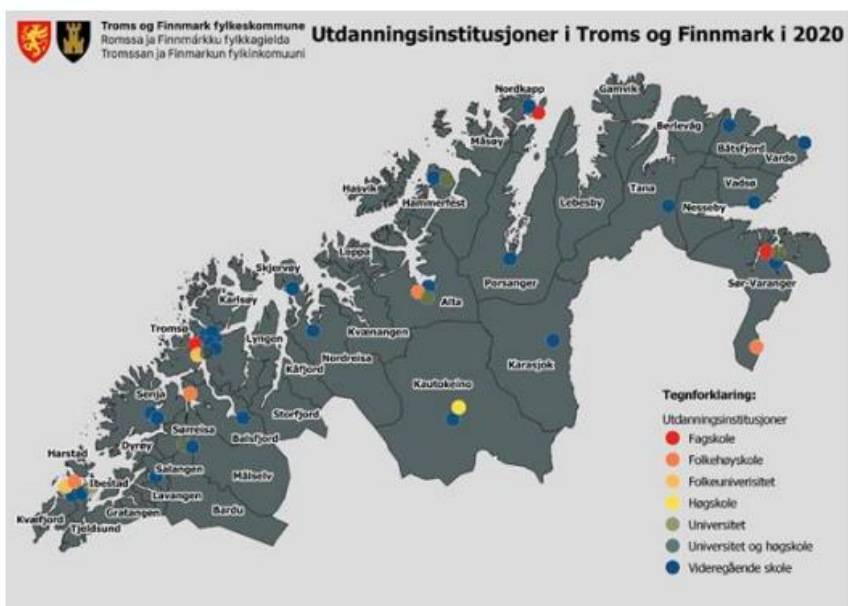
Andel elever i skoleåret 2019/2020 på 10.trinn som svarer at de blir mobbet av medelever, blir mobbet digitalt (på skolen) og/eller blir mobbet av voksne på skolen 2-3 ganger i måneden eller oftere er på 10 % i Finnmark og 6 % i Troms. Landsgjennomsnittet er på 7 %. (Elevundersøkelsen)

4.6.5 Videregående opplæring

Det er 21 fylkeskommunale, 2 statlige og 3 private videregående skoler i Troms og Finnmark med totalt 8 415 elever. Det er flere elever på studieforbereende utdanningsprogram enn på de yrkesfaglige.

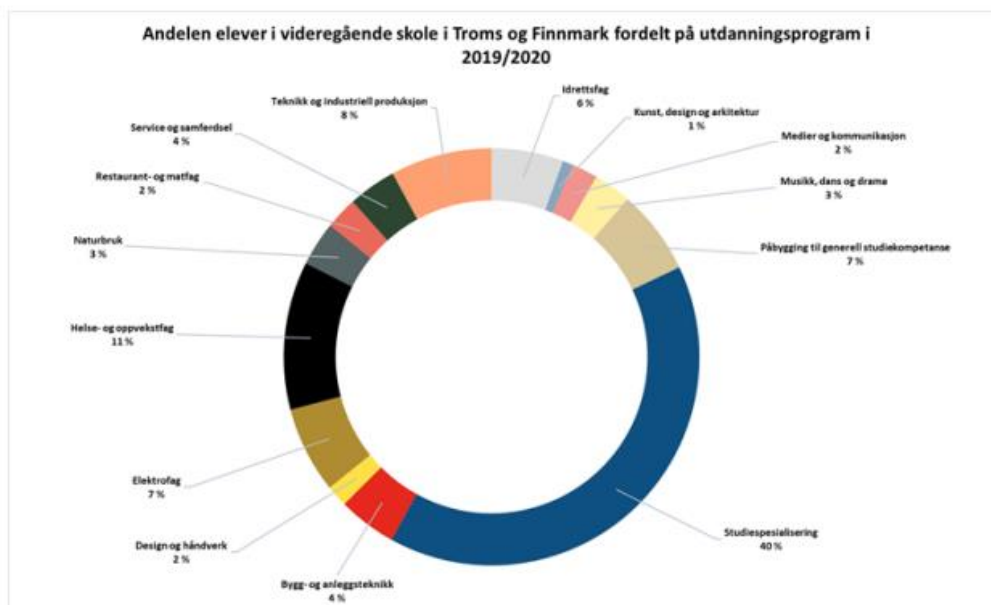
I Finnmark er det 8 fylkeskommunale videregående skoler, 2 statlige (Samisk videregående skole i Kautokeino og Samisk videregående skole i Karasjok), samt 1 privat i Båtsfjord. Den desentraliserte Veksling LOSA- tilbudet (lokal opplæring i samarbeid med arbeidslivet) administreres av Nordkapp videregående skole.

I Troms er det 13 fylkeskommunale videregående skoler og 2 private (Nordborg og Norges Toppidrettsgymnas).

Kilde: SSB 09378

NB! I 2012 ble om lag 1800 nettskoleelever inkludert i statistikken. Rundt 1500 av disse var elever på yrkesfaglige utdanningsprogram. Læringer inkluderer lærekandidater, elever i fagopplæring i skole og fagbrev på jobb. Fra og med høsten 2016, ble Medier og kommunikasjon et studieforberedende utdanningsprogram. Elever som begynte høsten 2015 eller tidligere, følger gammel ordning.

Kilde: Skoleporten

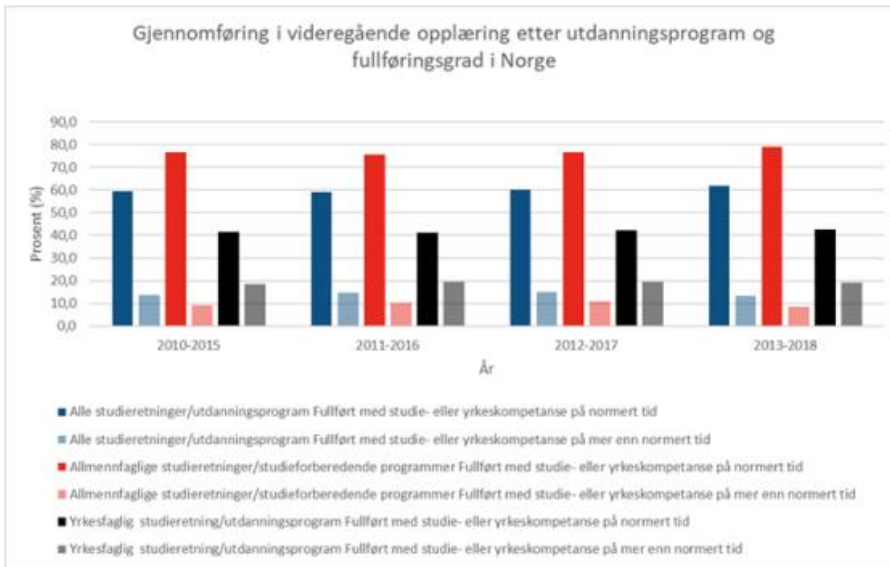
4.6.6 Gjennomføring av videregående opplæring på normert tid og mer enn normert tid

I Finnmark er gjennomføringen for 2013-2018 kullet på 64 % (63 % for 2012-2017- kullet). Andelen elever som fullfører videregående opplæring med oppnådd studie- eller yrkeskompetanse på landsbasis er på 75 %.

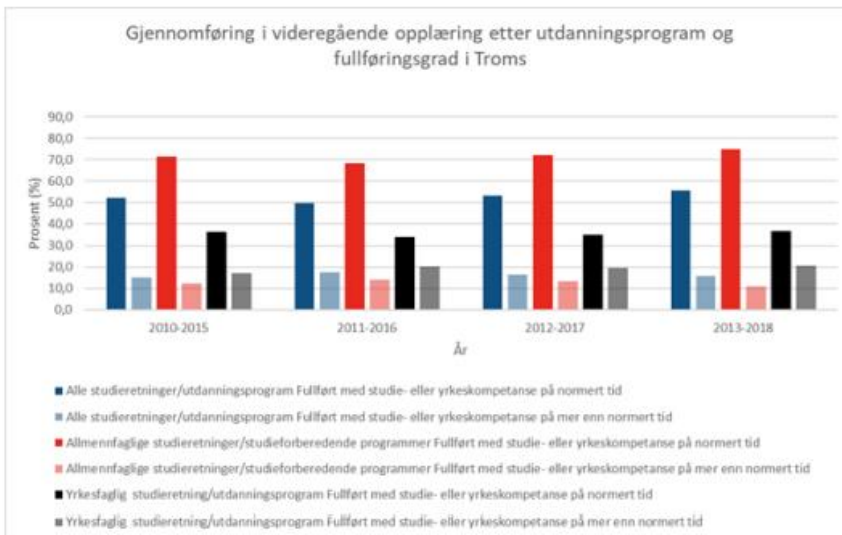
Elevene fra Finnmark er fortsatt et stykke bak landsgjennomsnittet. Finnmarkselever i 2013- kullet som fullførte og bestod studieforbereende utdanningsprogram var på 78 % (77 % for 2012- kullet), mens landsgjennomsnittet for 2013- kullet var på 88 %. Tallene antyder tegn til framgang for elever som fullfører og består yrkesfaglige utdanningsprogram. Gjennomføringen for yrkesfaglige elever i Finnmark for 2013- kullet er på ca. 52 % mens landsgjennomsnittet var 62 %.

I Troms har gjennomføringen økt med 2 % fra 70 % for 2012- 2017 kullet, til 72 % for 2013- 2018 kullet. Dette er tett opp mot landsgjennomsnittet på 75 % (2013-kullet). På studieforbereende utdanningsprogram øker Troms fra 85 % til 86 %. Gjennomføring i yrkesfag i Troms har økt betydelig med 2 % fra 55 % (2012-2017- kullet) til 57 % prosent for 2013-2018 kullet (5 % under landsgjennomsnittet).

En del av forskjellene i gjennomføring mellom studieforbereende og yrkesfag kan forklares med ulikheter i kunnskaps- og ferdighetsnivå fra grunnskolen. I Troms og Finnmark, som i resten av landet, har menn en lavere fullføringsgrad enn kvinner både på yrkesfag og på studieforbereende. (Kilde: SSB 10994)

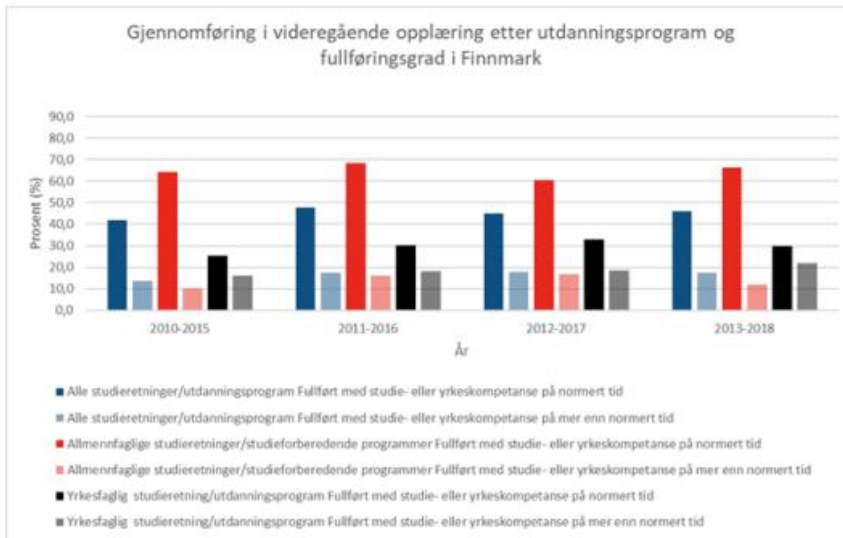

Kilde: SSB 10994

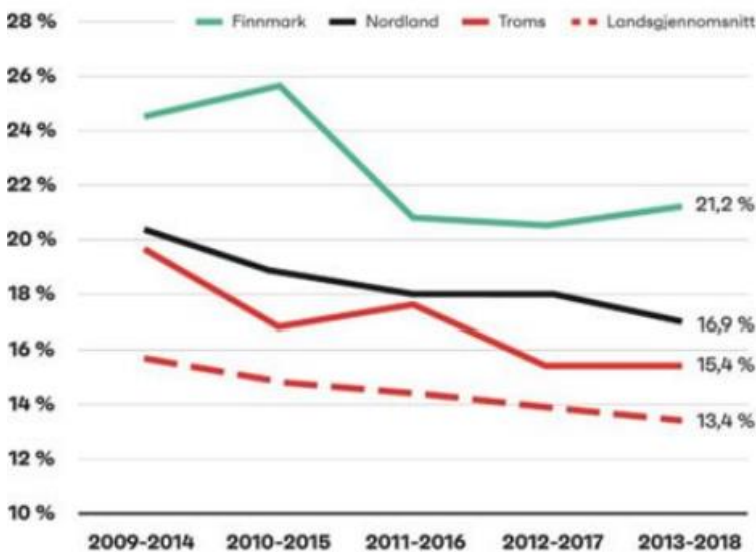
Kilde: SSB 10994

Kilde: SSB 10994

Frafallet i den videregående skolen har vært, og er fortsatt, en stor utfordring. 21 % av elevene i Finnmark som startet på videregående utdanning i 2013, hadde fem år senere sluttet før fullført studieløp. Dette gjorde Finnmark til fylket med størst frafall i Norge, etterfulgt av Nordland. Troms hadde den fjerde svakeste verdien i landet med 15 %. Trenden er imidlertid positiv og andelen som slutter underveis er synkende.

Figuren viser andel elever i videregående opplæring som har sluttet underveis i perioden 2009- 2018. Kilde: Norce 2020 (SSB , grafikk kbnn; <https://www.kbnn.no/artikkel/kompetanse-i-nord-tilpasset-behov-og-muligheter>)

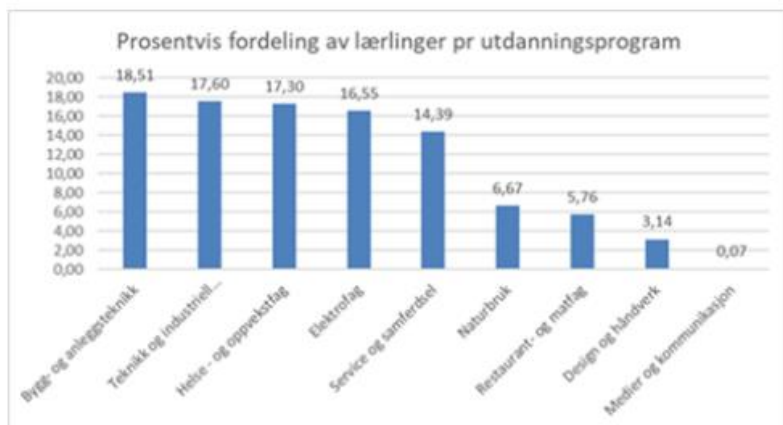
I 2020 var det 58% søkere til yrkesfag i Finnmark, noe som er over landsgjennomsnittet. Mens i Troms var det 47 % søkere til yrkesfag og resterende studieforbereende, som er nærmere landsgjennomsnittet.

Unge innvandrere har lavere sannsynlighet for å gjennomføre videregående opplæring enn jevnaldrende med norske foreldre. Norskfødte med innvandrerforeldre gjennomfører derimot i nesten like stor grad som den øvrige

befolkningen. Blant unge innvandrere som startet videregående opplæring i 2013, hadde 63 % fullført innen 2018. Den tilsvarende andelen er 75 % blant norskfødte med innvandrerforeldre og 78 % blant jevnaldrende med norske foreldre. De siste årene har gjennomføringsandelen økt noe i alle gruppene.)

4.6.7 Lærlinger og lærebedrifter

Troms og Finnmark har over 3000 lærlinger, lærekandidater og kandidater for fagbrev på jobb. Det ble inngått 1454 nye kontrakter i 2019, en økning på nesten 30 % siden 2014. Det er flest lærlinger innenfor utdanningsprogrammet bygg- og anleggsteknikk.

Kilde: Troms og Finnmark fylkeskommune

Antall søkere som har fått lærekontrakt har økt de siste årene, Finnmark har ligget over landsgjennomsnittet i både 2017 og 2018. Foreløpige tall for formidling til læreplass i 2020 viser at 77 % av alle søkere har fått læreplass pr. oktober. I Finnmark er det elektrofagene og IKT-servicefaget som skiller seg ut mht. til de som står uten læreplass. Disse lærefagene har vært utfordrende å få formidlet ut i bedrift de siste årene.

Troms og Finnmark har 1288 lærebedrifter, en økning i antall lærebedrifter med lærling med rundt 30 prosent i perioden 2012-13 til 2018-19. Andel av godkjente lærebedrifter som har lærling varierer mellom fylkene. I Troms hadde over 80 % av lærebedriftene lærling i 2019, mens i Finnmark hadde 61 % av de godkjente lærebedriftene lærling.

Når man ser på gjennomføring av læretiden for et kull lærlinger og lærekandidater i Troms og Finnmark (2014), så finner man at hhv. 51 og 47 % bestod fag- eller svenneprøve i løpet av normert tid, det vil si innen 2 år fra de startet i lære. Etter 5 år viser det at hhv. 83 og 79 % har bestått på mer enn normert tid, mens hhv. 13 og 16 % er ute av lære uten å ha fullført.

4.6.8 Nettskolen for Troms og Finnmark

Veksling LOSA- ordningen er en sterk pådriver for en desentralisert skolestruktur, da elever som bor der det ikke finnes videregående skole, får et tilbud på yrkesfaglig utdanningsprogram på VG1 istedenfor å bli borteboere eller droppe ut av videregående skole. Dette er for elever som ikke kan eller ønsker å flytte for å gå på VG1. Veksling LOSA skal være en del av den skisserte Nettskolen for Troms og Finnmark. Nettskolen skal bidra til å overskride begrensninger, og bidra til en prinsipiell lik fag- og fremtidsmulighet for elever, lærlinger og

lærekandidater i den videregående opplæringen i fylket, uavhengig av bosted, skolested og region. Nettskolen skal sammen med de videregående skolene gi elever, lærlinger og lærekandidater de samme rettigheter og muligheter til videregående opplæring.

4.6.9 Internasjonalisering i videregående opplæring i Troms og Finnmark

De store internasjonaliseringsprosjektene i fylket er ArcticSkills (Yrkesfagkonkurranser med deltakere fra Norge, Sverige, Finland og Russland), Norsk/Russisk skole i Murmansk, Cambridgelinja i Cambridge, Erasmus+ prosjekter som de videregående skolene i stor grad initierer og da med samarbeid over hele Europa, IB-Diploma Programma m.fl. Det er også inngått vennskapsavtaler/samarbeidsavtaler mellom videregående skoler i fylket og kommuner i utlandet, mellom skoler i fylket og skoler i utlandet og mellom skoler og andre utdanningsinstitusjoner. Fagskolene våre har også inngått en rekke avtaler med samarbeidspartnere særlig i Norden. Finansieringen av de ulike samarbeidsprosjektene gjøres blant annet av fylkeskommunen, skolenes egne budsjetter, medfinansiering med samarbeidspartnere, midler fra Kolarctic, Barentssekretariatet, EU programmene Erasmus+, Junior+ Nordkalottrådet.

Den norsk-russiske videregående skolen i Murmansk er et landsdekkende og unikt tilbud for alle elever i Norge på Vg3 studiespesialiserende. Dette er det eneste norske skoletilbud i Russland på videregående nivå. Skolen er et samarbeid mellom utdanningsmyndighetene i Murmansk og Troms og Finnmark fylkeskommune. Kongsbakken videregående skole i Tromsø har det administrative ansvaret for skolen.

Det er et godt samarbeid i eksempelvis ArcticSkills mellom de regionale videregående skolene og de statlige samiske videregående skolene. I dette samarbeidet også skoler i Inari og Tornedalen inkludert gjennom formelle partnerskap.

4.6.10 Fagskoler

Fagskoleutdanning er høyere yrkesfaglig utdanning som bygger på relevant videregående opplæring eller flerårig real-kompetanse fra arbeidslivet. Utdanningen er et alternativ til høyskole - og universitetsutdanning og skiller seg fra annen høyere utdanning på en del områder. Utdanningen er ofte tilrettelagt som nett- og samlingsbasert, eller deltid, slik at den kan gjennomføres mens studenten er i arbeid og skal gi kompetanse som kan tas i bruk direkte i arbeidslivet. Det er 3 fagskoler i Troms og Finnmark: Fagskolen i Troms, Fagskolen i Kirkenes og Nordkapp maritime fagskole.

Fagskolen i Troms er lokalisert på fire studiesteder, Harstad, Skjervøy og to steder i Tromsø med totalt 560 studenter høsten 2020 og tilbyr utdanning innen helse- og omsorgsfag, maritime- og marine fag, verkstedtekniske fag, bygg- og anleggsgfag, prosess- og næringsmiddelfag samt elektro-, elektronikk og datafag. Nordkapp maritime fagskole er sentral i arbeidet med å videreutvikle opplæringstilbudene for sjørettede utdanninger og kurstilbud for å betjene kompetansebehov fra næringene. Fagskolen i Kirkenes tilbyr utdanning innen anlegg og bergverk.

Kompetansebarometrene de siste årene viser at fagarbeiderkompetanse generelt, og mellomlederkompetanse innen håndverksfag spesielt, er den mest etterspurte kompetansen i NordNorge. En betydelig andel av fagskolens studenter er eiere og daglige ledere i små anleggsbedrifter i Finnmark. Fagskolekompetansen gir disse små og mellomstore bedriftene konkurransekraft gjennom at de kan være med i anbud som de ellers ikke kunne deltatt i og kompetansen er med på å utvikle bedriftene.

4.6.11 «Finnmarksmodellen»

«Finnmarksmodellen» tilrettelegger for utdanning gjennom samhandling mellom fire aktører: vertskommune, fagskole, fylkesmannen og fylkeskommune. Målsettingen er å tilby utdanning med høy faglig kvalitet, som er etterspurt og tilpasset arbeidslivets behov.

Fagskolen gjennomfører nettbasert undervisning med minst 1 stedlig samling pr semester, samlinger/ workshop på den enkelte lokasjon.

Skoleåret 2019 har det vært studier i Hammerfest, Alta, Porsanger, Tana og Vadsø. Det at modellen tar hensyn til den enkelte kommunes behov samt tilpasset undervisningsform, bidrar til økt faglig kvalitet, økt rekruttering og gjennomføring.

4.6.12 Høyere utdanning

Utdanningsinstitusjoner i fylket består av UiT Norges arktiske universitet, med studiesteder i Alta, Hammerfest, Kirkenes, Tromsø, Harstad, Bardufoss, Narvik, Bodø, Mo i Rana og Svalbard. Nord Universitet har aktivitet i Kirkenes gjennom Centre for High North Logistics og Samisk høyskole er lokalisert i Kautokeino.

I 2019 var det 23 678 studenter i høyere utdanning ved utdanningsinstitusjoner i Nord-Norge, 1 prosent færre enn i 2018. Flest studenter ved UoH-institusjoner i nord finner man i Troms ved UiT Norges arktiske universitet (56 %) og 10 % i Finnmark. Det er flere kvinner (60 %) enn menn som utdanner seg ved universitetene i Nord-Norge.

I tillegg til å utdanne ungdom, er det viktig for Troms og Finnmark at UiT- Norges arktiske universitet og Samisk høyskole spiller en aktiv rolle som etter- og videreutdannings institusjon og rekrutterer deler av studentmassen blant folk som allerede er etablerte i arbeidslivet med til dels lang arbeidslivserfaring, og som tar høyere utdanning som del av egen videre karriereutvikling. Mange av disse ferdige kandidatene er allerede etablerte med egen familie, blir igjen i studieregionen etter at de er ferdig utdannet – og har små problemer med å re-etablere seg i meningsfylte jobber igjen. Kompetanseløftet deres innebærer ingen stor fare for kompetanselekkasje ut av regionen noe som er en viktig bidragsyter i arbeidet med å matche kompetansen som næringslivet etterspør.

Erfaring viser at et desentralisert studium gir studentene opplæring og kompetanse i å jobbe på egenhånd, en egenskap som kommer godt med i en region med store avstander mellom ulike tjenestetilbud og fagmiljøer. Effektmålinger gjort etter opprettelsen av universitetet i Tromsø har vist at mange studenter blir værende i landsdelen etter endt studie. For eksempel viser en oppfølgingsstudie av sykepleiestudenter at 92,5 prosent av finnmarksstudentene (av totalt 200 studenter) jobbet i fylket etter endt utdanning, og at de fortsatt var i jobb der 3-5 år etter endt utdanning. Mange tok også videreutdanning. Enkelte kommuner støtter også studentene økonomisk under utdanningsløpet mot at de kommer tilbake for å jobbe når de er ferdig utdannet. Selv om det ikke er snakk om store pengebeløp, kan en slik ordning være med på å utvikle tilhørighet og bolyst.

4.6.13 Karriereveiledning

Karriere Troms og Finnmark er lokalisert med karriereveiledere i Vadsø, Alta og Tromsø, i tillegg er Midt-Troms karrieresenter etablert i Målselv.

Karriere Troms og Finnmark har hatt en jevn økning av antall veiledninger de siste 5 årene. En overvekt av de som søker karriereveiledning er kvinner. Det er en svak overvekt som allerede er i jobb, og de fleste har fullført

minimum videregående skole. De siste årene har også andelen minoritetsspråklige søkere økt betraktelig, hovedvekten av disse kommer fra land utenfor Norden. Dette i takt med et økt fokus på denne målgruppen.

Av alle som søker karriereveiledning i Troms og Finnmark er:

- 40% anbefalt fra NAV, i all hovedsak sykemeldte og kandidater på arbeidsavklaring
- 25% har fått anbefaling fra familie eller tidligere veisøkere
- 20% er minoritetsspråklige veisøkere
- flest i aldersgruppen 30-50 år, etterfulgt av de mellom 20-29 år

Som følge av et økt behov for karriereveiledning i befolkningen har Kompetanse Norge etablert en nasjonal digital tjeneste for karriereveiledning som skal være et supplement til de eksisterende karrieresentrene. I dag er Bergen, Tromsø og Oslo som er med på dette og på sikt planlegges de lokale karrieresentrene inn i tjenesten.

4.7 Innovasjon og FoU

Forskning og utvikling (FoU) er viktige bidrag i omstillingen til det grønne skiftet, der både offentlig og privat sektor har behov for oppdatert kunnskap som gir varige, rettferdige og levedyktige løsninger. Bærekraftig utvikling er en bærebjelke for samfunnet, og en omstilling er med på å skape konkurransefortrinn for næringslivet. Digitalisering kan gi bedre offentlige tjenester, bredere næringsmuligheter og utdanningstilbud i distriktene.

Troms og Finnmark har et godt utbygd innovasjonssystem og sterke kunnskapsmiljøer. UiT – Norges arktiske universitet er landets tredje største universitet og verdens nordligste. UiT fikk i 2020 to sentre for forskningsdrevet innovasjon i sterk nasjonal konkurranse; *Visual intelligence* og *Centre for the development of biodegradable plastics in marine applications – Innovations for fisheries and aquaculture*.

Fylket har en stor instituttsektor hvor aktører som Nofima, Norsk Polarinstitutt, Norce, NIBIO Havforskningsinstituttet, Akvaplan-niva og Sintef bidrar til å få forskning ut i næringslivet. I innovasjonssystemet inngår også Sivas næringshager og inkubatorer som er representert i Troms og Finnmark ved inkubatorene ProBarents, Norinnova, KUPA og Orinor samt næringshagene Hermetikken, Nordkappregionens næringshage, Linken, Orinor, Sapmi næringshage, Halti og MidtTroms næringshage. Fylket har flere bedriftsnettverk og klynger, eksempelvis Smart Construcion Cluster, Arktis 365 og Biotech North. I tillegg finnes andre aktører som studiesentre, grunder-senter og kunnskapsparker.

4.7.1 FoU-aktivitet i privat og offentlig sektor.

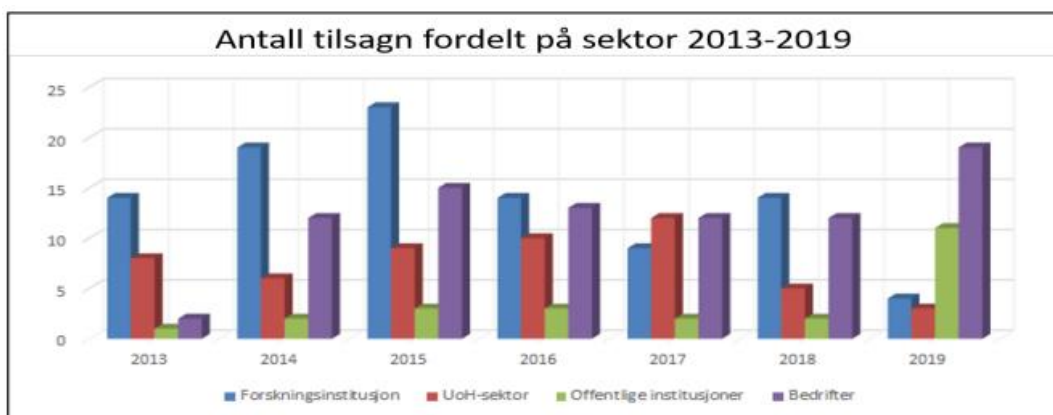
Det er mindre forskning- og utviklingsaktivitet i bedriftene i Troms og Finnmark enn i andre fylker, noe som dokumenteres ved færre søknader til ordninger som SkatteFunn og Regionale forskningsfond. De totale FoU-utgiftene i Troms og Finnmark var i 2018 på 3,35 milliard kr., noe som er 4,6 % av de totale FoU-utgiftene i Norge. Næringslivet i Troms og Finnmark brukte 538 millioner i 2018 på FoU. Dette er 1,6 % av de totale FoU-utgiftene til næringslivet i Norge og 16 % av de totale FoU-utgiftene i Troms og Finnmark. Dette er godt under landsgjennomsnittet for næringslivet.

Utgifter til forskning og utvikling i Troms og Finnmark i 2018	Mil.kr.	Andel
Universitets- og høyskolesektoren	1 979	59,1 %
Instituttsektoren	834	24,1 %
Næringslivet	538	16,0 %

Dette fremgår av statistikk over bevilgninger fra Forskningsrådet hvor fylket kommer godt utav med hhv kr 139.236, - i Troms og kr 135.759, - i Finnmark pr FoU-årsverk. Dette er godt over nasjonalt gjennomsnitt som var kr 106.227, - pr FoU årsverk i 2018. Det kan tyde på at forskningen i universitets- og høyskolesektor og instituttsektor er betydelig og holder høy kvalitet selv om Troms og Finnmark er blant de 4 fylkene med færrest forskerårsverk i næringslivet. I 2018 var det registrert 332 FoU-årsverk i Troms og 27 årsverk i Finnmark i næringslivet.

I tilsagn fra Regionale forskningsfond (RFF Arktisk) kan man se en økning i antall tilsagn til næringslivet for 2019. FoU-strategien for RFF Arktisk har vært å mobilisere næringslivet i Nord-Norge og dette har ført til en økning i antall tilsagn til bedrifter og antall utlysninger mot sektoren. Av de totale tilsagnene til RFF Arktisk gikk 62 % av midlene til bedriftsprosjekter og 32 % til offentlig sektor. Særlig Troms og Finnmark har hatt en økning i denne perioden.

Figuren viser antall tilsagn fordelt på sektor i RFF Arktisk. Statistikken gjelder for hele Nord-Norge.

En sentral utfordring for regionen er hvordan det kan tilrettelegges for mer og bedre samarbeid mellom forskningsmiljøer og næringsaktører i Nord-Norge for å øke FoU-aktiviteten.

4.7.2 Pilotprosjekter

Hydrogensone Arktisk er en satsing mellom flere aktører og der hovedmålet er å etablere en bærekraftig verdikjede for hydrogen som gir regional verdiskapning. Satsningen består av flere delprosjekter, Haelous – hydrogen fra vindkraft, Berlevåg Industripark – produksjon av hydrogen, samt pilotprosjekt om å kjøpe verdens første hydrogendrevne fiskebåt, samt etablere sambandet Vadsø - Kirkenes med hydrogendrevet hurtigbåt.

Første steg i satsingen er gjennom et EU-finansiert pilotprosjekt for å teste produksjon av hydrogen fra Raggovidda vindpark ved Berlevåg. Denne produksjonen legges til grunn for den videre satsningen med innføring av hydrogen i energisystemet i Troms og Finnmark. Denne produksjonen vil kunne dekke drivstofforbruket til 10 busser som daglig kjører Alta – Kirkenes/retur. En oppskalering vil trolig være avgjørende for å skape lønnsomme verdikjeder noe som også kommer frem av flere lignende initiativer i andre land og regioner. Utfordringen er ikke å starte pilotprosjekter, men å løfte nivået fra pilotprosjekter til et generelt lavutslippssamfunn hvor hydrogen er en bærebjelke.

Troms og Finnmark har meget gode forutsetninger for produksjon av både grønt og blått hydrogen. Grønt hydrogen fordi regionen allerede har et kraftoverskudd og naturgitte fortrinn i verdensklasse for utbygging av vindkraft. Blå hydrogen fordi Barentshavet ventes å inneholde store deler av Norges gjenværende gassressurser.

4.8 Robusthet og tåleevne

Den pågående covid19-pandemien har vist hvor sårbare vi er når internasjonale markeder stopper opp og smittehensyn hindrer handel og mobilitet over landegrensene. Den har ført til store omveltninger i arbeidsliv, økonomi og sosial deltakelse. Undersøkelser kan tyde på en økning i bekymring og depresjonsproblemer og redusert tilfredshet som følge av pandemien og de strenge tiltakene som ble innført etter 12. mars. Tall fra undersøkelser av ungdom tyder for eksempel på en betydelig økning i andelen som oppgir lav tilfredshet med livet etter 12. mars.

Begrensningene i handel og globalt samarbeid utfordrer beredskap, sårbarhet og sjølberging. Tidligere analyser har pekt på at Nord-Norge har behov for å utvikle sin robusthet for å takle utfordringer. Å bygge opp lokale og regionale verdikjeder kan være én måte for å styrke beredskap, minske klimagassutslipp og forebygge sårbarhet i regionen fremover. Vi må forberede oss på det uventede når det gjelder vær, flom, nedbør, temperaturendringer o.l. Det er sannsynlig at klimapolitikken strammes inn, ny teknologi må utvikles og tas i bruk og innbyggere endrer holdninger og adferd som respons på klimaendringene som skjer.

5 Relevant litteratur og ressurser

- Folkehelseundersøkelsen i Troms og Finnmark, Folkehelseinstituttet, 2019
- Inndeling i BA-regioner, Transportøkonomisk institutt, 2020
- kbnn.no
- Nasjonale forventninger til regional planlegging 2019-2023, Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2019
- Northern Sparsley Populated Areas, OECD, 2016
- En systematisk sammenstilling av kunnskap, Norge, 2019
- Regionale utviklingstrekk 2018, Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2018
- Ny sentralitetsindeks for kommunene, Statistisk sentralbyrå, 2017
- Nullpunktsmåling for regionreformen, Flatval et. al Samfunnsøkonomisk analyse, 2019
- Sustainable Blue Economy in the Norwegian Arctic, 2019
- Kunnskapsgrunnlag/områdeanalyse Nordland, Troms og Finnmark, Sapmi, Teras et. al., Norge, 2020
- Post-korona: Ei åpning for distriktskommunene?, Norge, 2020
- Riksrevisjonens undersøkelse av styring av og rapportering på den nasjonale oppfølgingen av bærekraftsmålene, Riksrevisjonen, 2020
- Rapportering av data for vannforsyningssystemer i Norge for 2019, Folkehelseinstituttet, 2020
- Vertskommunenes forbruk av sykehustjenester, SKDE, 2010
- Framskrivinger av arbeidsstyrken og sysselsettingen etter utdanning mot 2040, Statistisk sentralbyrå, 2020
- Is economic inequality really a problem? A review of the arguments, Wesley & Peterson, Social Sciences, 2017
- Estimating effects on emissions of sharing, Aamaas & Andrew, Cicero, 2020
- Folk og klima: Nordmenns holdninger til klimaendringer, klimapolitikk og eget ansvar, Aasen et. al., Cicero, 2019
- Climate science for the financial sector: Managing climate risk in Norway and Sweden, Torvanger et.al., Cicero, 2019
- Byvekstavtaler i et flernivåperspektiv: helhetlig styringsverktøy med demokratiske utfordringer, Amundsen et.al., Cicero, 2019
- Norwegian petroleum policy in a changing climate, Lahn, Cicero, 2019
- Flomrisiko i Norge: Hvem betaler for fremtidens våtere klima? Alnes, et al. Cicero, 2018
- Potensial og barrierer for kommunale klimatiltak, Westskog et.al., Cicero, 2018
- Et godt sted å bli gammel. En studie av aldring i rurale kommuner, Bliksvær et.al., Nordlandsforskning, 2020
- Strekk i laget: En kartlegging av hvordan FNs bærekraftsmål implementeres i regional og kommunal planlegging, Lundberg et.al., Distriktsenteret, 2020
- Småby Nord, Statens vegvesen, 2019
- Strategier for grønn maritim transport, Jacobsen & Helseth, Menon Economics, 2021
- FylkesROS for Troms og Finnmark, Risiko og sårbarhetsanalyse 2019-2021, Fylkesmannen i Troms og Finnmark, 2019
- Transportmodeller for klimaanalyse, Fridstrøm et.al., Transportøkonomisk institutt, 2020 121

- Global trends 2030 – Citizens in an Interconnected and Polycentric World, Vasconcelos, ISS European Union Institute for security studies, 2012
- Sosial ulikhet i barn og unges deltakelse i organiserte fritidsaktiviteter. Betydningen av sosioøkonomiske ressurser, geografi og landbakgrunn, Senter for forskning på sivilsamfunn & frivillig sektor, 2021
- <https://www.nve.no/>
- <https://www.nho.no/publikasjoner/kompetansebarometer/nhos-kompetansebarometer2018---resultater/>
- <https://www.ks.no/>
- <https://www.imdi.no/tall-og-statistikk/steder/F54/fakta>
- <https://www.udir.no/>
- www.fhi.no
- <https://helseatlas.no/atlas/90/instant-atlas>
- <https://www.sintef.no/>
- <https://www.toi.no/getfile.php?mmfileid=46142> (Areal- og transportutvikling for klimavennlige og attraktive byer)
- https://klimaservicesenter.no/faces/desktop/article.xhtml?uri=klimaservicesenteret/klimapr_ofiler/klimaprofil-finnmark
- https://klimaservicesenter.no/faces/desktop/article.xhtml?uri=klimaservicesenteret/klimapr_ofiler/klimaprofil-troms
- <https://www.tffk.no/om-oss/fakta-kart-og-statistikk/>
- <https://www.ssb.no/>
- <https://www.miljodirektoratet.no/myndigheter/klimaarbeid/klimatilpasning/>
- www.varanger-kraft.no/hydrogen/ , www.haeolus.eu/
- <https://www.tffk.no/tjenester/naringsutvikling/forskning-innovasjon-ogutvikling/hydrogensone-arktisk/>
- <https://www.forskningsradet.no/>
- <https://www.norges-bank.no/tema/Statistikk/>
- <https://www.statnett.no/for-aktorer-i-kraftbransjen/tall-og-data-fra-kraftsystemet/>
- <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/what-horizon-2020>